

Caleidoscoop

Ik heb er graag een reis van anderhalf uur voor over om naar Aalten te rijden, het dorp in de Achterhoek waar ik ben opgegroeid. Omdat ik gezegend ben met een melancholieke natuur vind ik het prachtig om daar vervolgens allerlei plekken af te rijden waar ik herinneringen heb liggen. Dit tot afgrijzen van mijn Brabantse partner die zo'n 'reis zonder bestemming' als geheel zinloos ervaart.

Aalten heb ik altijd als een religieuze microkosmos beleefd. Het kent talloze kerkgenootschappen die – althans in mijn jeugd – elkaar met christelijke naijver beconcurrerden. Aalten stond bekend als het Jeruzalem van de Achterhoek. Toen het tijdens de Reformatie van katholiek op slag protestant werd, bleek Aalten een caleidoscoop van rechtzinnigheid: schakerende glassplintertjes van onthutsende pracht, maar ook gekenmerkt door scherpe tegenstellingen, zoals toen ten tijde van de Doleantie de openbare orde in het dorp met geweld moest worden hersteld. Nu is het dorp vredig, althans, dat was het de laatste keer nog toen ik het prachtige dorp van mijn jeugd bezocht.

Als overlevend katholiek lezend in dit themanummer van *Handelingen* met verslagen uit protestantse dorpskerken komen bovenstaande beelden als vanzelfsprekend bij mij boven. Maar we gaan hier wel aan de melancholie voorbij. Hoe is het om in deze tijd missionair te zijn? Het is een moeilijke vraag. Juist in dorpsgemeenschappen is de teloorgang van de volkskerk voelbaar. In het oosten en noorden van het land verandert de demografie ingrijpend en het versterkt seculariserende tendensen. Tegelijkertijd zorgen toegenomen mobiliteit en impact van media ervoor dat dorp en stad qua cultuur steeds meer overeenkomsten vertonen. Kleinschalig missionair zijn vergt balanceren tussen traditie en vernieuwing, tussen gemeenschapszin en persoonlijke uitdaging. Dat blijkt uit de verhalen en reflecties in deze *Handelingen* een spannend, maar zeker ook ambitieus gebeuren.

Natuurlijk is de vraag naar de missie van het christelijk geloof per definitie een lokale kwestie. Maar ook in dorpen reorganiseert de religie zich, ze individualiseert en fragmenteert, zoals Joep de Hart in deze editie van *Handelingen* toelicht. Zo blijft er voor u en mij veel te zien in de caleidoscoop van religieuze varianten. <

*Hans (prof.dr. J.B.A.M.) Schilderman is hoofdredacteur van Handelingen en hoogleraar Religie en Zorg aan de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.
h.schilderman@ftr.ru.nl*

Missionair kerk-zijn in het dorp

Missionair kerk-zijn doet het momenteel goed binnen de Nederlandse kerken. Breed zoeken lokale gemeenten en parochies naar missionaire aanwezigheid binnen de eigen context. We zien vooral in steden veel nieuwe missionaire initiatieven en experimenten, maar ook in dorpen wordt gezocht naar presentie en dienst. (Groot)stedelijke initiatieven zijn vaak wat opvallender en gedurfter dan initiatieven in dorpen en middelgrote plaatsen en trekken daarom doorgaans ook meer de aandacht. In dit nummer concentreren we ons juist op missionair zijn op het dorp.

De dynamiek in het dorp is uiteraard anders dan in de (grote) stad. We verlaten bovendien ook nog eens de Randstad en kijken naar zeven protestantse geloofsgemeenschappen in Noord- en Oost-Nederland die zoeken naar missionaire presentie in de eigen lokale context. We hebben overigens daarbij ook de beschrijving van een praktijk uit een provinciestad opgenomen, vooral omdat deze inhoudelijk gezien heel boeiend is. Niet alle berichten komen dus uit een dorp.

De zeven gemeenschappen maken deel uit van het netwerk Connecting Churches and Cultures (CCC), dat op initiatief van Henk de Roest is ontstaan rond de vestiging Groningen

van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU). Dit netwerk in de vier noordelijke provincies is er op gericht een *community of learners* te vormen, waarin academie en werkveld samen zoeken naar vitaal kerk-zijn in de huidige samenleving. Het bestaat momenteel uit ruim 170 gemeenten.

Zeven praktijkberichten

De zeven praktijkberichten zijn geschreven door zeven voorgangers die werken in een protestantse gemeente binnen het verband van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De PKN heeft na de fusie in 2004 radicaal gekozen voor missionaire presentie als speerpunt van beleid. Er kwam een afdeling 'Missionair Werk & Kerkgroei' waarin onder andere het plan

< 'Gardanne', 1885/86, Paul Cézanne

▷

werd ontwikkeld om te komen tot een groot aantal missionaire pioniersplekken. Ook was het de bakermat van een aantal zogenaamde ‘missionaire rondes’ door heel het land langs de lokale kerken. Vanuit het verband van de Protestantse Kerk is er dus een sterke stimulans geweest voor de lokale gemeenten om missionair de vleugels uit te slaan en te zoeken naar dienst en presentie. De zeven praktijkverhalen kunnen we dan ook mede in het licht zien van deze missionaire focus.

We hebben de beschrijvingen geanonimiseerd om het gesprek over de praktijken in de goede zin van het woord ‘zakelijk’ te houden. Telkens is het zoeken van deze gemeenten exemplarisch voor andere kerkelijke zoektochten en daarom doen naam en toenaam er minder toe.

Zeven antwoordbrieven

Zeven wetenschappers hebben in briefvorm gereageerd op de ingebrachte praktijkberichten. Met die briefvorm hebben we een collegiaal klimaat willen scheppen waarin het loyale meedenken (ook als dat zich uit in kritische vragen en constatering!) voorop staat. Ook dit nummer wil een *community of learners* zijn. Een refrain in de reacties van de wetenschappers is hun pleidooi voor bezinning op het eigene van de christelijke gemeente. Identiteitsvragen komen nadrukkelijk naar voren op grond van de beschreven praktijken.

Een ‘outsiders-perspectief’

Stefan Paas, hoogleraar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen en ook ver-

bonden aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, schrijft aansluitend een bredere reflectie rond missionair kerk-zijn. Daarvoor raadpleegde hij wel de praktijkverslagen, maar niet de brieven. Hij maakt geen deel uit van het kerkverband van de Protestantse Kerk en juist dit ‘outsiders-perspectief’ zet de zaak op scherp. Hij constateert bijvoorbeeld dat de beschrijvingen vrijwel geheel gaan over activiteiten en structuren en niet

Telkens is het zoeken van deze gemeenten exemplarisch voor andere kerkelijke zoektochten

of nauwelijks over bezielde gelovigen. Is hier sprake van interne secularisatie?, zo vraagt hij zich af. Paas pleit ervoor dat lokale gemeenten hun omgevingsbewustzijn versterken door zich te verdiepen in de levens van mensen. Leidinggevend hebben daarin een belangrijke rol. Aan het einde van zijn bijdrage staat hij daarom ook apart stil bij missionair leiderschap.

‘Bevlogenheidsscores’

Dat hier nog veel te winnen valt, mag wel blijken uit de ‘bevlogenheidsscores’ van gemeentepredikanten binnen de Protestantse Kerk. Recent onderzoek (zomer 2014) laat zien dat ze het meest gaan voor het voorgaan in de eredienst (83 procent is daarover bevlogen) en veel minder voor missionair werk (15 procent ‘bevlogenen’). Ze hebben verhoudingsgewijs ook niet veel contacten buiten de kerk. Dit geringe engagement spoort met buitenlandse ervaringen. De gemiddelde voorganger voelt zich geen missionaris (Wagner-Rau 2009, 91).

Zijn de vaak gedreven voorgangers die we in dit nummer aantreffen uitzonderingen op de regel of zijn ze trendsetters in een zich meer en meer naar buiten bewegende kerk?

Met een slotbeschouwing van onze hand sluiten we het thematische deel van dit nummer af. Aansluitend is er een interview met Joep de Hart, onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau en bijzonder hoogleraar ‘Nieuwe en vernieuwende vormen van christelijke gemeenschap in hun betekenis voor de Nederlandse samenleving’ aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Het Trendbericht is deze keer van de hand van redactielid Jessie Dezutter en gewijd aan de godsdienstpsychologie. En zoals altijd staat er parallel een uitvoeriger Literatuurbericht inzake dezelfde discipline op de *Handelingen*-website. <

Literatuur

Protestantse Kerk in Nederland (2014). *Kerkelijk werkers en predikanten. Onderzoek 2014*. Utrecht: PKN (te downloaden vanaf de website www.protestantsekerk.nl).

Wagner-Rau, U. (2009). *Auf der Schwelle. Das Pfarramt im Prozess kirchlichen Wandels*. Stuttgart: Kohlhammer.

Henk (prof.dr. H.P.) de Roest is hoogleraar Praktische Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen. hpderoest@pthu.nl

Sake (dr. S.) Stoppels is universitair docent Kerkopbouw en diaconiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam en beleidsmedewerker bij het Expertisecentrum van de Protestantse Kerk in Nederland. s.stoppels@vu.nl

Groenmarkt in Droogveen: veredeld hobbyisme?

Droogveen is een dorp in het oosten van het land, met één (dorps)kerk, die niet zo'n centrale plek heeft in het dorp (noch geografisch, noch sociaal-maatschappelijk). De kerk heeft vanouds weliswaar een vanzelfsprekende betekenis, maar in de laatste decennia is ze wat in de vergetelheid geraakt. Soms vragen mensen zich af of er nog wel diensten gehouden worden in het kerkje.

Met de komst van de nieuwe predikant heeft de kerkenraad als één van de beleidsspeerpunten de plek van de kerk in het dorp benoemd. Het is de bedoeling dat de kerk zichtbaarder wordt, onder meer door verbindingen aan te gaan met andere 'partijen' in het dorp: winkeliersvereniging, ondernemers, scholen, rooms-katholieke parochie, burgerlijke gemeente.

De predikant speelt een centrale rol in het nadenken over dit streven. Er is geen werkgroep apostolaat of zendingscommissie, alle uitvoerende taken liggen bij de kerkenraad. Er wordt een aantal initiatieven opgestart, elk met eigen werkgroepjes die weer een lijntje hebben naar de kerkenraad. Eén van de initiatieven wordt hieronder uitgelicht: de Groenmarkt.

'Tuinfair' in de pastorie tuin

Bij de pastorie ligt een mooie, historische tuin die groot genoeg is voor evenementen. Jaarlijks wordt hier een openluchtdienst gehouden, maar die is erg binnenkerkelijk gericht. In een

gesprek tussen de predikant en de ondernemer van een plaatselijke zorgkwekerij wordt het idee van een Groenmarkt geboren. De pastorie tuin zal het decor zijn, daarnaast is de kerk geopend waar een tentoonstelling zal zijn met 'levende' muziek. De sfeer van de Groenmarkt moet die van een Engelse tuinfair zijn.

Enkele gedachten die een rol spelen:

- de kerk in het midden van het dorp;
- de kerk laagdrempelig, voor iedereen toegankelijk;
- aandacht voor de mooie, historische plek;
- aandacht voor de thema's duurzaamheid en zorgzaamheid;
- het moet kostenneutraal zijn ('het is een leuk idee, maar het mag niks kosten').

Er wordt nadrukkelijk verbinding gezocht met plaatselijke (groene) ondernemers. De werkgroep wordt samengesteld uit leden van de kerk en niet-leden. Allemaal hebben ze een 'groen' hart. Er gaat een brief uit naar 'groene' ondernemers uit het dorp en omgeving: kwekerij, Welkoop, bloemenwinkel, houthandel, tuinmeubelman, graszodenkweker, tuinarchitect, aspergeboer en hovenier. Verder wordt een flink aantal verenigingen aangeschreven: vogelbescherming, Duurzaam Droogveen, natuur & milieu, imkervereniging, bomenstichting.

Een groene Hemelvaartsdag

De eerste 'oogst' valt tegen: veel plaatselijke ondernemers hebben het te druk om deze Groenmarkt erbij te doen. Het valt ook op dat met

< 'Het Russenhuis', 1931, Gabriele Münter

name ‘autochtone’ dorpsbewoners wat sceptisch staan tegenover zo’n nieuw initiatief. Maar er zijn voldoende kraamhouders om van start te kunnen gaan. De kerk beheert zelf het terras (met koffie en thee, gratis geschonken door een plaatselijk koffie/theebedrijfje en met taarten die via een taartenwedstrijd zijn ingezameld), en er is vanuit de kerk ook een ‘stekken’-kraam. In de kerk is een tentoonstelling van doopjurken en er is muziek. De burgemeester verricht de opening om 12.00 uur ’s middags, maar moet zijn speech al snel afbreken vanwege het beieren van de klok (elke middag om 12.00 uur).

De eerste editie is een succes, niet alleen zakelijk (‘kostenneutraal’ bleek uiteindelijk ‘bescheiden winstgevend’), maar vooral ook met het oog op de doelstellingen die vooraf waren benoemd: de kerk komt in het dorpsgebeuren nadrukkelijk voor het voetlicht, er vindt verbinding plaats met ondernemers en verenigingen, de kerk wordt door mensen bezocht die er nog nooit eerder geweest zijn en de Groenmarkt biedt een podium voor ‘groen en duurzaam’.

Inmiddels is de Groenmarkt voor de vijfde keer gehouden. Hemelvaartsdag is de vaste dag geworden. Er ligt nu een gedegen draaiboek en de Groenmarkt krijgt regionale aandacht. De pers schrijft er graag over, en ondernemers uit de wijde regio bieden zichzelf aan. In de laatste editie was er ruim honderd meter kraam en bezochten – ondanks het koude, natte weer – meer dan 1500 mensen de Groenmarkt. Een groot aantal vrijwilligers maakt de Groenmarkt mogelijk: tuinklussers, taartenbakkers, afwasers, kraambouwers, cateraars en parkeerwachters. Inmiddels wordt nagedacht over uitbreiding van het terrein.

Vragen en overwegingen

De Groenmarkt is onder de vlag van ‘missionaire gemeente’ geplaatst, maar je kunt je afvragen of het wel echt missionair is. Is er een grondige bezinning binnen de kerkenraad (of sterker nog: binnen de gemeente) aan vooraf gegaan? (antwoord: nee). Wordt het door de gehele kerkenraad als een *missionaire* activiteit gezien? (gezien de opmerking van de kerkrentmeesters ‘het moet geen geld kosten’: nee). Is het ook niet (of misschien wel vooral) een manier van de zorgweekster om haar eigen plantjes te kunnen verkopen en van de dominee om een groep vrijwilligers door zijn achtertuin te kunnen jagen? (in beide gevallen: zeker!). Is het dus wel missionair? Is het geen veredeld hobbyisme?

Het grappige is dat bij missionair kerk-zijn altijd gedacht wordt dat het de kerk wel iets mag (moet?) kosten. Maar kun je niet missionair zijn en er tegelijkertijd ook nog iets aan verdienen? De Groenmarkt heeft de kerk weer in het midden van het dorp geplaatst. Mensen die nog nooit eerder een voet over de drempel hebben gezet, komen in de kerk. Er vinden gesprekken plaats op het terras bij een stuk ‘prijs’-taart, en die gesprekken gaan soms verrassend diep – de locatie roept blijkbaar iets van ‘heiligheid’ op. Er worden verbindingen gemaakt tussen verschillende netwerken: kerk en ondernemers/natuurorganisaties/zorginstellingen/boeren/vrijwilligers. En door hun aanwezigheid op de Groenmarkt en hun gift of hun kopje koffie, of door de taart die ze gebakken hebben, hebben mensen het gevoel dat ze een steentje hebben bijgedragen aan het behoud van het historische kerkje. ◀

Veredeld hobbyisme? ‘So what?’

Geachte Droogveense collega,

Dank dat je ons hebt laten delen in dit missionaire (als het dat is?) initiatief in je dorp. Dank ook voor de lichte, enigszins relativerende toon waarmee je het project en het succes beschrijft. Wellicht heeft dit bijgedragen aan het feit dat ik de casus gelezen heb met een brede glimlach op mijn lippen. Het riep onweerstaanbare associaties op met de Britse soap ‘The Vicar of Dibley’.

Dorpse taferelen zijn mij niet onbekend, zoals je wellicht weet uit mijn bijdrage over ‘kerk op het dorp’ aan het boek Levend lichaam (2007). Een dorp was mijn ‘eerste liefde’ als predikant. Een Twents dorp weliswaar, maar wellicht ademend in eenzelfde Saksische sfeer als jouw dorp, gekleurd door al die met elkaar verweven families van voormalige textielarbeiders, boerenknechten en bedienden. Geen rijke culturele geschiedenis met hoogopgeleide en zelfstandige eigenaren van grond en goederen, maar vooral de verhalen van kleine mensen en hun worsteling om het hoofd boven water te houden. En in de marges van ons land, waar de (rooms-katholiek of protestantse) kerk van oudsher een centrale maatschappelijke en culturele betekenis heeft, en het kerkgebouw vaak het enige gebouw van historische en architectonische waarde is in het dorp.

Vergeeten groenten

Jij schetst een situatie waarin de kerk die rol niet meer lijkt te spelen. Ze is wat in vergetelheid geraakt, zoals vergeten groenten en fruit. Maar zoals de pastinaak en de aardpeer en de kweeper weer herkenbaar onderdeel worden van onze maaltijden, zo proberen jullie in Droogveen de kerk weer zichtbaar te maken in het dorp. Daartoe zijn jullie verbindingen aangegaan met lokale partners en hebben jullie een aantal initiatieven opgestart, waaronder de ‘Groenmarkt’ in de sfeer van een Engelse tuinfair, inclusief taarten en pompoenen. En met succes. De gestelde doelen lijken gehaald te worden: de kerk, in casu de pastorietaan, is, in ieder geval één dag per jaar, het centrum van het dorp, waar mensen elkaar ontmoeten en spreken, waar men investeert in de duurzaamheid van natuur en cultuur, en waaraan veel creatieve energie en voldoening ontleend wordt. Als het er nog niet was zou het direct georganiseerd moeten worden!

Wat is er op tegen te delen?

Enerzijds ben je terughoudend om het initiatief als een missionair succes te duiden, omdat het ontbreekt aan een aantal missionaire voorwaarden, die je zelf formuleert: de kerkenraad heeft zich er niet grondig op bezonnen, men ziet het niet eens als een missionaire activiteit (want het mag geen geld kosten) en ▶

het is misschien niet meer dan een gezellige dag waar wat te zien en te beleven valt, zoals iedere andere tuinfair. Anderzijds neem je geen genoegen met deze magere constatering. Het is meer dan dat. Mensen zetten weer een voet over de drempel van de kerk. Ze voeren met een stuk taart in de hand gesprekken over de wezenlijke zaken van het leven. Netwerken worden aangeknoopt of verstevigd, wat we als een bijdrage aan het sociale kapitaal kunnen zien. En men weet zich weer verantwoordelijk voor het behoud van de eigen dorpskerk. Toch blijft jouw vraag hangen: is het wel missionair, is het geen veredeld hobbyisme?

Mijn primaire neiging is om die conclusie te delen en vervolgens te vragen: ‘So what?’ Wat is er op tegen om het dorp te laten delen in hetgeen wij van God ontvangen hebben? Het levert in ieder geval een leuke dag op die goed is voor de pr van de kerk. Het doet mensen inzien dat de kerk niet veraf staat en dat de kerk geen gesloten bolwerk is. De kerk kan deel van hun dagelijks leven zijn en op een of andere manier zijn zij ook ‘stakeholder’ van die kerk.

Het net wat verder uitwerpen

Maar ‘kerk’ lijkt hier vooral kerkgebouw te betekenen. Het gaat over het behoud van het historische kerkje en over een voet over de drempel van het kerkgebouw zetten. Het kerkgebouw is zichtbaarder geworden, maar maakt het initiatief ook duidelijk dat de kerk meer is dan een huis van steen? Het lijkt niet zo, maar misschien is dat ook wel veel gevraagd. Jullie initiatief kunnen we verstaan als een eerste aanzet om de ontstane afstand tot de kerk te overbruggen, daarbij gebruikmakend van een krachtig ‘middel’, het historische kerkgebouw. Veel lokale gemeenten en parochies hebben opnieuw of voor het eerst ontdekt hoe belangrijk een aansprekend kerkgebouw is en hoe vitaliserend het kan werken om dat gebouw weer ‘terug te geven’ aan de bewoners van een dorp of stad.

Kerk is echter meer dan een gebouw. Dat weten jullie in Droogveen natuurlijk ook wel en daarom zetten jullie in op een activiteit die laat zien hoe jullie in het leven staan en wat jullie van waarde vinden. Als lokale geloofsgemeenschap communiceren jullie met dit initiatief dat jullie staan voor bepaalde waarden (groen, duurzaam, lokale producten, verbinding), en veel mensen in het dorp kunnen zich daarmee identificeren. Maar hebben jullie in de gemeente van Droogveen ook nog iets anders waarin mensen geïnteresseerd zouden kunnen raken? Wordt het na vijf jaar gezellige tuinfairs geen tijd om niet alleen het marktterrein uit te breiden, maar wellicht ook om het missionaire net wat verder uit te werpen?

Ruimte van heiligheid bieden

Je vermeldt dat de tuinfair op Hemelvaartsdag is. Elders schrijf je ook over een ‘binnenkerkelijk gerichte’ openluchtdienst. De casus maakt niet duidelijk of er überhaupt een kerkdienst is op Hemelvaartsdag en, als dat wel het geval is, of dat dan die openluchtdienst is. Ik vind het opmerkelijk dat je dat niet noemt. Niet omdat ik zo naïef ben om te denken dat je de tuinfair zomaar zou kunnen integreren in een openluchtkerkdienst, maar een kerkdienst is wel de ruimte waar de hartslag van het geloofsleven klopt, met een verwijzing naar de titel van de visienota van de Protestantse Kerk in Nederland.

Zouden er geen lijnen gelegd kunnen worden vanuit een kerkdienst op Hemelvaartsdag naar de tuinfair? Is de verhoogde Christus niet de voorloper van de eschatologische verheerlijking van de schepping, waar we geen ‘vergeten groenten’ zullen kennen? En is de grenzen van tijd en plaats doorbrekende Christus niet het teken dat God eenmaal onze aardse beperkingen zal opheffen, ook al verzachten we ons lijden met lieflijke countryairs in idyllische pastorietuinen? Ik weet het niet. Misschien niet.

Wellicht moet je volstaan met het gegeven dat je als kerk mensen de mogelijkheid biedt een plaats in te nemen en een ruimte te betreden die blijkbaar iets van ‘heiligheid’ oproepen. Misschien is dat wel missionair kerk zijn op een dorp: een ruimte van heiligheid bieden.

Hoe dan ook, ik wil jou en de gemeente graag een gezegende toekomst toewensen met de ‘theme music’ van ‘The Vicar of Dibley’, een bewerking van Psalm 23. Vooral met dat lang aangehouden ‘forever’ aan het slot!

“Surely goodness and mercy shall follow me all the days of my life;
and I shall dwell in the house of the Lord, forever ...”

Met een collegiale groet,
Rein Brouwer

Rein (dr. R.) Brouwer is docent Praktisch Theologie
bij de leerstoel ‘Worship and Formation’ van de
Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam.
rbrouwer@pthu.nl

Welk verhaal vertelt ons dorp? – Help ons het te ontdekken!

In onze plattelandsgemeente hebben we een kerkgebouw gesloten. We hebben het aangedurfd om het andere kerkgebouw te renoveren; we hebben de zalenruimtes bij de tijd gebracht, en het ziet er werkelijk schitterend uit. Inmiddels gebruiken we het volop: we houden tentoonstellingen, we kunnen weer vieren zoals ons voor ogen staat en niets staat ons geluk meer in de weg.

Het knaagt ...

En juist daar knaagt het bij mij als voorganger. Een van de uitgangspunten voor beleid is dat we kerk voor het dorp willen zijn. Maar ons vernieuwde gebouw ligt tussen een aantal buurtschappen in. We zijn weggetrokken uit de grootste kern en daar hadden we met het dorp meer over kunnen overleggen. Toch lijken we de band met het dorp niet kwijt te zijn. De mensen van het dorp (buiten onze kerkgemeenschap) hebben ruimhartig meegeholpen bij de renovatie van ons gebouw en ze waren er in groten getale bij de opening. Maar toch.

‘Dat ze allemaal weer komen’

Laatst hebben we er nog eens over gepraat op de kerkenraad. Wat betekent dat nu, kerk voor het dorp zijn? Een diaken formuleerde het zo: dat ze allemaal weer komen kunnen en dat ze

er allemaal in passen. Zo’n uitspraak houdt me bezig. Het is de klassieke ‘*come-to-us*’-aanpak. Voorstelbaar, maar zo haaks op wat ik zelf en met het lokale missionair team leerde in de voorbije periode: ‘*go-with-them*’. Ik vind het als voorganger heel moeilijk om dat bij elkaar te denken.

Kortom, we hebben een mooi gebouw, we verwachten dat ‘ze’ dan weer komen en de voorganger aarzelt om missionaire redenen. Hoe komen we hier verder mee?

Kansen benutten

Ik zie als voorganger drie dingen:

1. De voorganger zal de gebouwenkeuze moeten omarmen en het gebouw als geschenk (van God) moeten zien. Deze richting is deze gemeente gegaan (gewezen) en maak er iets goeds van. Benut de kansen van dit gebouw. Daarbij zijn tentoonstellingen, evenementen en ontmoetingen in de hal (en in het jeugdhonk) ‘het verhaal’ dat dit gebouw zelf aanreikt.
2. De kerkenraad kan zich scherper bewust worden van de betekenis van haar handelen. De keuze voor dit gebouw, deze manier van renoveren, de nieuwe naam, het vertelt allemaal een verhaal. De voorganger vertelt dat verhaal samen met de kerkenraad. Blijven luisteren en blijven vertellen en blijven doordenken is dus belangrijk. Strubbelingen zijn er niet om

< Dorpsgezicht, Limburg

▷

weg te poetsen, maar om er een verhaal van te maken.

3. Het missionair team is de plaats waar *mixed economy* plaats vindt: zij staan in de voorhoede en zij staan – meer dan anderen – voor de uitdaging om de kansen van dit gebouw te benutten ('*come-to-us*') en ondertussen ook '*go-with-them*' te praktiseren. We zien dat dit team goed is in het organiseren van aantrekkelijke diensten ('*come-to-us*') en daarnaast zich voorgenomen heeft om vanuit de twintigers vóór de twintigers van ons dorp actief te worden ('*go-with-them*').

'Dan valt het stil ...'

Ik schrijf deze casus kort na de opening van dit gebouw. En ik heb me in de voorbije maanden gerealiseerd dat we in de aanloop naar de opening van dit gebouw vooral aandacht gehad hebben voor de pijn van de sluiting van een kerk. Voor de ontstane verdeeldheid, voor de bundeling van krachten om verder te gaan ...

Wat we elkaar niet verteld hebben is wat we gaan doen in dit gebouw. Onze situatie beschrijft De Roest in zijn recente diesrede: 'Ze willen wel kerk op het dorp zijn, maar ze weten niet hoe.' Dan is het wel zinvol om te kijken naar wat onze kerkgemeenschap al doet op het dorp: er is een werkcafé, onze diaconie is (in stilte) actief op het dorp, we gaan meehelpen bij wat er op de gemeenschap afkomt als de transitie in de zorg gestalte krijgt, we hebben een missionair team en ons jeugdwerk biedt plaats aan veel niet-kerkelijke jongeren. Als ik het verhaal aan anderen vertel, krijg ik heel vaak te horen: 'En welk probleem heeft deze voorganger dan?'

Dat zit 'm misschien wel in wat De Roest verderop in de diesrede beschrijft (punt 13): 'van de context hebben ze geen idee'. En dat is in een plattelandscontext misschien nog wel uitgesprokener zo dan in een stadsomgeving. We kennen elkaar wel. We kennen elkaar al zo lang. We weten wel hoe de hazen lopen. Dat hoeven we niet uit te zoeken. En toch, als ik een betrokken jongere van 25 vraag: 'Wat hebben jouw generatiegenoten nou nodig?', dan valt het stil.

Daarom is de casusvraag: help mij en onze gemeente om het verhaal van dit dorp en dit plattelands-kerkgebouw te ontdekken, te vertellen, te delen, zodat het verhaal van de Opgestane klinkt. ◀

Gast of vreemdeling in het eigen dorp

Beste voorganger,

Graag grijp ik de ietwat apostolische setting van dit nummer van Handelingen aan om je als mededienaar en mede-oudste allereerst genade en vrede toe te wensen van onze Heer. Ik ben dankbaar voor wat je schrijft over je verlangen naar een gesprek tussen het verhaal van de Opgestane en het verhaal van het dorp waar je herder bent. De kerk is missionair, gezonden, naar haar aard en zodoende is er altijd onrust. Van wereldsteden tot piepkleine dorpen: overal geeft de Geest heilige zwerfdrift aan mensen.

Blijkbaar gebeurt dat ook bij jou. Je schrijft hoe in jullie dorp één kerkgebouw dicht moest, maar dat het tweede gebouw prachtig gerenoveerd is en helemaal bij de tijd gebracht. Intussen is er wel zoveel tijd en energie gaan zitten in het begeleiden van het rouwproces rondom de sluiting dat je nu pas toekomt aan de vraag: wat nu? Voor zover er in de gemeente expliciete verwachtingen zijn rondom het vernieuwde gebouw, klinken die als een ferm ouderwets 'come-to-us': het zou mooi zijn als iedereen uit het dorp weer in de kerk komt. En verder is men eigenlijk best tevreden zo.

Maar jij hebt aarzelingen en wel om missionaire redenen. Het is prachtig dat de kerk gewaardeerd wordt, dat niet-leden de kerk een goed hart toedragen en dat de kerk op allerlei manieren actief is in en voor het dorp. En toch ... zouden we niet op zoek moeten naar het verhaal van mensen in het dorp? Is het genoeg dat de kerk een alleszins gewaardeerd religieus servicecentrum is van het dorp? Zou zij niet een kerk moeten zijn die als het ware opkomt uit de dorpsgemeenschap en de verhalen van de mensen voor God brengt ('go-with-them')?

Ik heb je casusbeschrijving geboeid en met bewondering gelezen. Het vereist moed om, juist als iedereen uitblaast van een traumatisch sluitingsproces, de pijnlijke vraag aan de orde te stellen: is dit waarvoor wij bestaan? Tegelijk vielen mij een aantal dingen op die ik graag in alle bescheidenheid aan je voorleg. We kennen elkaar niet en je verslag was noodgedwongen summier, dus ik weet niet of ik je goed begrepen heb of je voldoende recht doe. Maar dit is wat ik meende te zien.

Bakstenen en levende stenen

In de eerste plaats viel me als buitenstaander op hoe hoog het nieuwe kerkgebouw boven je verhaal uittoert. Het woord '(kerk)gebouw' komt maar liefst vijftien keer voor in je tekst, meer dan enig ander zelfstandig naamwoord. Ook in de drie scenario's die je voor de toekomst schetst, speelt deze stenen constructie een prominente rol. Je stuk straalt iets uit van: missionair kunnen we allerlei kanten op, zolang het gebouw maar deel uitmaakt van het pakket. Of nog wat scherper gezegd: de Geest mag van alles met ons proberen, zolang dat kerkgebouw waarin we zoveel energie en geld gestoken hebben maar deel uitmaakt van het plan.

Gezien jullie recente geschiedenis begrijp ik hoe belangrijk het gebouw voor jullie is. Ik heb ook alle begrip voor de symbolische waarde die een kerkgebouw heeft voor een dorp. Maar laten we onder ogen zien dat de kerk bestaat uit mensen en niet uit stenen. Missionair gezien is een gebouw op z'n best een instrument, maar het is niet waar het verhaal van de Opgestane om draait. Zijn jullie echt 'weggetrokken uit de grootste kern', zoals je schrijft? Alleen omdat daar geen gebouw meer staat? Zijn alle gemeentelieden soms mee verhuisd? Sta je ervoor open dat het gebouw misschien nauwelijks een rol speelt in de missionaire toekomst van jullie kerk?

De onbekende context

Een ander punt dat me opviel is het gemis van context in je verslag. Je citeert instemmend Henk de Roest: 'Van de context hebben ze [plattelandsgemeenten] geen idee.' Dat is een probleem, want missionair besef is uiteindelijk niets anders dan evangelisch geïnspireerd besef van de context. Met dat in het achterhoofd trof me bij het lezen van jouw verslag toch ook diezelfde vanzelfsprekende naar-binnen-gekeerdheid. Ik heb geen idee gekregen om wat voor dorp het gaat (er zijn volgens het CBS vier soorten plattelandsgemeenten), of er regelde import is, waar de mensen van leven, welke publieke voorzieningen er nog zijn, waar mensen zich zorgen om maken of blij mee zijn, enzovoort. Ook van de kerkelijke gemeente zelf kreeg ik weinig beeld: waar kwam de krimp vandaan die noodzaakte een gebouw te sluiten? Is die krimp gerelateerd aan de demografie van het dorp? Zet de krimp zich door (fusies versterken vaak de neergang)? Hoe groot is de gemeente? Hoe is de leeftijdsopbouw? Is de sfeer goed? Ik besef dat je beknopt moest zijn, maar de selectie die je presenteert bevestigt het beeld van dorpskerken: van de context hebben ze geen idee. Een missionaire blik kijkt van buiten naar binnen. Een van de belangrijkste dingen die Europese christenen volgens de missioloog Wilbert Shenk moeten leren is: hoe kunnen we weer gast of vreemdeling worden in ons eigen land?

Proactief leiderschap

Ten slotte werd ik getroffen door een zekere afwachtendheid in de beschrijving van je eigen rol. Bijvoorbeeld: het sluiten van een kerkgebouw is een kruispunt in het leven van een gemeente. Achteraf was dit een mooi moment geweest om samen door te praten over (missionaire) visie: hoe willen we verder? Ligt onze toekomst bij een stenen presentie? Hoe kunnen we onze visie verwerken in het verbouwingsproces? Zo te zien is dat niet echt aan de orde geweest. Er is min of meer vanzelfsprekend gekozen om weer te investeren in een gebouw. Hoewel je aangeeft niet helemaal gelukkig te zijn met de nieuwe situatie, geef je tegelijk de indruk dat je niet geprobeerd hebt er invloed op uit te oefenen. Het lijkt erop dat je je min of meer afzijdig hebt gehouden van het renovatieproces. Waarom? Was je te veel tijd kwijt met het begeleiden van het rouwproces? Maar waarom koos je ervoor om daar zo veel tijd in te steken en de toekomst maar even te laten gebeuren? Leiding geven betekent allereerst dat je, zoveel mogelijk samen met anderen, proactief bent. Ik heb de indruk dat dit tot nog toe niet zo gelukt is.

We leven in een tijd van overgang en crisis. Voorgangers staan onder grote druk om in alle verwar-

ring duidelijkheid te scheppen, het liefst met een groot 'Plan'. Soms leggen zij zich die druk zelf op. Maar de tijd is voorbij en de omstandigheden zijn er niet naar dat mensen een leider met visie en duidelijke doelen zomaar volgen. Ik beaam graag wat de Canadese kerkopbouwkundige Alan Roxburgh zegt: een missionaire visie wordt niet geboren achter het bureau van de voorganger, maar onder het volk van God in een proces van dialoog en luisteren. Missionair leiderschap betekent dat je dit proces op alle mogelijke manieren stimuleert. De cruciale vraag die jullie uiteindelijk moeten beantwoorden is, in je eigen woorden: waarom is het verhaal van de Opgestane goed nieuws voor jouw dorp? Het antwoord op die vraag kun je alleen vinden 'in context'. Alleen daar kun je leren hoe het verhaal van de mensen loopt, van welke structuren ze afhankelijk zijn, wat hun vragen, zorgen, dromen en vreugdevolle herinneringen zijn. Alleen zo kun je het volle evangelie ontdekken voor de hele mens, hier en nu.

Ik adviseer je daarom om het gebouw voorlopig even te laten voor wat het is. Neem het komende jaar uitgebreid de tijd om 'veldonderzoek' te doen in het dorp. Ga praten, luister naar verhalen, maak aantekeningen, foto's, video's. Verzamel verhalen en denk er biddend over na. Toon oprechte interesse en wees kwetsbaar. Vertrouw erop dat de Geest je hier doorheen een duidelijker besef zal geven van je missionaire roeping voor dit dorp. Besef dat Gods Geest al veel langer in dit dorp was dan jij en door al die stemmen heen tot je spreekt en je leidt. Dit alles zal je niet alleen een schat aan gegevens opleveren, het zal je ook meer geloofwaardigheid geven als missionair leidinggevende. Juist op dit punt zul je de gemeente moeten voor-gaan. En tegelijkertijd raad ik je aan om in de gemeente leiding te nemen: deel je verlangen met mensen, deel de verhalen die je hoort, spoor mensen aan zelf hun verhalen te vertellen. Probeer samen te ontdekken waar deze verhalen het verhaal van de Schrift raken. Creëer vaste momenten op de kerkenraadsvergaderingen en in de liturgie (bijv. bij de voorbeden). Bid samen om duidelijkheid en inspiratie. Doe dit intensief en grondig, een jaar lang. En zelfs als er geen spectaculaire dingen gebeuren: ik kan je verzekeren dat jullie als kerk hierdoor veranderd worden.

Gods zegen zij met je.

Stefan Paas

Stefan (prof.dr. S.) Paas is J.H. Bavinck hoogleraar Kerkplanting en kerkvernieuwing aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam en hoogleraar Missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen. s.paas@vu.nl; spaas@tukampen.nl

Literatuur

Roest, H. de (2013). *Pionieren en lekepreken. Een praktisch-theologische analyse van de nieuwe*

missionaire dynamiek in de Nederlandse kerken, met name de Protestantse Kerk in Nederland. Diesrede PThU (als pdf op het web te vinden).

Roxburgh, A. (2010). *Missional Map-Making: Skills for Leading in Times of Transition*. Jossey Bass: San Francisco.

Shenk, W.R. (1997). The Training of Missiologists for Western Culture. In: J. Dudley Woodberry et al. (eds.), *Missiological Education for the Twenty-First Century: The Book, the Circle, and the Sandals*. Maryknoll: Orbis Books, 120-129.

Kerk zijn voor zoekers naar zin en spiritualiteit

De kerkelijke gemeente is een doorsnee plattelandsgemeente in een dorp op het Groningse Hogeland. Zij wordt gevormd door een federatie van een hervormde gemeente en een gereformeerde kerk. Er zijn rond de 500 leden. Ik werk er als predikant met een aanstelling van 70 procent. Ook in ons dorp ontkomen we niet aan de terugloop van het aantal leden. De zondagse erediensten worden bezocht door rond de 70 mensen, maar het aantal reguliere kerkgangers loopt gestaag terug. In dit proces vallen mij een paar dingen op. Mensen blijven niet weg, omdat het hen tegenstaat; het zijn vooral de drukte van het dagelijks leven en de volle agenda die de betrokkenheid bij de kerk in de weg staan. Daarnaast zijn de kerkgangers kritisch. Ze kiezen wat hen aanspreekt en blijven weg wanneer het hen niet aanspreekt.

Liturgisch present

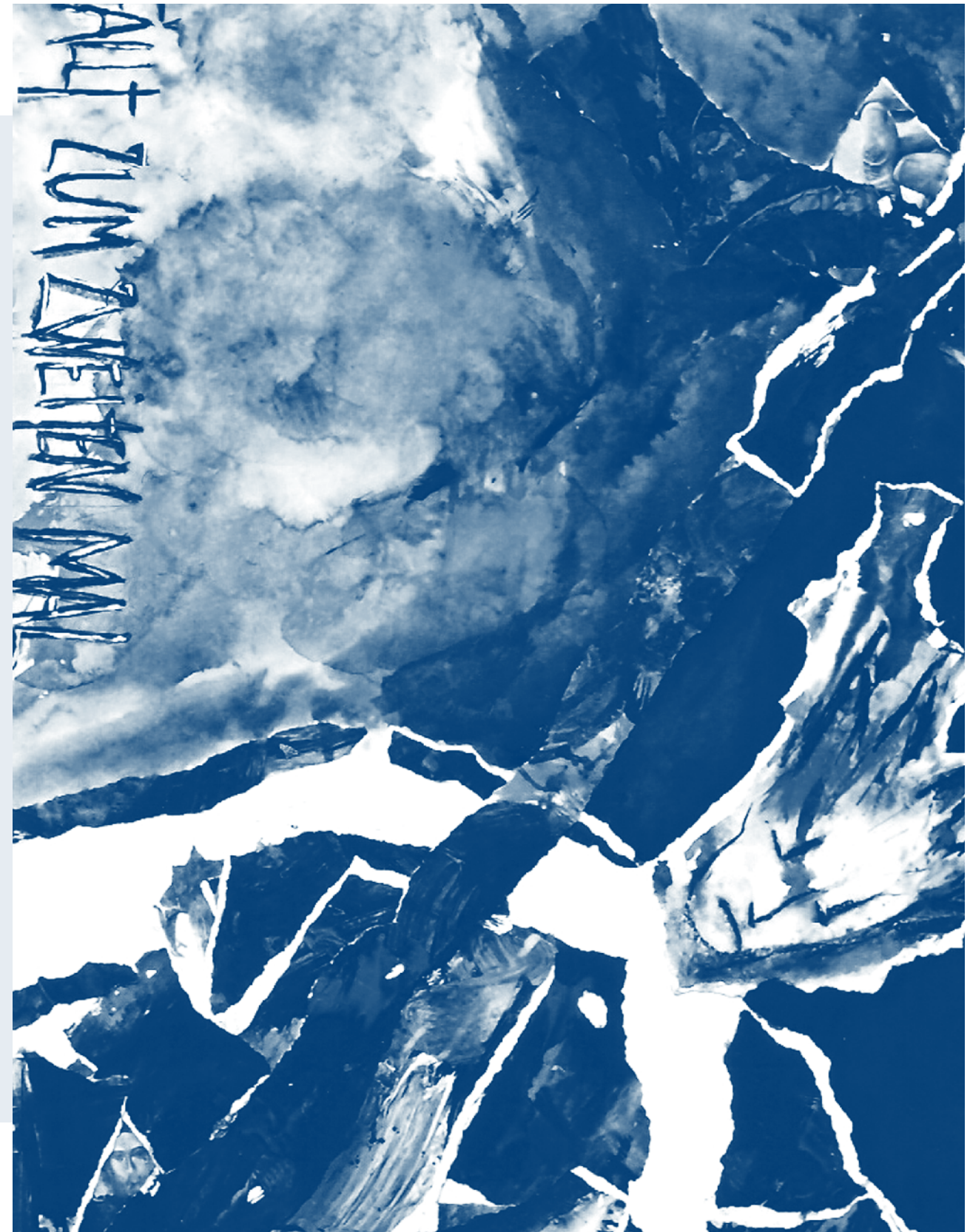
In de loop van de jaren is in de gemeente het verlangen gegroeid om als kerkgemeenschap een rol in het dorp te hebben. We willen graag de mensen bereiken die zijn afgehaakt, maar ook hen die niet met de kerk zijn opgegroeid maar wel behoefte hebben aan spirituele verdieping en zingeving. Daarom besluiten we om bij de organisatie van de diensten aan te sluiten bij de wensen van deze groepen. We kiezen daarvoor twee momenten in het kerkelijk jaar: de Stille Week en de Gedachteniszondag.

Het is al jaren de gewoonte om de vieringen in de Veertigdagentijd en de Stille Week met veel aandacht voor te bereiden en vorm te geven met kunst en muziek. Omdat we al eerder een groeiende belangstelling hadden gezien, met name voor de Stille Week, wordt er veel energie en menskracht gestoken in de organisatie van de diensten, en worden mensen persoonlijk benaderd met de vraag of ze een keer willen meedoen met de voorbereidingen. In 2013 resulteerde dat in een groep van rond de 20 mensen, zowel kerkgangers als niet-kerkgangers, die meewerkten.

Ook voor de Gedachteniszondag worden mensen persoonlijk uitgenodigd. Daarbij gaat het om nabestaanden van kerkleden. Maar wanneer gewenst worden ook namen van niet-kerkelijke mensen die zijn gestorven genoemd. Op de zaterdag voorafgaand aan de Gedachteniszondag wordt de kerk opengesteld voor dorpelingen en andere belangstellenden. Zij kunnen in de kerk een kaars komen aansteken voor de overledenen. Zelf ben ik die middag in de kerk aanwezig. Er is veel waardering voor de dienst en de openstelling van de kerk.

Zoals ik verwachtte, is het niet gemakkelijk om mensen bij de diensten te betrekken. Er heersen in het dorp veel vooroordelen jegens de kerkelijke gemeente. Maar ik ervaar ook een ►

'Statie 7: Jezus valt', Kruisweg in verf, René Rosmolen >

belangrijke tegenkracht uit de gemeente zelf. Er is, in alle verval en terugloop, een sterke hang naar het verleden. Die wordt verwoord in de wens om 'de kerk weer vol te krijgen'. Wanneer veranderingen niet die volle kerk opleveren (en dat gebeurt uiteraard niet) is de teleurstelling in de kerkenraad groot, ondanks dat ik blijf herhalen dat het niet gaat om grote aantallen mensen, en dat de volle kerk van vroeger definitief verleden tijd is.

Overwegingen en vragen

Het is een gegeven dat mensen tegenwoordig anders bij een kerkelijke gemeente zijn betrokken dan de generaties die hen voorgingen. De organisatie van de kerk zoals die nu is, is gebaseerd op de gedachte dat er veel mensen langdurig betrokken zijn bij een gemeente en indien nodig, ook hun steentje bijdragen.

Deze wijze van betrokkenheid is echter hoe langer hoe meer van voorbije tijden. Wil de kerk een rol blijven spelen, dan zal zij moeten inspelen op de vragen en de behoeften van geseculariseerde mensen. In dat licht lijkt het mij een goede keuze om diensten af te stemmen op doelgroepen en op de behoefte van kerkgangers. Het is belangrijk dat mensen blijven weten wat er gebeurt in de kerk, en dat je er terecht kunt op cruciale momenten in het leven.

Ik wil echter ook kanttekeningen plaatsen bij deze wijze van organiseren. Door diensten af te stemmen op de behoefte van doelgroepen, krijgt de kerk een functioneel karakter, afgestemd op (verondersteld) consumptiegedrag

van mensen: zij kunnen halen wat van hun gading is, en ze kunnen links laten liggen wat hen niet aanstaat.

Wezenlijk voor een kerk is echter, dat de taal die er gesproken wordt, en de dingen die er gebeuren, vragen om een leerproces en een langere periode van betrokkenheid, waarbij van mensen een bepaalde inspanning wordt gevraagd. De kwestie is dus of en in hoeverre het verschijnsel kerk zich verdraagt met consumptiegedrag.

Bovendien: wie draagt het geheel? Er zijn allicht mensen te vinden die verantwoordelijkheid willen dragen voor de dingen waarbij ze zich thuis voelen. Maar wie kan zich verantwoordelijk voelen voor het geheel?

Samengevat is de vraag dus deze: in hoeverre bewijzen we de kerk en de mensen een dienst wanneer we in de vieringen inspelen op de behoeften van zoekers naar zin en spiritualiteit? ◀

Missionair op maandag

Beste predikant,

In een dorp is het vaak niet zo eenvoudig de koers van de kerk echt te veranderen. Kerkelijke tradities en culturen, de dorpsadat en de verwevenheid met klassieke dorpspatronen kunnen vernieuwing behoorlijk in de weg staan (Brouwer 2011). Daarom verdient jullie zoektocht veel waardering. Er is openheid naar het dorp en een verlangen er werkelijk dienstbaar aan te zijn. Je legt met de vraag waar je mee eindigt een belangrijke kwestie op tafel. Je laat met die vraag ook een spanning zien die kennelijk zit ingebakken in de koers van de gemeente. Mijn reflectie, toegespitst op de inzet bij vieringen, cirkelt ook rond deze kwestie.

Openstaande inhoudelijke vragen

Er zijn twee momenten waarop het verlangen kerk in en met het dorp te zijn concreet gestalte krijgt: de Stille Week en de Gedachteniszondag. Zeker deze laatste zondag van het kerkelijk jaar biedt goede kansen voor dienst aan een brede groep dorpsbewoners. Elk mens heeft immers te maken met de vergankelijkheid van het leven en het verlies van dierbaren. Het is dan ook zeer prijzenswaardig dat jullie gemeente echt werk maakt van deze zondag. Dorpsbewoners blijken dat ook te waarderen. De Stille Week biedt weer andere kansen voor dienst aan de lokale gemeenschap: verstillend en reflectie midden in het leven van alledag, mede langs de weg van kunst en muziek. Over de inhoudelijke invulling van deze week lezen we overigens niets en dat is jammer.

Wat geldt trouwens voor de hele casus. Wat is bijvoorbeeld het profiel van jullie gemeente en wat beogen jullie met het verlangen present te zijn? En wie zijn het, die zoekers? Wat zijn precies hun wensen? Spiritualiteit en zingeving zijn immers nog breed uitwaaiende containerbegrippen. Joep de Hart schrijft dat we de interesse voor spirituele zaken niet moeten overdrijven (De Hart 2011, 235 e.v.). Inhoudelijk gezien zijn er veel vragen te stellen. Ik begrijp dat je in een beknopte casus veel moet laten rusten, maar op dit punt zou ik graag iets meer hebben willen lezen.

Je signaleert de drukte in het bestaan. De agenda is vol en dan schiet de zondagse kerkdienst er gemakkelijk bij in. Het aantal kerkgangers daalt en bedraagt op een gemiddelde zondag nu zo'n kleine 15 procent van het aantal leden. Dat is op zich een redelijk modaal cijfer voor de Protestantse Kerk, maar de keerzijde is natuurlijk wel dat gemiddeld genomen 85 procent van de leden op zondag niet naar de kerk komt. Mensen kunnen hun tijd maar één keer besteden en zijn daarom min of meer 'gedwongen' kritisch te zijn in wat ze doen en in wat ze laten. ▷

Je signaleert een kritische houding van de leden van de gemeente rond de kerkdienst, maar we lezen niet of daar iets mee wordt gedaan. Welk signaal gaat uit van het teruglopende kerkbezoek? Nemen jullie dat voor lief als zijnde onvermijdelijk in deze tijd of is er misschien reden voor onderzoek naar de beleving van de eredienst door (ex-)kerkgangers?

Tussen uitvaartleider en vroedvrouw

De Gedachteniszon­dag als speerpunt van presentie verdient de aandacht. Ik sprak mijn waardering al uit, maar bij jullie keuze voor juist deze zondag komt ook een ander gevoel op. Om dat duidelijk te maken, neem ik even een omweg langs de kerken in mijn eigen dorp. Zowel het kerkblad van de plaatselijke parochie als dat van mijn eigen PKN-gemeente moet het mede hebben van advertentie-inkomsten. In beide bladen staan overwegend advertenties uit de uitvaartsector. Dat wekt de indruk dat de kerk met name in beeld komt aan de randen van het leven. De keuze om de Gedachteniszon­dag als een van de missionaire speerpunten te nemen, kan onbedoeld dit effect versterken. De kerk positioneert zich daarmee – overigens vaak geheel onbedoeld! – immers niet in het centrum van het menselijk leven, maar aan de rand ervan. Het is zeker kostbaar als de kerk er op die momenten is, maar scheefgroei ligt op de loer. Gemakkelijk wordt de kerk geassocieerd met en vervolgens gereduceerd tot een dienstverlenende instelling voor als de nood of de dood aan de man komt. De kerk is dan een van de vele zorgaanbieders waar je alleen een beroep op doet als het nodig is. Als voorganger word je dan gemakkelijk meer pastor dan toeruster, meer trooster dan profeet, meer uitvaartleider dan vroedvrouw. En dat doet iets met de gemeente als geheel. Greg Ogden schrijft in zijn boek over discipelschap dat de concentratie op individueel (crisis)pastoraat uiteindelijk een verwoestende invloed heeft op het vermogen van geloofsgemeenschappen mensen te trainen in de navolging van Christus (Ogden 2008, 40-42). Hij schrijft – in het spoor van Paulus – dat voorgangers primair geroepen zijn ‘om de heiligen toe te rusten voor het werk in zijn dienst’ (Efeziërs 4:12). Dat brengt me op een volgend punt.

Missionair buiten de kerkdiensten om

Jullie concentratie op kerkelijke vieringen bij de vormgeving van missionair beleid is een keuze waar zeker iets voor te zeggen is. Vieringen zijn immers de meest centrale momenten in het leven van de geloofsgemeenschap en gastvrijheid op juist deze plek is een groot goed. Toch gooi ik ook hier een steen in de vijver. Eigenlijk doe je dat zelf ook al door je laatste vraag. Ik wil je daarin bijvallen. Zou er ook gezocht kunnen worden naar vormen van presentie in het dorp die veel minder ‘kerkelijk’ zijn? Bij missionaire presentie denken we al gauw aan kerkelijke activiteiten, maar dat is een versmalling die niet vruchtbaar is en feitelijk ook niet meer houdbaar. Zal het accent in onze tijd niet veel meer moeten liggen op de toerusting van de gelovigen voor de plek die ze in de samenleving innemen? Brits onderzoek laat zien dat het juist daaraan vaak schort (Hudson 2012).

In Nederland zien we onder de noemer ‘discipelschap’ een groeiende interesse in de vorming van gelovigen voor het ‘seculiere’ leven van elke dag. Zou missionaire presentie anno 2015 niet vooral gebaat kunnen zijn bij de toerusting van individuele ‘missionarissen’ die zo hun plek in de dorpssamenleving kunnen innemen? Ik schrijf dit ook vanuit de door jou geconstateerde vooroordelen ten opzichte van de kerk. Deze zijn hardnekkig, en nog los daarvan, kerken hebben vaak niet half in de gaten hoe hoog de kerkelijke drempel feitelijk is. Werken jullie op het mooie Groningse Hogeland mogelijk nog te veel met een ‘kom-model’ in plaats van met een ‘ga-model’?

Tot slot

Je rept ook over de hang naar het verleden van kerkgangers. Ze willen terug naar de volle kerk van vroeger. Ik denk dat je terecht probeert de gemeentelieden af te brengen van dit nostalgisch verlangen. Een hang naar het verleden schept geen toekomst. Maar toch rijst hier een belangrijke vraag: kunnen we binnen de kerken nog geloven dat groei mogelijk is? De Britse onderzoeker Goodhew spreekt van een ‘eschatology of decline and despair’ in veel kerken. Dat is een mindset waarin bewust of onbewust alleen nog rekening wordt gehouden met een doorgaande krimp (Goodhew 2012, 256). Ik weet natuurlijk niet precies hoe dat bij jouw ‘doorsnee plattelandsgemeente’ zit, maar er zal vast enige herkenning zijn. Goodhew stelt een vraag aan afkalvende mainline kerken die ik ook aan jullie zou willen voorleggen: zouden jullie iets kunnen leren van kerken die groei vertonen?

*Met collegiale groet en goede wensen,
Sake Stoppels*

*Sake (dr. S.) Stoppels is universitair docent Kerkopbouw en diaconiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam.
s.stoppels@vu.nl*

Literatuur

Brouwer, R. (2011). Continuïteit. In: R. Brouwer e.a., Levend lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland. Utrecht: Kok, 132-164.

Goodhew, D. (ed.) (2012). Church Growth in Britain. 1980 to the Present. Farnham/Burlington: Ashgate.
Hart, J. de (2011). Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit. Amsterdam: Bert Bakker.
Hudson, N. (2012). Imagine Church. Releasing Whole-Life Disciples. Nottingham: IVP.
Ogden, G. (2008). Discipelschap met impact. Groeien als leerling van Jezus in een triade. Driebergen: Novapres.

Grenzen aan de gastvrijheid?

De protestantse gemeente is klein en grijs; ze leeft, net als heel het eiland, van de gasten van de wal. Omdat het eiland als het ware uitnodigt tot contemplatie en bezinning, mede door de prachtige natuur vlak om het dorp en de kerk heen, worden vele bezoekers gestimuleerd tot allerlei meditatieve activiteiten en oude en nieuwe vormen van spiritualiteit. Er is een grote diversiteit onder de bezoekers van de kerkdiensten, van mensen die geen zondag overslaan tot hen die voor het eerst in dertig jaar de eredienst bezoeken. De fysieke afstand tot het dagelijkse leven ‘aan de wal’ schept kennelijk een geestelijke ruimte, die tot nieuw perspectief en heroverweging van traditionele vanzelfsprekendheden kan leiden. Zo vindt hier uitwisseling plaats in oecumenische verband tussen mensen die ‘thuis’ nauwelijks buiten hun eigen kring komen.

‘Gastvrijheid’ is in de afgelopen jaren een sleutelwoord geworden in mijn theologie, mede onder invloed van mijn docent Jan Hendriks. Langs die weg zoek ik naar nieuwe vormen van contact met mensen die weinig met de kerk (meer) hebben. ‘Missie door onvoorwaardelijke dienstbaarheid’, zo zou ik mijn ideaal kunnen samenvatten, waarbij missie nadrukkelijk iets anders is dan een ledenwerfactie voor de kerk. Op dit punt verstonen en verstaan de gemeente en ik elkaar heel goed, al vanaf de eerste contacten in het beroepingswerk, zes jaar geleden. Gastvrijheid is hier meer dan een visie op papier, het is dagelijkse praktijk.

Hoe onvoorwaardelijk kan dienstbaarheid zijn?

De laatste tijd loop ik echter tegen de grenzen aan van de gastvrijheid en blijkt de dienstbaarheid waartoe ik in staat ben, toch niet onvoorwaardelijk te zijn. Het is zeker waar dat er tegenwoordig veel ‘zoekers-naar-zin’ zijn, maar aanzienlijk is ook het aantal van hen die menen die zin al gevonden te hebben en die enthousiast op zoek zijn naar een platform om hun ontdekking aan de wereld te verkondigen; een soort missionarissen dus.

Enkele jaren geleden kwam er een mevrouw regelmatig in onze kerk, bijna elke zondag waarop zij op het eiland was. Op een gegeven moment stelde ze voor om samen een meditatiesamenkomst te beleggen, waaraan zij van haar kant graag vanuit een bepaalde boeddhistische traditie vorm zou willen geven. Met een zekere reserve ging de kerkenraad ermee akkoord om hiervoor het kerkgebouw ter beschikking te stellen. Op de eerste bijeenkomst kwamen ruim twintig eilanders en gasten af, deels leden van een plaatselijke yogagroep. In nagesprekken kwam naar voren dat de mensen de geleide meditatie als goed, maar erg strak geregisseerd hadden ervaren. Een beetje losheid en humor zou welkom geweest zijn.

In het samen doorpraten over deze ervaringen en over onze eigen indrukken werd het plan geboren om op gezette tijden zo’n samenkomst te houden, afhankelijk van de dagen dat de betrokken mevrouw op het eiland zou zijn.

De tweede bijeenkomst was op een Nieuwjaarsdag; we kondigden die aan met het volgende bericht in het kerkblad:

AANDACHTSMEDITATIE, zondag 1 januari 2012 van 19.30 uur tot 20.30 uur

THEMA : Loslaten en opnieuw beginnen

Voor ieder die stil wil staan bij zijn intenties en voornemens voor het nieuwe jaar.

Hoe kan ‘aandacht’ helpen om los te laten en opnieuw te beginnen? Kort ingeleid door beide begeleiders, vervolgens geleide- en stille aandachtsmeditatie, daarna gelegenheid tot gesprek. Kopje thee tot slot.

Loslaten van wat ons dierbaar is, is niet gemakkelijk. Maar wie het proces aan durft te gaan om stap voor stap te leren in bewuste aandacht aanwezig te zijn bij verlies en pijn, kan leren loslaten. Evenzeer leidt het bewust aandacht geven aan de schoonheid en de vreugde van ieder moment, tot het ervaren van de alledaagse wonderen van het leven. De blauwe lucht, het adembenemend mooi wad, de zee, de medemensen, ze zijn er om niet. Het oefenen van aandachtig zijn kan ons helpen los te laten en met nieuwe intenties het jaar in te gaan. Je kunt er iedere dag weer opnieuw mee beginnen. Gedachteloos doorhollen is geen leven.

Deze tweede was echter meteen ook de laatste bijeenkomst. Mij stond bij de samenwerking voor ogen dat we gezamenlijk de schatten van de boeddhistische en de christelijke traditie zouden verkennen om te zien hoe moderne mensen daarmee hun voordeel kunnen doen.

Die wederzijdsheid bleek echter niet de motivatie van mijn partner in dezen; zij wenste in feite enkel een podium om de leer van Thich Nhat Hanh te verspreiden. Ik vond hierin te weinig terug van mezelf en van onze christelijke bronnen om met overtuiging opnieuw bij de kerkenraad te pleiten voor belangeloze terbeschikkingstelling van het kerkgebouw (en omdat de raad over de kerk gaat, gebeurde dat dus ook niet meer). We hebben er nog wel over gecorrespondeerd, maar zijn elkaar niet nader gekomen. Af en toe, eigenlijk alleen op Oudejaarsavond, zie ik de betrokken mevrouw nog in de kerk. Het experiment is overigens niet formeel beëindigd; we houden beiden een klein lijntje open. Maar in de praktijk lijkt het initiatief doodgebloed te zijn.

Vragen

De persoonlijke vraag die me bezig blijft houden is: had dit anders kunnen of moeten gaan? Was het met meer inzet of dienstbaarheid van mijn kant wel mogelijk geweest tot een voor alle betrokkenen zinvolle samenwerking te komen?

Een tweede vraag is meer algemeen: mag je een oecumenische instelling eisen van mensen die, met welk motief dan ook, toenadering tot ‘de kerk’ zoeken?

Een derde vraag is deze: is betekenisvolle dienstverlening zonder voorwaarden mogelijk? Of is de enige begaanbare weg gelegen in het over en weer helder aangeven van de motieven, doelen en belangen en dus ook van de grenzen? <

Waddenveerboot bij Ameland >

‘Nee, niet nog meer dienstbaarheid!’

Beste predikant,

Dank voor je casus. Je beschrijft helder het dilemma en eerlijk de knoop waar je mee zit nadat de kerkenraad een besluit genomen heeft. De beschrijving van je (grenzen van) gastvrijheid geeft me aanleiding tot twee bespiegelingen, de eerste over gastvrijheid, de tweede over de gastheer/gastvrouw.

Gasten en vrijheid

Gastvrijheid is voor jou een sleutelwoord. Reden voor mij om er bij stil te staan. Goed beschouwd is het een raar woord. Als we van iemand zeggen dat hij schuldenvrij is, bedoelen we dat hij geen schulden heeft. Als we iemand gastvrij noemen, bedoelen we niet dat hij geen gasten heeft. Maar wat bedoelen we wel? Gastvrijheid is een eigenschap. We noemen iemand gastvrij, die de vrijheid heeft om gastvrijheid aan een ander te verlenen. Het is dus de vrijheid van de een om vrijheid aan een ander te geven. Dat klinkt mooi, maar maakt het niet makkelijker. Want is gastvrijheid dan de eigenschap om de eigen vrijheid weg te geven aan een ander? Dat zou het einde van de eigen vrijheid betekenen, einde van de gastvrijheid. Dat kan niet de bedoeling zijn.

Reden om bij het woord vrijheid stil te staan. Ooit leerde ik, dat het woord vrijheid naar twee kanten wijst: vrij zijn van en vrij zijn om. Dat onderscheid kan behulpzaam zijn om inzicht te krijgen in de aard van gastvrijheid. De eigenschap gastvrij-zijn heeft evident van doen met de vrijheid om gasten te ontvangen. Degene die gastvrij is, beschikt over een innerlijke gesteldheid én over externe voorzieningen (een huis, slaapplek, eten en drinken) om gasten te ontvangen.

Gaat gastvrijheid dan niet over de vrijheid van de gasten? Jawel, de gastvrijheid van de gastheer zorgt er voor dat de gasten vrij zijn van zorgen over hun dagelijkse behoeften. Dat wordt goed weergegeven met het Engelse woord hospitality, de gastgever zorgt voor het welzijn van de gasten. Gastvrijheid genieten wil dus niet zeggen dat de gast de vrijheid krijgt om onbelemmerd zijn of haar gang te gaan, zijn of haar wil aan de gastgever op te leggen. We noemen dat: misbruik maken van gastvrijheid. Wie zich als gastgever niet meer vrij voelt in het eigen huis, is niet langer in staat belangeloos te zorgen voor het welzijn van de gasten. Het Duitse woord Gastfreundschaft is mij daarom liever dan ons woord gastvrijheid, omdat in het Duits duidelijk wordt dat het om een vriendschapsrelatie gaat, een relatie van twee gelijkwaardige partners die zowel de eigen als elkaars grenzen respecteren.

Op grond hiervan geef ik je in overweging nog eens stil te staan bij jouw invulling van het woord gastvrijheid zoals je dat doet met de woorden ‘missie door onvoorwaardelijke dienstbaarheid’. Onvoorwaardelijke dienstbaarheid is een term die gebruikt wordt in de presentietheorie van Andries Baart, een concept voor de doordenking van de pastoraal-diaconale praktijk in achterstandsituaties.

Dat concept kan, denk ik, niet zomaar overgeplant worden op een benadering van gemeenteopbouw als missionaire presentie. Ik vermoed dat alle mensen in jouw dorp, die leven van de gastvrijheid van het eiland, je zullen zeggen dat hun gastvrijheid geen onvoorwaardelijke dienstbaarheid betreft. De gasten op het eiland krijgen niet de vrijheid om ongehinderd hun gang te gaan. Voor gasten gelden regels voor goed gedrag en er is politie die allen die menen de vrijheid te hebben om te doen en te laten waar ze zin in hebben in de kraag grijpt. Op je eerste vraag antwoord ik dus: nee, niet nog meer dienstbaarheid!

Wie de eigen grenzen niet kan bewaken, moet zich niet met gasten inlaten. De eigenaar van het huis bepaalt de regels die er gelden. Als de gast die regels niet wil respecteren, vervalt de zorgplicht die met gastvrijheid is gegeven. Als het de gast niet zint, moet hij of zij op zoek naar een andere herberg.

Presentie als christelijke gemeente

Het tweede punt van overweging betreft de vraag wie de eigenaar is van het dilemma dat je schetst. Wie is gastheer of gastvrouw? Je bent daar in je beschrijving dubbel over. Eerst gaat het over jouw sleutelwoord en jouw invulling daarvan, alsmede over het feit dat jij tegen de grenzen aanloopt. Maar in de casus is het jouw kerkenraad die met een zekere reserve akkoord ging om het kerkgebouw beschikbaar te stellen voor de door jou en je gast beoogde meditatiesamenkomst.

Je besluit na de eerste keer met je gast meer bijeenkomsten te beleggen, ‘afhankelijk (sic. hgd) van haar aanwezigheid op het eiland’. In de tweede bijeenkomst vind je te weinig terug ‘van jezelf en van onze christelijke bronnen om met overtuiging opnieuw bij de kerkenraad te pleiten voor belangenloze beschikbaarstelling van het kerkgebouw’. Dat gaat dus weer over jou. Maar ten slotte draait het toch om de kerkenraad: ‘omdat de kerkenraad over de kerk gaat, gebeurde dat (het vrijgeven van het kerkgebouw – HGD) dus niet meer’. Uit dit laatste citaat maak ik op, dat jij je dilemma aan de kerkenraad hebt voorgelegd, op zo’n manier, dat die zich gesterkt voelde in de reserve die ze had, toen jij de eerste keer vroeg het kerkgebouw ter beschikking te stellen.

De casus gaat dus ook over jouw rol als predikant. Jouw streven naar onvoorwaardelijke gastvrijheid is geen persoonlijk streven, maar het streven van een ambtsdrager, die opereert vanuit en met instemming van een kerkenraad, namens een gemeente. De casus gaat daarom niet over het beschikbaar stellen van het kerkgebouw, als betreft het de gratis verhuur aan twee personen, die samen een meditatieavond willen beleggen, nee, het gaat om de presentie van de gemeente als christelijke gemeente op het eiland. Jij hebt in die presentie wel een voortrekkersrol, maar ook in de rol blijf je vertegenwoordiger van je gemeente en haar missie.

Over die missie van de gemeente schrijf je niet. Je volstaat met de mededeling, dat gemeente en jij elkaar heel goed verstaan als het gaat om gastvrijheid, de ‘dagelijkse praktijk’ op het eiland. Zijn de gemeente en jij het ook eens over jouw ideaal ‘missie door onvoorwaardelijke dienstbaarheid’? De kerkenraad ging bij jouw eerste verzoek akkoord ‘met een zekere reserve’. Toch geen onvoorwaardelijke dienstbaarheid? Of is er reden met kerkenraad en gemeente nog eens goed na te denken over de betekenis van het begrip gastvrijheid?

Gedachten bij jouw vragen

Tot slot over de vragen die je aan het eind stelt. Wat betreft je eerste vraag: zinvolle samenwerking is alleen mogelijk bij gelijkwaardigheid van partners. Meer dienstbaarheid van jouw kant zou geleid hebben tot een mate van zelfopoffering. Als persoon kun je daarvoor kiezen, als ambtsdrager kun je daarvoor worden vrijgesteld, maar als predikant staat het je niet vrij de missie van de gemeente op te offeren. Terecht heb je de kerkenraad deelgenoot gemaakt van je teleurstelling en de kerkenraad heeft je terecht gesteund in je voorstel om niet verder te gaan met deze partner.

Vervolgens vraag je of je/we een oecumenische instelling mogen eisen van mensen die 'met welk motief dan ook toenadering tot 'de kerk' zoeken'. Crux in je vraag is natuurlijk de toevoeging 'met welk motief ook'. Je zou het zo kunnen zeggen: de christelijke gemeente heet iedereen van harte welkom onder haar dak op voorwaarde dat de gasten haar de vrijheid laten om voluit gastvrouw te kunnen zijn. Iedereen is welkom, iedereen mag meedoen, de toets ligt in de vraag of de gemeente zich in haar zelfverstaan als christelijke gemeente trouw kan blijven.

Ten slotte: ja, betekenisvolle dienstverlening zonder voorwaarden is mogelijk. Ik heb al eerder gerefereerd aan de presentietheorie van Andries Baart. Maar dit concept moet niet vermengd worden met het concept van de gemeente als herberg, want dat holt de gastvrijheid van de herbergier uit.

Ik hoop je hiermee van dienst te zijn geweest. Graag tot nadere gedachtewisseling bereid.

Hartelijke groet en veel vreugde met de gemeente als herberg op jullie eiland.

Harm Dane

Harm (dr. H.G.) Dane was tot voor kort studie-secretaris bij het Protestants Centrum voor Toerusting en Opleiding en beleidsmedewerker van het Expertisecentrum van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland.
boswdane@xs4all.nl

Op zoek naar zin op zondagmorgen

In de protestantse gemeente van een middelgroot provinciestadje, waar ik als predikant aan verbonden ben, zien we ook de neergang van de kerkelijke betrokkenheid. Het ledental loopt terug en vergrijsst. Met name op zondagmorgen is dat goed zichtbaar. In onze stad zijn zes wijkgemeenten die steeds meer samenwerken. Op bestuurlijk vlak is gekozen voor samenvoegen van wijken. De bedoeling is om tot drie, krachtige, wijkgemeenten te komen.

Parallel aan dit convergentieproces, groeit de behoefte aan meer diversiteit of profilering. Nu we meer samen werken, en vanuit het geheel denken, komt daar ruimte voor. Dat 'we' op zondagmorgen op zes verschillende plekken in de stad, min of meer hetzelfde aanbieden tussen 10.00 en 11.00, wordt als een gemiste kans gezien. Tegelijk is er onder sommige kerkelijk betrokkenen behoefte om zondagsvieringen anders in te vullen, met meer ruimte voor inbreng van de deelnemers. In het team van predikanten wordt daarom besloten om na te denken over alternatieven. Ik bied aan om daarmee aan de slag te gaan. Het lukt om een groepje te vormen, dat na wil denken over mogelijkheden om met een initiatief te komen dat aan deze wensen tegemoet komt. Als doelgroep wordt geformuleerd: mensen die op zoek zijn naar bezieling en inspiratie, zin en verdieping, maar die dit niet (meer) vinden in de reguliere kerkdienst.

Na de nodige voorbereidende en verkennende gesprekken, ontwikkelt zich de volgende opzet. We willen bijeenkomsten organiseren op

zondagmorgen, min of meer onder kerktijd, als een bewust gezochte tegenhanger of alternatief voor een gewone kerkdienst. Tegelijk willen we nadrukkelijk het verschil met de klassieke kerkdienst handhaven. Er wordt geen preek gehouden, er is geen liturgie, geen gebed, zegen of samenzang. Het thema staat centraal, waarbij nadrukkelijk ruimte wordt gemaakt voor eigen inbreng van de deelnemers.

Verder vinden we het belangrijk dat er een cultureel element in de bijeenkomst zit, om te voorkomen dat het te verbaal wordt. De thema's moeten voldoende ruimte bieden voor diverse invalshoeken. Het is belangrijk dat verschillende meningen aan bod komen en dat er niet één boodschap wordt opgedrongen. We besteden de nodige zorg en geld aan een professionele vormgeving van posters en website. Voor ons project ontvangen we subsidie van de classis en uit het stedelijk budget voor missionair werk.

Eén van de wijkgemeenten is bereid om haar kerkgebouw, in het centrum van de stad, voor vijf bijeenkomsten beschikbaar te stellen. Er is discussie of een kerkgebouw geen onnodige drempel opwerpt. Maar dat ons project op deze manier als echt alternatief voor en niet naast de reguliere kerkdienst gepresenteerd kan worden, geeft de doorslag.

Na drie seizoenen heeft zich een redelijk vast format uitgekristalliseerd: het thema staat centraal en is leidend. We zoeken daarbij naar een of meer gasten die een bijdrage kunnen leveren in verband met het thema. Daarnaast zoeken we ►

naar een interactief moment. Dat bestaat vaak uit gesprek in kleine groepjes, maar kan ook zijn dat deelnemers worden uitgenodigd iets op te schrijven op een wensboom, mee te doen met een klankschaal- of meditatieoefening.

Na een aantal wisselende muzikale bijdragen, hebben we een vaste pianist die zichzelf begeleidt bij een aantal liederen. Soms kan er meegezongen worden. Voor iedere bijeenkomst wordt een tekstboekje gemaakt. Ieder seizoen wordt een lokale kunstenaar uitgenodigd om een vaste bijdrage te verzorgen in verband met het thema. Achtereenvolgens door de stadsdichter, een persfotograaf en een jonge animatiemaker. Bij de meeste bijeenkomsten ben ik als gespreksleider betrokken, maar ik presenteer me als lid van de werkgroep. Tegelijk maken we duidelijk dat het een project van de protestantse gemeente is.

De bijeenkomsten worden goed bezocht (gemiddeld meer dan 100 personen), maar dat aantal fluctueert naar gelang de (televisie)-bekendheid van de gasten. Belangstellenden kunnen zich abonneren op de mailbrief, die voorafgaand aan en aansluitend aan de bijeenkomst wordt verspreid. Ook is informatie op de

website te vinden. Vanwege de verkoop van het huidige kerkgebouw moeten we op zoek naar een andere locatie.

Een paar dilemma's

- Het blijkt lastig om steeds goede interactieve vormen te bedenken. De bijeenkomsten tenderen soms al te makkelijk naar het model: lezing met vragen, en dat willen we juist niet.
- De locatie van een monumentaal kerkgebouw lijkt geen drempel op te werpen. Mensen waarderen het eigen karakter van de kerk en voelen zich welkom (een experiment op de bovenverdieping van een *grand café* pakte niet goed uit). Nu we op zoek gaan naar een nieuw onderkomen, is de vraag of we voor een locatie in het centrum moeten kiezen of toch voor een beschikbaar kerkgebouw, dat enigszins buiten de stadskern ligt.
- We weten niet goed wie de deelnemers zijn. Uiteraard wisselt dat per bijeenkomst, al zijn er een aantal vaste bezoekers. Deels lijken dat kerkleden te zijn, die aangesproken worden door deze vorm. Het is onduidelijk of ons project ook 'buitenstaanders' bereikt. ◀

REACTIE

Wie heeft zin in 'zin-in-zondag'?

Beste predikant,

In zijn boek Introduction to Practical Theology maakt de auteur, Rick Osmer, gebruik van een indeling in vier fasen, die helpen om een bepaald probleem dat zich in een geloofsgemeenschap voordoet, te analyseren. Deze indeling in 'waarnemen-interpreteren-normeren-handelingsadvies' vormt een variant op de aloude drieslag 'zien-oordelen-handelen' van Jozef Cardijn. Het 'zien' wordt bij Osmer in tweeën ▶

geknipt: het gaat zowel om het vinden van een antwoord op de vraag ‘what is going on?’ als om een antwoord op de vraag ‘why is this going on?’. Daarna is pas een (normatief) oordeel mogelijk: ‘what ought to be going on?’ en pas in vierde instantie komt de vraag naar het handelingsadvies aan de orde: ‘how can we respond?’. Deze indeling hanteer ik ook losjes in deze reflectie en ik moet dus allereerst meer weten over wat er gaande is in de zinnige zondagen die je beschrijft.

Leercirkel met verschillende leerstijlen

Wat gebeurt er in jullie zinnige zondagen? Via enig speurwerk kwam ik erachter dat de thema’s variëren: ‘kwetsbaarheid’, ‘pleisterplaats’, ‘geloofwaardig leven’, ‘hartstocht’, ‘engelen’, ‘dromen’... Jullie werkgroep blijkt zeer creatief, ook in de vormgeving van de bijeenkomst. Er wordt gemusiceerd en gezongen, met materiaal gewerkt, naar foto’s gekeken, naar gedichten geluisterd of er worden meningen uitgewisseld aan de hand van kaarten of ervaringsverhalen verteld. Ik begrijp dat jullie vrezen dat het de kant op gaat van ‘een lezing met vragen’, maar ik zie dat helemaal niet gebeuren. Sterker nog, jullie zijn je dat risico zo sterk bewust, dat elk thema telkens vanuit verschillende invalshoeken en met behulp van verschillende ‘werkvormen’ wordt benaderd.

Indachtig de bijna veertig jaar oude leercirkel van Kolb, die leerstijlen als een specifieke voorkeur voor leren onderscheidt, wordt er in jullie bijeenkomsten geleerd door ervaringen, waarbij er tijd en ruimte is om in groepjes dingen uit te proberen (‘doeners’), men kan zich goed inleven in verschillende situaties (‘dromers’), er worden inzichten en voorbeelden gedemonstreerd (‘beslissers’) en er zijn inderdaad uitdagende voordrachten waarin het om de redenering gaat, met mogelijkheden voor het stellen van informatieve of kritische vragen (‘denkers’).

Om aan jullie vrees tegemoet te komen: in deze leercirkel, en in de praktische uitwerkingen die je daarvan op het internet kunt vinden, vind je ook de remedie tegen een eenzijdige vormgeving. Wanneer jullie je afvragen ‘voor wie organiseren wij deze bijeenkomsten?’ en ook ‘hoe motiveren we mensen om te komen?’, is het goed om je van de verschillende leerstijlen bewust te zijn.

Wie komen er?

Dit punt brengt mij echter ook bij iets wat ik in je beschrijving slechts gebrekkig waarneem en wat ik eveneens niet goed zie in de fotoverslagen van de tot nu toe gehouden zondagen: wie komen er? Het lijkt er sterk op dat jullie doelstelling duidelijk is. Jullie willen als werkgroep ‘inspirerende en sprankelende bijeenkomsten’ organiseren en het vinden van een onderwerp kost geen enkele moeite. Ook het format staat inmiddels recht overeind en de organisatie zal daardoor minder energie vergen dan in het begin. Het wordt een invulstructuur en dat is heel verstandig, zoals iedereen die een kerkdienst voorbereidt ook dankbaar gebruik maakt van de orde van dienst als een invulstructuur. Je weet ook de mensen op wie je een beroep kunt doen (kunstenaars, dichters, ervaringsdeskundigen) gemakkelijk te vinden, althans dat lijkt zo.

Maar telkens zie ik jullie in spanning afwachten wie er zal opdagen?. Je schrijft dat het deels ‘kerk-

leden lijken te zijn’ en ik maak daaruit op dat jullie waarschijnlijk bepaalde mensen kennen of herkennen, maar je weet het niet en er klinkt ook enige teleurstelling door in jullie inschatting. Ik hoor jullie impliciet denken: we hebben hier toch een gouden concept in handen voor zowel voormalige kerkgangers als zinzoekers (‘buitenstaanders’ noem je hen) en die moeten er toch – gelet op de rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau – volop zijn, ook als deze categorieën elkaar deels overlappen, maar waar zijn ze dan? ‘This is a time of widespread spiritual quests’ (Wade Clark Roof). Echter, de ene keer, bij een bekende spreker, zijn ze er opeens, maar de volgende keer zijn ze weer afwezig.

Je laatste zin, ‘het is onduidelijk of ons project buitenstaanders bereikt’, intrigeert. Dat lijkt immers een fundamentele vraag voor alle bedrijven, cultuuraanbieders, organisaties die willen groeien: hoe bereik je mensen? Dat is niet alleen dé vraag waarop marketing berust: hoe bereik je mensen met je aanbod? Hoe kun je, geformuleerd met de 4 b’s, mensen bereiken, boeien, binden en behouden? Maar het lijkt ook de klassieke zin in de missionaire bezinning: hoe bereik je de ‘buitenstaanders’? Ik hoor er echter een onderscheid in tussen insiders en outsiders en mijn vraag luidt: is dat onderscheid nog wel zo vruchtbaar? Mensen willen namelijk nog wel ergens toe behoren, maar het is niet zo dat we dat in het verenigingsmodel van de kerk kunnen vatten.

In antwoord op de vraag ‘why is this going on?’ leert sociologisch onderzoek dat de spiritualiteit van zinzoekers en voormalige kerkgangers gekenmerkt wordt door ‘pick and mix’-gedrag en dat geldt dus ook voor hun participatie aan jullie bijeenkomsten. Er is volgens Sutcliffe (2003) sprake van religieuze individualisten, waarbij de keuzes volledig bepaald worden door de eigen behoeften en inzichten. Een participatierol als ‘vaste bezoeker’ of ‘lid’ past daar waarschijnlijk niet meer bij. Wade Clark Roof stelt dat de mate van reflexiviteit hoog is. Continu worden, opnieuw naar eigen behoeften, de mogelijkheden voor het verrijken van de eigen spiritualiteit, ‘gemonitord en geëvalueerd’ (Roof 2000, 55).

Nancy Ammerman wijst er echter op, dat er niet zozeer sprake is van individualisering, maar van subjectivering. Mensen zoeken voor zichzelf naar zin en diepere betekenis, maar zijn daarin wel op zoek naar gemeenschap en gemeenschappelijke ervaringen. Voor geloofsgemeenschappen betekent dit dat zij krachtig zijn als ze een ‘spiritual tribe’ zijn (Ammerman 2014, 302). Ze moeten ruimten en gelegenheden creëren voor gesprek over het alledaagse, in relatie tot wat voor mensen heilig is. Het gaat daarbij volgens haar onderzoek naar zinzoekers helemaal niet om ‘solo-religieuzen’.

Momentane gemeenschappen

Voor wat jullie zouden moeten doen (‘what ought to be going on?’) zou het jullie dan ook wellicht helpen om te beseffen dat jullie telkens momentane gemeenschappen vormen. Het zijn kostbare ad hoc gemeenschappen ‘for the time being’. Dat ene uur is betekenisvol. Als jullie dat niet voldoende vinden (onder het motto: ‘wij bieden niet alleen religieuze dienstverlening aan’), dan zul je na moeten denken over vragen als: Hoe bieden wij gemeenschap aan aan de bezoekers, naast de inhoud van de bijeenkomsten? Welke mogelijkheden voor netwerk- en relatievorming zijn er? Wat kunnen we in de informele sfeer stimuleren? En hoe kunnen mensen ambassadeurs van onze bijeenkomsten worden? Bij een start- ➤

tijdstip op zondag om 16.00 uur is er bijvoorbeeld na de inhoudelijke bijeenkomst een borrel te organiseren. En 'zin-in-zondag' kan ook een keer met elkaar ergens naar toe gaan.

Ook moet je nadenken over de financiën: inspirerende bijeenkomsten mogen best iets kosten en je zou de aanwezigen ook vrij gemakkelijk donateur of betalende vriend/vriendin kunnen maken. Dat is een participatierol, die goed past in de huidige samenleving. Organisaties die een lichte betrokkenheid vragen, floreren. Een whatsapp-groep is trouwens eenvoudig aangemaakt. In een lichte gemeenschap ben je in redelijke mate vrij om te gaan, vrij om naar eigen inzicht een commitment aan te gaan, vrij om naar eigen inzicht opvattingen te laten horen. Maar ook zo'n gemeenschap draagt bij aan het ontstaan van een homogene groep (Hurenkamp & Duyvendak 2008).

Ruimte die 'ieder individu toeknipt'

Eén van jullie vragen heb ik daarbij nog laten liggen, namelijk of een kerkgebouw noodzakelijk is of niet. Ik denk dat het antwoord op die vraag uit het voorgaande is af te leiden: voor een 'spiritual tribe' die zich vormt rond een gezamenlijke bewogenheid of in het delen van ervaringen wat voor mensen heilig is, is dat niet per se nodig. Als esthetische behoeften echter ook een rol spelen, zou een, liefst monumentaal, kerkgebouw echter wel de voorkeur hebben. Margaret Visser beschrijft een kerkgebouw als een ruimte die 'ieder individu toeknipt'. Het is een ruimte die gevoelens en stemmingen oproept, en aanzet tot denken en zelfreflectie. Elk aspect van een kerk, schrijft zij, maakt deel uit van een taal die tot introspectie aanleiding geeft (Visser 2000, 13).

Ik zou het maar eens met de bezoekers zelf bespreken, want dat zou jullie respons kunnen zijn ('how can we respond?') op de signaleerde dilemma's: ik denk dat jullie hen nog beter kunnen leren kennen.

Hartelijke groet,
Henk de Roest

Henk (prof.dr. H.P.) de Roest is hoogleraar Praktische Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen.
hpderoest@pthu.nl

Literatuur

Ammerman, N. (2014). *Sacred Stories, Spiritual Tribes. Finding Religion in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
Hurenkamp, M. & Duyvendak, J.W. (2008). De zware

plicht van lichte gemeenschappen. In: *Krisis. Tijdschrift voor actuele filosofie* 1, 1-14, met name p. 3.
Roof, W.C. (2000). Spiritual Seeking in the United States: Report on a Panel Study. In: *Archives de Sciences Sociales des Religions* 109, 49-66.
Sutcliffe, S. (2003). *Children of the New Age*. London/New York: Routledge.
Visser, M. (2000). *The Geometry of Love: Space, Time, Mystery and Meaning in an Ordinary Church*. London: Penguin, 13.

Muziek in de eredienst – 'Wij willen graag een gewone dienst'

Onze protestantse gemeente telt zo'n 1500 leden, waarvan er gemiddeld 250 tot 300 op zondagmorgen naar de kerk komen. Het dorp telt zo'n 10.000 inwoners en trekt vanwege haar centrale ligging in een bosrijke omgeving relatief veel nieuwe inwoners.

Iedere zondagmorgen is er één ochtendviering. Eenmaal per maand is dat een jeugddienst. Deze diensten hebben een eigen karakter, vaak met de medewerking van gospelkoren, en trekken daardoor, zo merken we, een heel ander publiek dan de reguliere eredienst. Met name jongeren en jonge gezinnen, ook van buiten onze eigen gemeente, voelen zich aangesproken door deze diensten. In de reguliere eredienst ligt de gemiddelde leeftijd van de kerkganger duidelijk hoger. Zouden de bezoekers van de jeugddiensten ook allemaal de reguliere dienst bezoeken, dan zouden er waarschijnlijk stoelen bij gezet moeten worden.

Nieuw muziekbeleid

Omdat wij merken dat muziek een heel belangrijke factor is in de beleving van de diensten (dat geldt voor alle leeftijden) zijn er diverse gesprekken gevoerd met organisten, dirigenten en (jongere) gemeenteleden over muziek in de eredienst. Mede naar aanleiding van deze gesprekken heeft de kerkenraad een nieuw muziekbeleid geformuleerd in haar beleidsplan (2011-2015):

- Alle muziek wordt zorgvuldig voorbereiden behoeve van de Eredienst en is afgestemd op de verkondiging van het Woord.
- De muziek binnen de viering wordt afgestemd op de karakter van de Eredienst. Zo kan het zijn dat de ene keer de Liturgie meer ingetogen liederen vermeldt en dat een andere keer meer uitbundige muziek mag worden beleefd.
- Binnen de muziek in de Eredienst krijgt de medewerking van jongeren, individuen of groepen een duidelijke plek.
- De inhoud van de muziketeksten is 'Bijbels' gerelateerd en de gebruikte taal is toegankelijk.
- De samenzang in de Eredienst kan naast het kerkorgel ook door andere muziekinstrumenten worden begeleid.
- Er moet aandacht komen voor de invoering van het nieuwe liedboek.

Sinds augustus 2013 zijn door de kerkenraad twee muziekcoördinatoren aangesteld die het aanspreekpunt zijn voor de muziek in de erediensten. Beiden zijn betrokken gemeenteleden met een professionele muzikale opleiding. Eén is dirigent van onze cantorij (man, 61 jaar), de ander (vrouw, 44 jaar) leidt ons kinderkoor, diverse gospelkoren en een popgroep. Zij leggen contact met de predikant die voorgaat en muzikant(en). Na overleg met de predikant ➤

Muziek in de eredienst in de Bergkerk, Amersfoort

komen zij met een voorstel voor de te zingen/spelen liederen in de betreffende dienst.

Regelmatig (ongeveer zes keer per jaar) is er overleg met de zogenaamde klankbordgroep die dit proces monitort (hoe wordt de samenwerking ervaren tussen de verschillende actoren: muziekcoördinator/predikant/organist, muzikant, hoe ervaren gemeenteleden de muziek in de eredienst, etc.).

Vanuit ons missionair kerk-zijn willen wij als protestantse gemeente betrokken blijven bij de actuele ontwikkelingen in de samenleving (relevantie *extra muros*). Dat heeft naast het taalgebruik en inhoud van de verkondiging ook duidelijke consequenties voor de muziekkeuze. Naast het kerkorgel is er ruimte voor andersoortige instrumenten (zoals cajon, gitaar, fluit). Ook liederen uit andere liedbundels dan het nieuwe liedboek komen aan bod (bijvoorbeeld Sela, Opwekking).

Beide muziekcoördinatoren hebben een eigen aanpak. De één kiest vaak voor een wat traditionelere aanpak (kerkorgel) met zowel bekende als onbekende liederen. De ander plaatst regelmatig een oproep in het kerkblad of via de sociale media voor gemeenteleden en muzikanten die mee willen zingen/spelen in een ad hoc koor dat dan wordt ingezet tijdens de dienst (met name tijdens bijzondere gelegenheden als de startzondag, belijdenisdienst, afscheid kinderen groep 8, etc.).

Scepsis

Dit nieuwe muziekbeleid wordt enorm gewaardeerd door jongeren, gezinnen met jonge kinderen, de zogenaamde middengroep en ook door veel gasten die onze kerkdiensten bezoeken. Echter, en daar ontstaat nu een spanningsveld: oudere gemeenteleden ('zij die betalen', zoals iemand opmerkte tijdens een gemeenteavond) die vaak trouw de diensten bezoeken, haken steeds vaker af wanneer er naast het orgel ook andere muziekinstrumenten worden gebruikt. Een koor van jonge gemeenteleden die ook andere liederen zingen (bijvoorbeeld van Sela, Opwekking) wordt door hen vaak niet gewaardeerd. Op de laatste gemeenteavond waar met name deze groep het best vertegenwoordigd is, werd verzucht: 'Wij willen graag een gewone dienst.' Daarnaast haken er ook organisten af die samenwerking met andere muzikanten in de eredienst niet kunnen waarderen.

In gesprekken met oudere gemeenteleden merk je de nodige scepsis over de toekomst van de kerk in het algemeen en ook die van onze

gemeente. 'Onze eigen kinderen zijn afgehaakt, wij komen nog wel naar de kerk – mogen we het dan zolang wij er zijn, houden zoals het was? Wat levert al die moderne drukte op?'

Kort samengevat is ons dilemma: deze nieuwe vorm van kerk-zijn roept van binnenuit weerstand op en stoot mensen af, van buitenaf is er waardering en spreekt het mensen aan. Zij die het huidige muziekbeleid waarderen, zijn over het algemeen minder trouw in hun kerkbezoek dan zij die moeite hebben met alle vernieuwingen. <

Frames, oefenruimte en het experiment: uitwegen uit een 'liturgisch dilemma'

Beste predikant,

Veel dank voor je uitvoerige beschrijving van jullie dilemma rondom de eredienst. Het beeld dat je schetst roept veel herkenning op. Ik zie het maar zo: er is een spanning tussen bewaren en vernieuwen, die tastbaar wordt in verschillende percepties en waardering van mensen binnen en buiten de gemeente. Enerzijds het goede van de traditie met waardevolle vormen, zeker ook als het gaat om liturgie en muziek. Anderzijds de nodige vernieuwing juist daarin, omdat een andere tijd ook weer vraagt om andere vormen en variatie. En dan is de vraag natuurlijk terecht: hoe ga je met die verschillende perspectieven van mensen om? Sluit je goedkope compromissen met voor 'elk wat wils' of moet het toch anders?

Breder theologisch kader

Het raakt mij dat je in de beschrijving de missionaire drive benoemt van de gemeente. Je maakt duidelijk dat de keuze om een missionaire gemeente te zijn, ook consequenties heeft voor de muziekkeuze. Terecht lijkt mij. Maar, ligt daar juist niet het aanknopingspunt om verder te denken en met mensen het gesprek te zoeken rondom het geschetste dilemma?

Het valt mij op, dat er niet zoveel gezegd wordt over het bredere theologische kader waarin het muziekbeleid is geformuleerd. Zou het zo kunnen zijn dat de eredienst nog een verdere missionaire en vooral theologische doordenking moet krijgen? En dat hierover tussen de generaties en met 'binnen- en buitenmensen' gesproken moet worden om het dilemma het hoofd te bieden?

Een missionaire gemeente zal immers haar liturgie willen voltrekken als dienst aan God, dienst aan elkaar en dienst aan de wereld. Deze drieslag lijkt me het startpunt voor een bredere reflectie op een missionaire liturgie die drager kan worden van het muziekbeleid als zodanig. Ik stel me zo voor dat er een drietal stappen gezet zou kunnen worden om het beschreven dilemma het hoofd te bieden.

(1) Het zou allereerst kunnen helpen om breed (in een aantal officiële gemeenteavonden) het 'geloofsgesprek' te openen (tussen de generaties en iedereen die mee wil doen) over bijbelse data en frames waaraan we in afgeleide zin onze liturgische inspanningen kunnen spiegelen. Tom Wright heeft op een overtuigende manier laten zien hoe dit kan (Wright 2002). Hij bouwt zijn 'theologie van de eredienst' op uit een drietal nieuwtestamentische frames. Allereerst zijn dat de hoofdstukken uit Openbaring 4 en 5 waar de schepping en de verlorene schepping God eren en aanbidden als de Schepper en Verlosser. De schepping aanbidt God de Schepper en de mens brengt die aanbidding bewust onder woorden. Mensen aan-

bidden God de Verlosser en de hele schepping barst in jubel uit. De mens die God aanbidt, is niet enkel de aanbieder, maar ook de werker die Gods nieuwe werkelijkheid mee schept en realiseert. Aanbidding en actie gaan dan hand in hand en zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Vervolgens typeert Wright de Romeinenbrief als een script van aanbidding. Hij toont aan dat van het begin tot het eind de brief als zodanig gelezen kan en moet worden. Als alle mensen tot de aanbidding van God komen, dan is dat de vervulling van de wet. Ten slotte wijst hij op het frame waarin er aandacht is voor de 'nieuwe exodus', eigenlijk door het hele Nieuwe Testament heen. Voor Wright is de christelijke dienst van aanbidding te allen tijde genormeerd door de gerichtheid op de Drie-enige God, omdat zij een antwoord is op de ervaren genade en doordat zij gericht is op de integratie van alle aspecten van het menselijk leven.

Bij deze eerste 'stap van bezinning' op wat een vitale en missionaire liturgie kan zijn, lijkt het mij helpend wanneer aanbidding en actie niet langer kunstmatig uit elkaar worden getrokken. Juist als het gaat om de liturgie, de dienst van de aanbidding, lijken we nog gevangen te zitten in de valse dichotomie tussen het 'heilige' en het 'seculiere'. Tot in onze kijk op werk aan toe zit dat verscholen. Lang hebben we een onderscheid willen maken tussen heilig werk en seculier werk. De stap naar de liturgie is eenvoudig: er is een splitsing tussen de dienst van aanbidding als aanbidding en de dienst van aanbidding als actie. Miroslav Volf heeft er mijns inziens terecht op gewezen dat wij in sommige gevallen nog steeds aanhangers zijn van een Thomistische waardering van werk. De diepste reden voor seculier werk ligt voor Thomas van Aquino in het feit dat dit de ware contemplatie van God mogelijk maakt. Luther adresseerde deze spagaat door werk te typeren als vocatio. Luthers verwerping van de monastieke hiërarchie van contemplatief en actief leven was het resultaat van een diep geestelijk en theologisch inzicht. Als Paulus in Romeinen 12 de notie van aanbidding als het ware overbrengt van een cultisch-rituele context naar het leven van elke dag, doet hij feitelijk hetzelfde als Luther: er is geen ruimte waarin de dienst van aanbidding niet plaats zou kunnen vinden, er is geen tijd waarop deze niet plaats zou kunnen vinden en feitelijk is er geen activiteit waardoor deze dienst niet zou kunnen plaatsvinden!

De eredienst is een tweevoudige dienst: zij is aanbidding in actie en actie in aanbidding. De christelijke dienst van aanbidding bestaat uit gehoorzame dienst aan God én uit het vreugdevolle lofoffer aan God! Beide elementen worden bij elkaar gehouden, het lofoffer en het offer van goede werken. Aanbidding en actie aan elkaar geklonken in één beweging (vgl. Hebr. 13:15-16). Aanbidding en actie zijn dus twee zijden van dezelfde medaille. Als we betrokken zijn op de wereld, aanbidden we God door Gods bevrijding te verkondigen van die wereld. De profane realiteit wordt een ontmoetings-plaats voor een ontmoeting met een heilig God. Zo wordt ons handelen voor, en in naam van God, verankerd in onze aanbidding van God. Op het moment dat wij ons leven in lijn brengen met Gods karakter en zijn bedoeling in de dienst van aanbidding, plaatsen wij onszelf midden in Gods 'project' met deze wereld.

(2) Deze eerste stap kan goed worden gevolgd door een tweede stap waarin het accent meer komt te liggen op het gezamenlijk (verbindend) 'oefenen' met verschillende liturgische vormen en liederen, muziek ▷

et cetera. Zelf heb ik ervaren hoe verbindend de bijeenkomsten van 'Eredienst Creatief' zijn. Nu hoeft niet elk gemeentelid naar een dergelijke conferentie, maar op kleinschalige wijze kan een aantal vieringen worden opgezet die als 'oefenruimte' kunnen fungeren. Graag wel gekoppeld aan de eerste stap over inhoud als drager van beleid.

(3) Met een derde stap kom ik terug op de vragen van het begin én ga ik ook iets verder: hoe krijgt de eredienst concreet een missionaire focus? Mijn antwoord is: door eredienst op basis van de eerste beide stappen anders in te richten. Ik ben tot de overtuiging gekomen dat de eredienst de grond-structuur moet weerspiegelen zoals ik die heb proberen te beschrijven: er is veel ruimte voor aanbidding van God. Hij staat in het centrum, wij komen tot Hem op zijn uitnodiging. Wij brengen Hem eer en loven Hem op veelkleurige wijze. Maar in die aanbidding dient meer ruimte te komen voor de focus van de God die wij aanbidden op zijn 'project' de wereld. Aanbidding neigt soms naar zelfmiddelpuntigheid, omdat het zicht op de inhoud, de oefenruimte en de actie ontbreken. De geloofwaardigheid van het missionaire staat hier op het spel. De gemeente die vitaal en missionair wil zijn, zal zich moeten toelagen op een meer actie-georiënteerde liturgie. Concreet houdt dit in dat we moed hebben nieuwe dingen uit te proberen in goed overleg. Als voorbeeld noem ik het avondmaal. De viering van brood en beker, evenwichtig vormgegeven en omlijst door muziek, kan begeleid worden door aandacht voor kleinere en grote diaconale projecten waarin het offer van de dienstbaarheid aan de orde komt. De preek over conflicten in de gemeente kan misschien meer gericht zijn op een opdracht om concreet als vredestichter aan het werk te zijn in je eigen relaties. De betekenis van het geloof en van de missionaire gemeenschap zal toenemen naarmate het heilige en het alledaagse meer met elkaar verbonden raken. Lofoffer en dienst.

Ik hoop dat de drie genoemde stappen daadwerkelijk helpend zijn bij een uitweg uit het geschetste dilemma, niet alleen om weerstand te overwinnen, maar om tegelijkertijd de visie levend te houden.

Hartelijke groet,
René Erwich

René (dr. R.) Erwich is lector Geloven in context van de Academie Theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede.
rerwich@che.nl

Literatuur

Cherry, C.M. (2010). *The Worship Architect. A Blueprint for Designing Culturally Relevant and Biblically Faithful Services*. Grand Rapids: Baker.

Volf, M. (2002). Worship as Adoration and Action: Reflections on a Christian Way of Being-in-the-World. In: D.A. Carson (ed.), *Worship: Adoration and Action*. Eugene: Wipf & Stock, 203-211.
Wright, N.T. (2002). Freedom and Framework, Spirit and Truth: Recovering Biblical Worship. In: *Studia Liturgica* 32, 176-95.
Website: http://ntwrightpage.com/Wright_Biblical_Worship.htm geraadpleegd 3 november 2014.

Het Nieuws Huis, een winkel onder de winkels

Een klein Drents dorp met minder dan 3000 inwoners. Kerkelijk is er een gereformeerde kerk en een hervormde gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Beide gemeenten zijn ongeveer even groot qua ledenaantal (ongeveer 550 leden per kerkgemeenschap). Er is bewust voor gekozen om twee gemeenten te laten bestaan, met een eigen profiel. Hierdoor kunnen mensen zelf kiezen bij welke vorm van geloofsbeleving en kerk-zijn zij zich thuis voelen. Het dorp is een toeristisch dorp dat zich een groot deel van het jaar in belangstelling vanuit heel Nederland mag verheugen.

Een gemeentelid vanuit de gereformeerde kerk heeft een initiatief ontwikkeld om een Nieuws Huis te beginnen. De doelstelling is om een inloophuis te hebben waar je terecht kunt voor een goed gesprek en een luisterend oor onder het genot van een bakje koffie of thee. De combinatie met het verkopen van boeken, cd's en andere christelijke artikelen maakt dat de drempel heel laag wordt. De toonbank is een soort tafel met stoelen erom heen, waar je koffie/thee aangeboden krijgt. Van daar uit kan het geloofsgesprek op gang komen.

Er is gekozen voor een stichtingsvorm om niet gelieerd te worden aan één kerk maar juist interkerkelijk te zijn. Er wordt wel doorverwezen naar de kerk. Het Nieuws Huis is van dinsdag tot en met zaterdag open van 10.00-16.30 uur en van 1 april t/m 1 oktober

ook op maandag van 13.00-16.30 uur. Er wordt uitsluitend gewerkt met vrijwilligers.

Naast de winkel is er een cursus aangeboden over occultisme. Deze cursus is bewust in het dorps huis gehouden en mocht rekenen op grote belangstelling. Tevens wordt er vier maandagen op de zomermarkt/braderie gestaan met boeken en worden er rozen uitgedeeld met een kaartje eraan met een bijbeltekst en een uitnodiging om naar het Nieuws Huis te komen. Het geloofsgesprek wordt ook op die manier aangegaan.

'Een roos die uit begint te komen'

Het blijkt dat er belangstelling is. Mensen lopen binnen en komen met allerlei verhalen over de toonbank. Er ontstaan contacten met toeristen, maar ook met mensen uit de regio en het eigen dorp. Mensen die heel gelovig zijn en mensen die heel zoekend zijn. Vanuit het Nieuws Huis is er belangstelling en worden er naast het gesprek boeken of cd's aangereikt om verder inhoud te geven aan het geloof of doorverwezen naar een Alpha-cursus, kerkdienst enzovoort.

Wat gebeurt er concreet of wordt er gehoord?

- Op de markt geeft een vrouw een jaar later aan dat ze het kaartje van de roos nog steeds heeft in het randje van haar spiegel en er dagelijks naar kijkt.
- Een andere vrouw krijgt een roos. Kijkend naar die roos, zegt ze: 'Ik voel mij als die roos die uit begint te komen.' Ze deelt veel.

Spontaan vraagt ze: ‘Wil je voor me bidden? Terwijl de markt volop aan de gang wordt er voor haar gebeden.

- Een jongen komt de winkel binnen. Capuchon over zijn hoofd. Hij zoekt een boekje uit. Hij heeft geen geld. Hij krijgt het boekje. Een week later komt hij terug. Hij komt nu regelmatig en blijkt veel problemen te hebben en zoekt Gods liefde.
- Een vrouw komt het Nieuws Huis binnen. Het is iemand die niet naar de kerk wil, maar hier wel binnenstapt. Haar vader was overleden. Er wordt voor haar gebeden. Later wordt vernomen dat dit voor haar heel belangrijk is geweest.
- Er komen mensen spontaan vertellen wat het geloof voor hen betekent.
- Er komt een vrouw binnen die ernstig ziek is en steun zoekt door een boek te kopen. Ze kan haar verhaal even kwijt.

De belangstelling is groeiende.

Overwegingen en vragen

Na anderhalf jaar blijkt dat deze opzet perspectief naar voren toe geeft. Het doet ook veel met de vrijwilligers. Ze zien de nood van allerlei mensen enerzijds en horen anderzijds de vreugde die het geloof geeft aan mensen. Het inloophuis is door de opzet van een winkel voor iedereen interessant. Voor mensen zonder en met problemen, zonder en met geloof. Door in het toeristisch hoogseizoen zes dagen per week open te zijn, ben je als geloofsgemeenschap in plaats van twee uur opeens 45 uur per week beschikbaar. Bovendien ook nog eens op een manier die heel gastvrij en uitnodigend is. Gewoon in de hoofdstraat naast andere winkels.

De eerste stappen die gezet zijn vragen om meer bezinning en misschien ook verbreding van dit initiatief. Graag horen we daarom van een deskundige wat die hier verder over heeft te zeggen en misschien handreikingen kan doen om zo nog meer dienstbaar te zijn aan mensen in de concretisering en het delen van het goede nieuws van Jezus Christus. <

REACTIE

Het Nieuws Huis als kerkplek

Beste voorganger,

Bedankt voor je update over wat er in jouw dorp gebeurt. Het borrelt in heel Nederland van missionaire en diaconale initiatieven. Vaak is er hierbij veel aandacht voor de stedelijke initiatieven – alsof ‘het’ alleen gebeurt in steden. Ook in kleinere dorpen wordt veel aandacht aan innovatie geschonken, en alleen daarom is het al interessant om hierover te horen. Er zijn een aantal punten waar ik aandacht aan zou willen schenken. >

< ‘Das Geschenk’, 1935, Karl Otto Götz

Het is goed te horen dat het Nieuws Huis een samenwerking is tussen verschillende kerken. Projecten kunnen op deze manier een extensie zijn van het kerkelijke werk en de samenwerking tussen kerken ook concreet vorm geven. Let wel op dat de groep die achter dit project staat niet los of zelfs alleen komt te staan.

Er is de laatste tijd veel aandacht voor pionieren. Het lijkt mij dat jullie een mooi voorbeeld van pionieren vormen. Jullie zouden kunnen overwegen om aan te sluiten bij het pioniersprogramma van de Protestantse Kerk. Dan heb je toegang tot financiering en (misschien nog wel belangrijker) inhoudelijke ondersteuning.

Flexibele kerkplekken

Wat mij ook een goede insteek lijkt, is dat dit initiatief zorgt voor veel meer contactmomenten met de kerk. In de casusbeschrijving lees ik: 'Door in het toeristisch hoogseizoen zes dagen per week open te zijn ben je als geloofsgemeenschap in plaats van twee uur 45 uur per week beschikbaar.'

Wat jullie doen zou ik willen typeren als een 'kerkplek'. Dit is een term van Henk de Roest, die pleit voor een bredere kijk op wat kerk is. De kerk is niet de bijeenkomst van anderhalf uur op zondagochtend, maar de kerk is, in de woorden van De Roest, een 'configuratie van kerken en kerkjes, een netwerk van talloze soorten kerkplekken van verschillende signatuur'. De kerk vormt zich, aldus De Roest, 'telkens opnieuw in kerkplekken met een voorlopig karakter, waarbij gemeenten en parochies slechts één soort kerkplek zijn te midden van andere kerkplekken' (De Roest 2010, 150).

De aandacht voor kerkplekken past bij de veranderende rol van kerk en geloof in Nederland. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat mensen een andere verhouding krijgen tot de kerk, ook de mensen die naar de kerk gaan. Bijvoorbeeld uit ons onderzoek naar twintigers en dertigers (gepubliceerd in het rapport *Over berg en dal*, zie Van der Meulen 2014) blijkt dat jongeren niet langer (zoals wel bekend is) trouwe kerkgangers zijn, maar wel via projecten en lossere gemeenschappen betrokken blijven. Een van de auteurs van het rapport (Dorothee Berensen) merkt op dat twintigers niet de oude structuren volgen, maar wel dingen als saamhorigheid en relevantie belangrijk vinden. Gespreksgroepen waar de belangrijke thema's van het leven langs komen, zijn populair. Je zou dit een 'terug naar de kern'-beweging kunnen noemen. Het gaat hen niet om de vormen, maar om de diepere waarden die achter kerk-zijn zitten: wie ben je, waar wil je heen, welke rol speelt God in je leven? Voor deze generatie zijn flexibele kerkplekken dus belangrijk.

Je kunt deze 'terug naar de kern'-beweging ook terug zien in oudere generaties. Ik heb niet echt concrete cijfers, maar ik merk dat ook oudere generaties in deze tijden van secularisatie nadenken: waar gaat het eigenlijk allemaal om? Waarom proberen we alles in de kerk eigenlijk draaiende te houden? Jullie winkel kan een nieuwe, praktische uitwerking zijn van deze gedachten waar jong en oud, kerkelijk en niet-zo-kerkelijk zich thuis kunnen voelen.

Ruimte voor tweerichtingsverkeer?

In de manier waarop jullie over jullie kerkplek vertellen, proef ik echter wel iets wat lijkt op eenrichtingsverkeer. Zien jullie je initiatief als een manier om over God te vertellen of is er ook sprake van dat de doelgroep jullie zelf iets te brengen heeft? In missionaire initiatieven is het belangrijk om de mensen die je wilt bereiken niet als objecten te zien, maar als subjecten: mensen die hun eigenheid hebben en zelf daarvan ook geven. Het doel moet een wederkerige relatie zijn, en niet een relatie waarbij jullie alleen iets te brengen hebben. De manier waarop Jezus de 72 leerlingen uitzendt (Lukas 10:8-9) is een voorbeeld. Jezus vertelt de discipelen dat ze eerst om onderdak moeten vragen, de zieken genezen en dan pas hun boodschap mogen brengen. De volgorde is belangrijk. De discipelen zijn eerst te gast bij de ander. De gastheer heeft op die manier ook zelf iets te brengen, en is niet alleen een object van de boodschap, maar een subject in de 'missio Dei', de beweging van God naar de wereld.

Hier op voortbordurend kom ik tot de vraag op welke manier jullie initiatief gemeenschapsvormend is. Jullie kunnen het Nieuws Huis beschouwen als een service voor de dorpsbewoners. Dat is op zich waardevol. Maar het wordt spannender als er ook een gemeenschap ontstaat – hoe tijdelijk en flexibel ook. Een kerkplek is namelijk nooit een individueel gebeuren, maar een expressie van mensen die samen kerk-zijn vorm geven. De vraag is dan verder: wie nemen deel aan deze gemeenschap? Kunnen mensen die niet zo gelovig zijn zich ook deel weten van deze kerkplek? Is de winkel alleen een vehikel om mensen een boodschap te brengen, en hopen dat ze naar de kerk gaan, of gebeurt er meer?

Je zou kunnen overwegen of je een concrete missie kunt formuleren en mensen uitnodigen om deze missie mede vorm te geven. Je hoeft hier niet alleen trouwe kerkmensen voor uit te nodigen. Sterker nog, nodig niet zo actieve jongeren uit om mee te doen. Vraag mensen die niet betrokken zijn of ze jouw initiatief willen ondersteunen. Vraag eenzame mensen die wel een verzetje kunnen gebruiken, oudere mensen die wel in contact willen komen met jongeren, rijke mensen die veel te geven hebben. Zo creëer je een diverse gemeenschap die vorm kan geven aan de kerkplek en een natuurlijke rol kan spelen in het dagelijkse leven van mensen.

Veel sterkte, ik hoor graag hoe jullie verder gaan!

Marten van der Meulen

Marten (dr. M.) van der Meulen is docent
Godsdienstsociologie aan de Protestantse
Theologische Universiteit, vestiging Groningen.
mvandermeulen@pthu.nl

Literatuur

Roest, H.P. de (2010). *Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten*. Zoetermeer: Meinema.
Van der Meulen, M. (2014). *Over berg en dal. Twintigers en dertigers in de Protestantse Kerk*. Groningen: PThU / CCC.

Missionair op z'n dorps

De omslag van een kerkelijke cultuur die berust op verplichting, fatsoen en gewoonte, naar een cultuur die gekenmerkt wordt door consumptie, is volgens Stefan Paas goed zichtbaar in de zeven casestudies die in dit nummer van *Handelingen* worden gepresenteerd. Kijkend met een missiologische blik ziet hij aanknopingspunten voor de missionaire praktijk en concludeert dat de weg vooruit ligt in een geleid proces, waarin gemeenten worden toegerust om zelf visie te vormen en experimenten in praktijk te brengen.

De kerk als ziekenhuis en als restaurant

Het christendom in Europa heeft zich altijd gekenmerkt door een verhouding tussen een toegewijde minderheid en een grote meerderheid die veel lossere of zelfs afwijzende staat tegenover het christelijk geloof. Dit patroon lijkt al heel oud te zijn, ondanks alle pogingen van kerken en overheden om hierin verandering aan te brengen. De Britse godsdienstwetenschapper Grace Davie ziet deze typische verhouding tussen minderheid en meerderheid terugkeren in twee verschillende religieuze 'economieën' die dominant zijn in Europa. De eerste 'economie' die zij beschrijft, wordt bepaald door 'public utility' – de kerk als nutsvoorziening. Dit systeem opereert op de basis van wat Davie 'vicarious religion' noemt, dat wil zeggen: een religie die door een actieve minderheid wordt uitgevoerd uit naam van een veel groter aantal 'nominale' gelovigen, die min of meer begrijpen wat er in de kerk gebeurt en die sympathiek staan tegen-

over de actieve minderheid die voor hen de kerk gaande houdt. Dit is de typisch volkskerkelijke structuur, waarvan de restanten in Nederland vooral nog op het platteland zichtbaar zijn: veel leden, relatief weinig actief betrokkenen, een zeker 'draagvlak' in de omgeving voor wat er in de kerk gebeurt, en een belangrijke rol voor de kerk bij hoogtijdagen.

Naast dit systeem en gedeeltelijk ermee overlappend vinden we echter een andere, nieuwere vorm van christelijke religiositeit die ook de actieve minderheid steeds meer kenmerkt. Davie spreekt hier over een vorm van betrokkenheid bij de kerk die zich kenmerkt door keuze (*consumption*) in plaats van verplichting (*obligation*). Europeanen die min of meer actief christen zijn, laten zich bij hun invulling daarvan veel minder dan vroeger leiden door sociale en maatschappelijke druk, een gevoel van 'zo hoort het'. In plaats daarvan wordt hun kerkelijke betrokkenheid gedreven door wat hen aantrekt en aanspreekt, door datgene wat hun

raakt ('*feel-good factor*'). Davie wijst er overigens op dat deze verschuiving van verplichting naar consumptie niet hoeft te wijzen op toenemende oppervlakkigheid. Mensen kunnen wel degelijk buitengewoon serieus ergens voor kiezen, op een bepaalde manier misschien nog wel meer dan voorheen.

Wel verandert de betrokkenheid bij de kerk. In het model van 'plaatsvervangende religie' lijkt de kerk nog het meest op een ziekenhuis, waarvoor

mensen wel willen betalen en waarmee zij een formeel lidmaatschap onderhouden, voor als

Tallose plekken in de wereld laten zien dat de kerk niet groot hoeft te zijn om te getuigen

de nood aan de man is. Maar zij komen er alleen als het echt nodig is. In het opkomende model van 'consumptie-religie' lijkt de kerk meer op een restaurant. Van een restaurant word je geen lid en je betaalt er niet voor als je er niet komt. Ook staat het je volkomen vrij om naar een ander restaurant te gaan of thuis te eten. Maar je kunt wel erg enthousiast zijn over je favoriete restaurant, je vrienden er mee naartoe nemen, je willen verdiepen in een traditionele keuken, en bereid zijn diep in de portemonnee te tasten voor een onvergetelijke culinaire ervaring. Deze consumptie van religie toont zich onder andere in de opkomst van evangelicale kerken, het groeiende bezoek van kathedraaldiensten en kerstnachtdiensten, en de explosief stijgende belangstelling voor bedevaarten, pelgrimages en retraites.

Deze twee modellen verschillen vooral van elkaar waar het de wijze van binding aan de kerk betreft. In het eerste model is die binding formeel, min of meer zoals mensen (al dan niet slapend) lid kunnen zijn van een vakbond

of politieke partij. Zulke formele banden hebben als kenmerk dat zij heel taai kunnen zijn, maar doorgaans weinig vuur genereren. In het tweede model is die binding meer emotioneel. Daardoor is zij kwetsbaarder voor maatschappelijke trends (een restaurant kan zomaar 'uit' zijn) en voor breuken in iemands biografie (zoals verhuizing of echtscheiding). Tegelijk kan zo'n binding ook heel intensief zijn, in elk geval gedurende bepaalde perioden in iemands leven.

Beide modellen hebben echter dit gemeen: zij gaan uit van een actieve religieuze minderheid

en een grote meerderheid die passief of latent religieus is. Dit wordt bevestigd door langlopende onderzoeken in Europa, die keer op keer aangeven dat kerkgang en orthodox-christelijke gelovigheid weliswaar teruglopen (al lijkt dit proces zich te stabiliseren in de meest seculiere landen), maar dat de meerderheid tegelijk niet overwegend atheïstisch is geworden.

Missiologische reflecties

Deze omslag van een kerkelijke cultuur die berust op verplichting, fatsoen en gewoonte naar een cultuur die gekenmerkt wordt door consumptie is goed zichtbaar in de zeven casestudies die in dit nummer van *Handelingen* worden gepresenteerd. Kijkend met een missiologische blik, noem ik een paar dingen die mij opvallen, waarbij ik commentaar toevoeg.

Krimp en restauratie

Eén van de gevolgen van de veranderde betrokkenheid bij de kerk is de terugloop van het ➤

lidmaatschap en groeiende onregelmatigheid in kerkgang. Mensen gaan zich meer consumptief verhouden tot de kerk. Zoals gezegd: dat betekent niet noodzakelijk dat hun betrokkenheid minder serieus of welgemeend is, maar hun gedrag verandert wel. Bovendien slijten gewoontevorming en vanzelfsprekende geloofsoverdracht af en dat vertaalt zich onder andere in minder leden en minder regelmatige bezoekers.

Begrijpelijk dat dit een reflex oproept bij kerken: impliciet of expliciet lijkt missionaire bezigheid vaak te gaan om het zoeken naar groei. Ook in sommige casestudies speelt dat een rol, vooral daar waar missionaire projecten door kritische volgers uit de gemeente 'afgerekend' worden op hun vermogen om mensen (weer) bij de kerk te krijgen. Zo krijgt 'missionair' zijn de smaak van restauratie, terug naar vroeger, toen de kerk nog vol zat – zonder dat we ons realiseren dat de samenleving toen totaal anders was dan nu.

Dit verlangen is verbonden met de zucht tot institutioneel behoud. Jezus zei weliswaar dat twee à drie mensen voor hem genoeg waren om erbij te zijn; de praktijk van veel kerken is dat zij toch eigenlijk twee- tot driehonderd mensen nodig hebben om de rekeningen te kunnen betalen en de commissies te bemensen. Ik heb niets tegen kerkgroei, integendeel. De kerk zal ergens haar menselijk kapitaal vandaan moeten halen en dat kan alleen door geboorten en bekeeringen. Maar de nuchterheid gebiedt te zeggen: kerkgroei vindt vooral plaats waar bevolkingsgroei is en economische dynamiek – zoals de grote steden. In een krimpend, ontgroenend en vergrijzend dorp met weinig werkgelegenheid

ligt – zelfs wanneer af en toe iemand zich aansluit – kerkgroei niet in de lijn der verwachting.

Wie alle missionaire activiteit beoordeelt op het aantal bekeringen dat het oplevert, heeft een te smalle opvatting van waartoe de kerk geroepen is in de wereld. Bovendien zit zo iemand waarschijnlijk te vast aan historisch gegroeide (dure, topzware) modellen van kerk-zijn, terwijl juist in de dorpen nieuwe vormen van kleinschalige, onderhoudsvriendelijke christelijke gemeenschap kunnen ontstaan: huiskamergemeenten, monastieke gemeenschappen, en dergelijke. Soms is het een bevrijding om verlost te worden van de last van een groot, oud gebouw en van de kerkelijke vergaderroutine. Er is op zichzelf natuurlijk niets mis met zulke zaken en zij kunnen van grote betekenis zijn voor de missie van de kerk, maar ik zie te veel kerken waar alle energie van een krimpende gemeente wordt opgeslokt door het draaiend houden van de commissies en het dicht houden van het dak. Talloze plekken in de wereld laten zien dat de kerk niet groot hoeft te zijn en ook niet hoeft te groeien om te getuigen van haar Heer en de komst van het Rijk. En uiteindelijk zullen belangstellende buitenstaanders zich ook meer aangetrokken voelen tot het christelijk geloof wanneer zij niet het vermoeden hebben dat zij gerekruteerd worden om een eerbiedwaardig instituut in leven te houden.

De eerste brief van Petrus spreekt over kleine, verstrooide christelijke gemeenschappen (zonder eigen gebouwen en betaalde dominees) als 'vreemdelingen' en 'priesters'. De metafoor van 'vreemdeling' drukt iets uit van niet (langer) thuis zijn in de cultuur, die niet (meer) aan een touwtje hebben, weinig macht of invloed hebben. De priestermetafoor daarentegen drukt be-

< *La Défense, Parijs*

reflectie

HANDELINGEN 2015 | 2

trokkenheid op de omgeving uit, bemiddeling, heen-en-weer gaan tussen God en de wereld. Numerieke groei lijkt hier niet zo belangrijk te zijn, ook al is elke bekeerling meer dan welkom. Deze metaforen zijn mooie bouwstenen van een theologie voor kleine gemeenten in een niet-christelijke omgeving. Zo'n theologie is naar mijn idee hard nodig.

Niet structuren, maar mensen zijn missionair

Er is in alle casestudies sprake van een zekere bewustwording dat het 'zo niet langer kan'. De kerk zal zich actiever op de 'markt' moeten bewegen om in een vruchtbare relatie met haar omgeving te blijven. Mensen vinden niet meer vanzelf de weg. Bovendien is er concurrentie: mensen kunnen hun spirituele behoeften inmiddels op allerlei plekken vervullen. Dit besef uit zich in de praktijkverhalen op allerlei manieren: van het aanbrengen van bewegwijzering in het dorp tot en met creatieve events die als doel hebben de bekendheid van de kerk te vergroten.

Tegelijk valt mij op dat in bijna alle gevalbeschrijvingen de nadruk ligt op activiteiten en structuren. Daarin schemert een zekere obsessie door met maakbaarheid, alsof een gemeente missionair te maken is door nieuwe activiteiten te starten. Slechts in één casus gaat het, zij het terloops, over de *mensen* (vrijwilligers) die betrokken zijn bij een project. Ik lees daar de opmerking dat deze mensen enthousiast worden van het project rondom het Nieuws Huis, omdat het respons op lijkt te roepen uit de omgeving. Ook lijkt het weinig moeite te kosten om

überhaupt vrijwilligers te vinden voor dit werk, waarin toch een duidelijk getuigend, inhoudelijk element zit. Dit zegt iets over de aanwezige spiritualiteit in de gemeente. Er zijn hier bijvoorbeeld, zo blijkt uit de casus, gelovigen die bereid (en in staat!) zijn met een ander te bidden.

Hoe dan ook, het is belangrijk te benadrukken dat structuren en activiteiten nooit missionair zijn; alleen mensen zijn dat (Henning Wrogemann). Voorgangers die verlangen naar een meer missionaire gemeente doen er goed aan zoveel mogelijk tijd te steken in toerusting, bidden met mensen, het verbinden van Bijbel en dagelijks leven, geloofsopbouw en persoonlijke coaching. En laten zij vooral een goed voorbeeld

geven, door in het dorp aanwezig te zijn en het gesprek met medemensen te zoeken. Missionair

leiderschap is – zeker tegenwoordig – wat anders dan het bekwaam organiseren van activiteiten; het is investeren in mensen, hen helpen om getuige te zijn in woord en daad.

Impliciete missiologie

Wat missionair is, wordt vooral contextueel bepaald. Het hangt af van de eigen traditie en theologie, de vragen van de omgeving, enzovoort. Hoe komt dat tot uiting in deze dorpsgemeenten? In twee praktijkberichten lijkt het vooral te gaan om het aantrekkelijker of zichtbaarder maken van het eigen aanbod, bijvoorbeeld door meer variatie aan te brengen in de muziek en de pr beter te verzorgen. Een kerkgroeimodel lijkt daarbij leidend: meer mensen op zondag in de kerk krijgen. De onuitgesproken aanname daarbij is blijkbaar dat mensen niet naar de kerk

komen, omdat zij niet weten waar die te vinden is of omdat zij de muziek te ouderwets vinden.

Drie andere kerken zijn zich ervan bewust dat het lastig is voor mensen, zelfs voor mensen met belangstelling, om aansluiting te vinden bij het reguliere kerkelijke leven. Zij proberen een 'neutrale' plek te creëren voor ontmoeting en gesprek. In Droogveen is dat de Groenmarkt, in het Drentse dorp het Nieuws Huis en in het provinciestadje zijn dat de nieuwe thematische bijeenkomsten op de zondagmorgen. In het Nieuws Huis is meer sprake van intentionaliteit dan in de vooral dialogische zondagse bijeenkomsten. Er is over nagedacht hoe het Nieuws Huis ook een plaats kan zijn waar mensen verder geholpen worden om meer van het christelijk geloof te weten te komen. Daarvoor heeft men een zeker spectrum aan activiteiten ontwikkeld, terwijl er ook doorgroei- en verwijsmogelijkheden zijn. In de andere praktijkberichten komen we deze intentie niet met zoveel woorden tegen.

Tegenover het Nieuws Huis staat de gemeente op het eiland, waar men niet zozeer het kerkelijk aanbod op de straat brengt, maar via het concept 'radicale gastvrijheid' de buitenstaander in staat stelt diens aanbod in de kerk te brengen. Het doel was een dialoog op gang te brengen tussen het christelijk geloof en boeddhisme, maar de ervaring wees uit dat de 'ander' de kerk gebruikte voor een eigen missionair project. In een cultuur van consumptie moet een kerkelijk 'restaurant' niet te bescheiden zijn met het presenteren van de eigen keuken. Een zekere trots en overtuiging zijn nodig. In een gechristianiseerde samenleving kan men misschien verwachten dat mensen doen wat van hen ver-

wacht mag worden, als de kerk zich inschikkelijk opstelt. In een radicaal gepluraliseerde en geseculariseerde samenleving als de onze geldt: als jij je verhaal niet vertelt, doen anderen dat wel met hún verhaal. In die zin is dit concept van totale 'ontlediging' of 'pretentieloze presentie' verouderd. Het veronderstelt dat mensen ook zonder uitleg wel begrijpen waar een kerk voor staat.

In twee andere casestudies, ten slotte, willen gemeenten meer bewust op zoek naar het verhaal van de ander, in de overtuiging dat het eigen verhaal daarover iets te zeggen heeft. Hier zien we het begin van een 'van-buiten-naar-binnen'-denken: een zoektocht naar een missionaire praktijk die werkelijke vragen en behoeften van de omgeving heeft verwerkt. In één studie blijft dit nog bij een verlangen om een 'kom-naar-ons'-praktijk te veranderen in 'ga-met-hen'. In de Groningse gemeente op het Hogeland heeft men echter duidelijk een behoefte aan-geboord, min of meer langs de klassieke volkskerkelijke lijn van de kerk als '*public utility*'. Via een creatieve benadering van de Stille Week en de Gedachteniszondag weet men het evangelie te verbinden met vragen van mensen rondom verlies, rouw en herinnering van geliefden. Het levert weliswaar geen kerkgroei op, maar wel een goede naam in het dorp en veel belangstelling.

Terug naar het verhaal

Ik concludeer dat in de meeste van de casestudies er duidelijk sprake is van missionaire bewustwording, althans van een zeker bewustzijn dat de kerk tegenwoordig zelfs op het platteland marktkoopman is. Zodoende zijn in alle gevalstudies aanknopingspunten te vinden voor de missionaire praktijk: ▷

- toerusten, faciliteren en enthousiasmeren van 'leken' om hun geloof met anderen te delen;
- creëren van 'third places', ofwel neutrale publieke ruimten waarin mensen van binnen en buiten de kerk elkaar kunnen ontmoeten;
- het benutten van de publieke functie van een kerkgebouw;
- goede pr en informatievoorziening (wegwijzers, literatuur, cursussen en dergelijke);
- diepgaand engagement met de levens van mensen in het dorp om hun werkelijke behoeften en vragen op het spoor te komen;
- vergroten van muzikale variatie;
- een creatieve benadering van de liturgie vanuit de vragen van mensen buiten de kerk;
- intentionaliteit: samenhang en volgorde aanbrengen in missionaire activiteiten, zodat mensen die belangstelling ontwikkelen een volgende stap kunnen maken (verwijsmogelijkheden).

De meeste gemeenten laten het overigens bij één of twee van de hierboven vermelde zaken. Daarbij overweegt meestal een voorzichtige benadering die het eigen kerkelijk leven zoveel mogelijk onaangetast laat, maar dit aantrekkelijker, zichtbaarder en toegankelijker wil maken door middel van betere publiciteit en lagere drempels ('kom-naar-ons'). Verder is opmerkelijk dat de beschrijvingen vrijwel geheel gaan over activiteiten en structuren, maar niet of nauwelijks over bezielde gelovigen. De nadruk ligt op het kapitaal van gebouwen, programma's en geld; niet op menselijk of geloofskapitaal. Ten slotte valt

*Er zijn hier bijvoorbeeld gelovigen
die bereid (en in staat!) zijn
met een ander te bidden*

me op dat er in geen enkele gevalstudie sprake is van missiologische bezinning op de vraag wat nu het goede nieuws van Jezus Christus is voor deze specifieke plaats en tijd. In een aantal case-studies wordt vluchtig aan die vraag gerefereerd via formules als 'samen het evangelie van Christus uitdragen' of 'zingeving aanbieden' of 'delen van het evangelie van Jezus Christus'. Maar nergens krijgen we een indruk dat deze gemeenten een bezinningsproces hebben doorgemaakt waarin zij hebben ontdekt wat dit evangelie is in haar concrete plaats en tijd.

Dit kan wijzen op interne secularisatie; men beschikt niet (meer) over de bronnen waarmee de vraag naar het evangelie gesteld kan worden, men is er verlegen mee geraakt. Misschien

lukt het nog om een traditionele versie van het evangelie te verwoorden, en mis-

schien voelen stevig gesocialiseerde (oudere) christenen zich daar nog goed bij, maar in zulke formuleringen is nauwelijks nog contact met het leven van nu. Door deze sprakeloosheid dan wel traditionalisme komt als vanzelf het instituut meer centraal te staan dan het geloof, hetgeen de interne secularisatie versterkt en buitenstaanders het gevoel geeft dat zij benaderd worden als potentiële steunverleners, in plaats van als mensen voor wie er goed nieuws is. Juist de samenleving van nu, waarin kerken geen religieus monopolie meer hebben, werpt kerken terug op hun verhaal. Ongeacht wat we vinden van keuzevrijheid en consumptie, zullen in zo'n cultuur alleen kerken bloeien die weten waarvoor ze staan en dit met overtuiging en plezier uitdragen.

Adam Hamilton drijft het misschien op de

< Wandschildering van Gijs Frieling

>

reflectie

spits (maar slechts een beetje) wanneer hij zegt dat iedere voorganger in onze cultuur antwoord moet kunnen geven op deze drie vragen. In volgorde van belangrijkheid:

1. Waarom hebben mensen Jezus Christus nodig?
2. Waarom hebben mensen de kerk nodig?
3. Waarom hebben mensen deze kerk nodig?

De antwoorden op die vragen kunnen kort en simpel zijn, of rijk en genuanceerd. Maar het punt is: missionair zijn kan niet ophouden bij wat voorzichtige cosmetische aanpassingen aan de buitenkant van het kerkelijk leven. Het is een ontdekkingstocht naar de centrale vraag waarom het hier en nu goed nieuws is dat Jezus Christus is gekomen, gestorven en opgestaan, en wat dit betekent voor de missie van 'onze' gemeente.

Misschien dat de gemeenten in het Drentse dorp, in het provinciestadje en op het Hogeland hier een weg wijzen: contextualisering gebeurt enerzijds wanneer kerken zich verdiepen in wat mensen bezighoudt en zoeken naar creatieve manieren om dit te verbinden met het evangelie, en anderzijds door 'leken' toe te rusten en vanuit hun hart te laten spreken over hun geloof met anderen. In de ene gemeente komen 'buitenstaanders' binnen om werkelijke behoeften te vervullen in een zorgvuldig vormgegeven liturgie rondom het lijden van Christus, in de andere gemeente leggen gelovigen contact met burens, vrienden en toeristen om er werkelijk te zijn voor hen, zonder zich te schamen voor hun geloof. Dit zijn belangrijke missionaire praktijken die alleen kunnen ontstaan vanuit een intens engagement van de kerk met haar omgeving en een diepgaande verworteling in het evangelie.

Missionaire processen

De overgang tussen een cultuur van 'verplichting' (fatsoen, gewoonte, vanzelfsprekendheid) naar een cultuur van 'consumptie' (keuze, voorlopigheid, smaak) is voor kerken een kwetsbare en soms angstige tijd. Het is duidelijk dat de manier van kerk-zijn die we altijd gewend waren op zijn eind loopt. Maar wat komt ervoor terug? Komt er wel iets terug? Er is alle reden om daar bezorgd over te zijn. Vermoedelijk zal de kerk in haar huidige institutionele vorm in veel dorpen binnen een generatie verdwijnen. Met die wetenschap in het achterhoofd lijkt het spreken over een missionaire kerk vruchteloos. En dat zou het ook zijn, wanneer 'missionair' zijn neerkomt op herstel van wat is geweest. Vandaag wordt steeds meer duidelijk dat die tijd niet terugkomt. De grote, alomtegenwoordige kerk van vroeger is voorbij. Het probleem is dat de verbeelding van veel christenen in Nederland zozeer is verbonden met die kerk dat zij als het ware de maatstaf vormt van al onze plannen en overwegingen. En zo ziet al ons streven er al snel vrij armetierig uit. Vaak realiseren we ons daarbij onvoldoende dat de hele samenleving van toen voorbij is, inclusief algemene opkomst bij verkiezingen, een groot dienstplichtigenleger, luisteren naar radiohoorspelen, massaal kijken naar drie tv-zenders, grote vakbonden, een enorme hoeveelheid vrijwilligers, en drie politieke partijen die samen 90 procent van de stemmen trekken. Nederland is een totaal andere samenleving dan vroeger en de kerk is in feite een van de laatste, verrassend taaie, restanten van de mobilisatiesamenleving van toen. Wanneer we ons dit realiseren, weten we nog steeds niet hoe de toekomst van de kerk

zal zijn, maar misschien komt er in onze verbeelding ruimte voor een nieuwe manier van kerk-zijn, een die past in de samenleving van morgen.

Daar hoeven we niet op vooruit te lopen. Maar gemeenten kunnen zich er wel op voorbereiden, door hun bronnen open te houden en uit te diepen, en vooral door het volk van God te activeren. De Canadese kerkopbouwkundige Alan Roxburgh heeft in verschillende publicaties benadrukt dat de tijd van grote modellen en structuren voorbij is. Hier sluit hij niet slechts aan bij oeroude theologische inzichten (de kerk is niet rationeel te plannen, maar zij is een akker), maar ook bij wetenschappelijke inzichten in het ontstaan en verspreiden van nieuwe ideeën (*social physics*). Modellen veronderstellen dat de geschiedenis zich voorspelbaar, wetmatig voltrekt. Ze veronderstellen dat wat op de ene plaats 'werkt' ook elders zal werken. Ze zijn veel te afhankelijk van de geniale eenling aan de top, en die zijn overal (ook in kerken) dun gezaaid. Bovendien leidt het toepassen van modellen meestal tot de-humanisering van de kerk: mensen die niet passen in het grote plan, krijgen zomaar te horen dat zij beter een andere kerk kunnen gaan zoeken.

Roxburgh laat in zijn boeken zien dat er geen 'quick fix' is om een gemeente missionair te maken. Het gaat erom een gezamenlijke verbeeldingskracht te cultiveren, waaruit visie, verlangen en ideeën geboren worden. Het is een simpel feit: velen weten meer dan één. Voorgangers moeten het als hun voornaamste taak zien om processen op gang te brengen, waarin de

gemeente visie kan vormen. Het voert te ver om zijn gedachten hier uit te werken, maar het komt erop neer dat plaatselijke gemeenten (desnoods onder begeleiding van buitenaf) hun omgevingsbewustzijn vergroten door zich volhardend en met behulp van creatieve methoden te verdiepen in de levens van mensen in hun omgeving. Hun ervaringen en verhalen brengen zij op allerlei manieren de kerk binnen, daartoe gestimuleerd en gefaciliteerd door leidinggevend. Tegelijk worden deze verhalen in gesprek gebracht met het verhaal van de Schriften: waar lichten nieuwe inzichten op, waar wordt verlangen geboren? Ten slotte is het volgens Roxburgh belangrijk om dit proces van bezinning te combineren met het invoeren van een aantal eenvoudige missionaire praktijken en experimenten, waarvan hij allerlei voorbeelden geeft. Het is allemaal niet hemelbestormend en het levert waarschijnlijk geen hoge

Missionair leiderschap is investeren in mensen, hen helpen om getuige te zijn in woord en daad

groeicijfers op, maar het versterkt het geloof en het enthousiasme, omdat mensen gaan zien

dat de Bijbel werkelijk iets te maken heeft met het leven van hier en nu, en dat hun leven – hoe grijs en verzwakt ook – er werkelijk toe doet in Gods wereld.

Naar mijn idee is deze benadering van Roxburgh van veel betekenis voor kleine kerken in een seculiere omgeving. Hij legt het proces van visievorming terug in de gemeente zelf, door haar te voeden met verhalen uit de Bijbel en de omgeving van de kerk, en met nieuwe praktijken waarin de gemeente haar verlangen tot uiting kan brengen. Zijn benadering is niet gericht op het herstel van de kerk en op het behoud van predikantsplaatsen (ook al heeft hij

niets tegen betaalde predikanten), maar op het robuuster maken van de gemeente zelf. Een kerk die afhankelijk blijft van top-down structuren en van de ideeën van individuele professionals, is log en kwetsbaar. Zij zal niet alert reageren op veranderingen, en het ontbreekt haar aan realistische en inspirerende visie. Een kerk die – hoe klein zij ook is – geworteld is in de Schriften, geëngageerd met haar omgeving en die haar gemeenschap gevormd weet door eenvoudige liturgische en missionaire praktijken, kan niet alleen overleven, maar ook impact hebben.

Missionair leiderschap

Wat voor type leiderschap hoort hierbij? Er bestaat heel wat literatuur over het leiding geven aan missionaire veranderingen. In de afgelopen jaren is er ook enig onderzoek gedaan naar missionaire voorgangers in Nederland. Zelf was ik betrokken bij zo'n onderzoek dat een aantal jaren geleden plaatsvond, vanuit de Christelijke Hogeschool Ede. Zulke onderzoeken laten vaak zien dat missionair effectieve voorgangers:

- investeren in relaties – zij besteden, zeker in de beginfase van het proces, veel tijd om met verschillende mensen in de gemeente te praten;
- proberen variatie in de gemeente meer te faciliteren – bijvoorbeeld door het starten van verschillende soorten samenkomsten voor verschillende doelgroepen;
- zelf het voorbeeld geven in contacten naar buiten;
- gevoel hebben voor communicatie – intensief en geregeld dezelfde zaken benadrukken op creatieve manieren;

- een scherp oog hebben voor gaven in de gemeente – proberen taken te vinden die passen bij mensen en niet bang zijn om goede mensen naast zich te dulden.

Uit ons eigen onderzoek kwam naar voren dat zulke voorgangers vaak al enige ervaring hebben. Niet zelden staan zij in hun derde of vierde gemeente. Zij hebben, kortom, de nodige ervaring en mensenkennis opgedaan, blijkbaar zonder hun gedrevenheid te verliezen. Op-

vallend is ook dat de meesten van hen bereid zijn langere tijd in een gemeente te blijven, en dit ook duidelijk communiceren aan de gemeente. Daar zit logica in: mensen zijn alleen bereid de prijs van veranderingen te betalen, als zij weten dat degene die de veranderingen heeft aangezwengeld de gevolgen met hen zal dragen. Veel van de bewuste voorgangers noemen ook het hebben van een zekere 'persoonlijkheid' (charisma) als een belangrijke eigenschap. Dat betekent niet noodzakelijk dat iemand een geweldige prediker of inspirerend theoloog is; het gaat vooral om 'iemand durven zijn'. Rein Nauta drukt dat uit als 'vreesloze nabijheid' ofwel het vermogen tot differentiatie. Een voorganger moet dichtbij mensen durven zijn, terwijl hij of zij tegelijk met hen van mening durft te verschillen. Een voorganger moet staan voor wat hij of zij gelooft en belangrijk vindt, terwijl hij of zij tegelijk in contact kan blijven met mensen. Ook probeerden deze voorgangers respect te hebben voor 'achterblijvers' in het proces, ruimte te geven aan hun verhalen. Stuk voor stuk investeerden zij veel tijd in 'dwarsliggers', maar zij

gaven hun niet de gelegenheid het proces op te houden.

Conclusie

De kerk zoals we die kennen wordt bedreigd op het platteland. Mensen onttrekken zich, komen minder geregeld, vergrijzing slaat toe, de vanzelfsprekende geloofsoverdracht stukt, begrotingen komen onder druk te staan, en gebouwen rotten weg. Er is genoeg reden tot bezorgdheid, maar tenzij de kerk zoals we die kennen het laatste woord is over de sociale gestalte van het evangelie, is er ook reden tot hoop.

De in dit nummer gepresenteerde kerken zijn begonnen aan een missionair proces, sommige nog heel aarzelend, andere al wat gedurfter. De casestudies bieden veel praktische ideeën, maar vooral stof tot reflectie. De weg vooruit ligt in een geleid proces waarin gemeenten worden toegerust om zelf visie te vormen en experimenteren in praktijk te brengen. ◀

Literatuur

- Davie, G. (2007). *The Sociology of Religion*. London: SAGE.
- Hamilton, A. (2002). *Leading beyond the Walls: Developing Congregations with a Heart for the Unchurched*. Nashville: Abingdon Press.
- Hollinghurst, S. (2010). *Mission Shaped Evangelism: The Gospel in Contemporary Culture*. London: Canterbury Press.
- Nauta, R. (2006). *Paradoxaal leiderschap: Schetsen voor een psychologie van de pastor*. Nijmegen: Valkhof Pers.
- Noort, G. e.a. (2008). *Als een kerk opnieuw begint. Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Paas, S. (2012). *The Crisis of Mission in Europe*: Is

There a Way Out? *Scandinavian Evangelical e-Journal* 3, 16-51.

- Paas, S. (2012). Mission among Individual Consumers. In: Bolger, R.K. (ed.), *The Gospel After Christendom: New Voices, New Cultures, New Expressions*. Baker: Grand Rapids, 150-163.
- Paas, S. (nog te verschijnen). *Church Planting in the Secular West: A Critical View from Europe*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Pentland, A. (2014). *Social Physics: How Good Ideas Spread – The Lessons from a New Science*. New York: The Penguin Press.
- Roxburgh, A.J. (1997). *The Missional Congregation, Leadership & Liminality*. Harrisburg: Trinity Press.
- Roxburgh, A.J., Romanuk, F. (2006). *The Missional Leader: Equipping Your Church to Reach a Changing World*. Hoboken: Wiley & Sons.
- Roxburgh, A.J. (2010). *Missional Map-Making: Skills of Leading in Times of Transition*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Wrogemann, H. (2012). *Den Glanz widerspiegeln: Vom Sinn der christlichen Mission, ihren Kraftquellen und Ausdrucksgestalten*. Berlin: LIT Verlag.

Stefan (prof.dr. S.) Paas is hoogleraar Missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen en bijzonder hoogleraar Kerkplanting en kerkvernieuwing in een seculiere context aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.
s.paas@vu.nl; spaas@tukampen.nl

De architect

Stenen zijn duurzaam.

Daarom laten wij de namen van onze overleden geliefden in (graf)stenen beitelen.
Daarom staan op de camino's in Spanje groepjes op elkaar gestapelde stenen als duurzame oriëntatiepunten voor pelgrims.
Daarom klinken op een uitvaart vaak de woorden van Bram Vermeulen: 'Ik heb een steen verlegd in de rivier', om aan een leven duurzame betekenis te geven.

Stenen geven duurzaamheid.

Toen ik een eerste blik wierp op het schilderij 'The Architect' van Andrei Roiter speelden deze associaties over duurzaamheid door mijn gedachten.
We zien een steen prominent in beeld.
De zwarte onderkant geeft gewicht aan deze steen.
De steen lijkt de figuur die er op zit een duurzame uitkijkmogelijkheid te bieden. De figuur op de steen tuurt in de verte ... Is hij de architect?

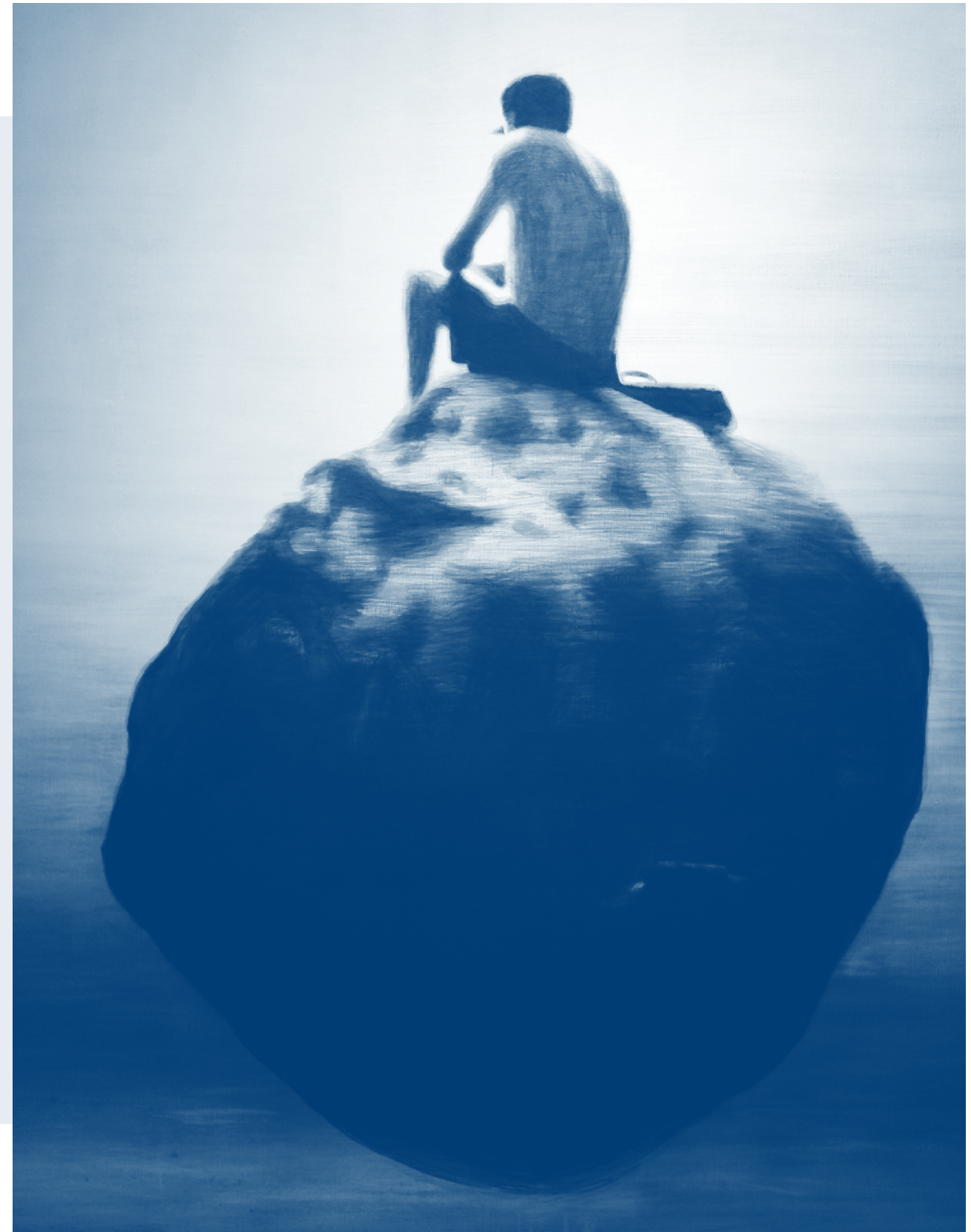
Bij een tweede blik valt mij op dat deze steen eigenlijk nauwelijks gewicht heeft. Hij zweeft meer dan dat hij zwaarte heeft ...
Dan valt mij een gedachte van Frans Breukelman te binnen. De (graf)steen die is weggerold en voor de engel tot een preekstoel is geworden.

Nu kantelt het beeld ...

De architect is niet de figuur op de steen, maar Hij die de steen heeft weggerold.
De figuur op de steen is als een engel: 'kijkend, schouwend of ergens al een nieuwe wereld daagt'.
Die figuur kan iedereen zijn. Een dominee die, gedreven door het gerucht van de Opstanding, uitkijkt naar nieuwe vormen van kerk-zijn. Ook u en ik kunnen op die steen zitten. Misschien worden wij wel uitgenodigd om er op plaats te nemen.

Uitgenodigd door de Architect. Hij die aan Pasen duurzaamheid geeft.

'The Architect' (2007), Andrei Roiter, Stedelijk Museum Schiedam >

Terug naar de kern?

‘Hoe kunnen wij als kerk meer zichtbaar worden?’

‘Hoe kunnen we de kerk in het dorpsgebeuren nadrukkelijk voor het voetlicht plaatsen?’

‘Hoe kunnen wij kerk voor het hele dorp zijn?’

‘Kunnen we met nieuwe vieringen, andere bijeenkomsten, nieuwe mensen (zinzoekers? afgehaakte kerkgangers?) bereiken?’

‘Wat betekent een toenemende consumptieve houding van onze kerkleden voor ons aanbod?’

‘Hoe voorkomen we dat we met nieuwe muziekstijlen en andere typen kerkdiensten andere kerkgangers vervreemden?’

‘Hoe krijgen we mensen die nooit eerder een voet over de drempel hebben gezet zo ver om in de kerk te komen?’

De vragen en dilemma's die in de praktijkberichten in dit nummer naar voren komen geven naar onze indruk een goed beeld van de situatie in veel lokale kerken. Als onderzoekers die hun kennis willen delen zijn ondergetekenden de afgelopen jaren bijna wekelijks op pad geweest voor het geven van lezingen en het beeld is, zowel in katholieke als protestantse geloofsgemeenschappen, op veel plaatsen hetzelfde. We zien een betrokken, veelal verouderende groep gelovigen, die houdt van de kerk en nog altijd veel beleeft aan de liturgie, de catechese, de preek en de ondersteuning door een geloofsgemeenschap en die hoopt op remedies om het tij te keren.

Het tij wordt bepaald door dramatische dalingen in het aantal kerkgangers en door een teruggang in het aantal kerkgebouwen (Bisse-

ling, De Roest & Valstar 2012). Tegelijkertijd is er sprake van een toenemende diversiteit van betrokkenheid, welke leidt tot een toenemende diffuusheid van het onderscheid tussen lid en niet-lid, kerkelijk en niet-kerkelijk. De remedie wordt sinds enkele jaren gezocht in het ontwikkelen van nieuw aanbod met als noemer: 'missionair'. Dit aanbod wordt gepresenteerd naast het bestaande aanbod aan kerkdiensten, pastoraat, leer- en toerustingsbijeenkomsten en diaconale activiteiten.

Ook in de dorpscontext worden tegenwoordig woorden als 'missionair', 'pionieren' en 'nieuwe vormen van kerk-zijn' in een *wordcloud* van het kerkelijk discours groot geschreven. We constateren dat het woord 'missionair' steeds minder negatief bezet lijkt te zijn, ook in niet-orthodoxe of evangelicale geloofsgemeenschap-

pen en zelfs in meer vrijzinnige gemeenten. Zo lezen we op een website van een vrijzinnige gemeente: 'Vanuit vrijzinnig oogpunt lijkt vrijzinnig en missionair zijn een contradictie in terminis. Echter, voor het behoud van de gemeente zal er missionair werk verricht moeten worden' (www.oudshoornsekerk.nl). Deze gemeente is hier eerlijk: haar missionaire gerichtheid wordt in ieder

geval ten dele gevoed word door de drang te overleven. Niet elke

gemeente zal dat zo publiekelijk communiceren, maar dit welbegrepen eigenbelang speelt natuurlijk kerkbreed.

De concretisering van de missionaire *drive* in de praktijkberichten is voor ons herkenbaar: de voorganger die zich zijn of haar rol nadrukkelijker bewust moet zijn, het organiseren van nieuwe activiteiten op andere tijdstippen dan 10.00 uur op zondagochtend, een oriëntatie op doelgroepen, een toenemende aandacht voor relaties, het inzetten van sociale media (opnieuw vooral door de enthousiast twitterende voorganger), het creatief zoeken naar andere vormen van dienstbare presentie, het verkleinen van de afstand tot de kerk en het zien van het kerkgebouw als gastvrij, missionair startpunt.

In relatie tot vernieuwing licht echter voor ons in de praktijkberichten ook op wat Peter Marris reeds in 1974 in de psychologische klassieker *Loss and Change* aanduidde als de 'conservative impulse'. Hij spreekt over een legitieme gehechtheid aan voorspelbaarheid en de bijbehorende noodzaak om structurele veranderingen gedoseerd te brengen. Het is een 'diep-

verankerde impuls' om wat we geleerd hebben, waaraan we emoties verbinden en waarmee we vertrouwd zijn geraakt, te willen verdedigen. We zien het terug in de leus over muziek in de eredienst: 'We willen een gewone kerkdienst!' We zien het ook terug in het verlangen naar de tijd toen ook de dorpskerk nog vol kerkgangers zat en in de dominantie van de 'kom-naar-

Het draait bij missionair-zijn in het dorp om het gezicht en de visie van de voorganger

ons'-structuur. Het zijn expressies van de spanningsvelden waarin geloofsgemeenschappen

verkeren wanneer ze zich enerzijds geroepen weten missionair te zijn, terwijl ze anderzijds geen helderheid en (vooral) geen overeenstemming hebben over wat ze verstaan onder de missie van de kerk in een niet-christelijke context en wat ze er mee beogen.

Missionaire roeping, een zaak van de voorganger?

Het brengt ons bij een eerste kritische kanttekening. Geloofsgemeenschappen in het dorp leggen de missionaire roeping, zo blijkt in dit nummer, nog al eens neer bij de voorganger. De voorganger heeft de leiding bij nieuwe activiteiten op de zondag, is aanklambaar op de zaterdag voor de Gedachteniszondag, en soms wordt zelfs de tuin van de pastorie een nieuwe kerkplek. Ook is opvallend dat het de voorganger is die zich geconfronteerd weet met kritische commentaren wanneer de kerkenraad een keuze maakt voor een ander muziekbeleid.

Brouwer haalt de BBC-serie 'The Vicar of Dibley' aan en dat is niet alleen vanwege de idylle van de markt in de pastorietaan: het draait bij

missionair-zijn in het dorp om het gezicht en de visie van de *vicar*, de voorganger. Hij wordt gezien als coach, aanjager, trekker, verbinder naar buiten en binnen. De voorganger ervaart de genoemde vragen en spanningsvelden dan ook vaak aan den lijve en het is moeilijk om het daarin alleen uit te houden. Het brengt de voorgangers bovendien in een spagaat. Naast de gevoelde noodzaak om 'missionaire' activiteiten te bedenken zijn er immers ook nog de meer 'reguliere' activiteiten: pastorale bezoeken afleggen, kerkdiensten leiden, toerustingsbijeenkomsten opzetten. Er leven in een geloofsgemeenschap gerechtvaardigde verwachtingen, dat de predikant of kerkelijk werker zich daar primair op dient te richten. Uit het onderzoek van Van Holten is zelfs gebleken dat predikanten zozeer worden opgeslokt door het werk in de gemeente en daar hun handen zo vol aan hebben, dat zij er nauwelijks aan toe kunnen komen hun blik naar buiten te richten (Van Holten 2009, 204). De respondenten van Van Holten vulden hun antwoorden in voordat de landelijke kerken missionaire communicatie hoog op de agenda zetten en de aandacht hiervoor is sinds 2005 sterk toegenomen, maar niettemin ligt de druk nu ook in de ontwikkeling van missionaire activiteiten vooral bij de voorganger.

Stefan Paas spreekt dan wel in zijn artikel in dit nummer in navolging van Roxburgh over een 'proces van dialoog en luisteren dat leidt tot een missionaire visie', maar van een missionaire visie die gezamenlijk met de kerkenraad of, breder, met de hele geloofsgemeenschap, wordt ontwikkeld, zien we in de praktijkberichten, zoals Paas ook opmerkt, niet veel terug. Dat geldt voor het gezamenlijk maken van een om-

gevingsanalyse, maar het betreft wat ons aangaat vooral het nadenken over de missionaire mogelijkheden van de individuele leden van de gemeenschap.

Dat laatste lijkt het minste te gebeuren. We zien geen missionaire toerusting van de gelovigen voor het leven in een grotendeels niet-christelijke cultuur, een cultuur waarin velen gelukkig zijn zonder God of geloof en velen aangeven God, de Bijbel of de kerk niet nodig te hebben. Het is wellicht niet fair, en daarom haasten we ons te zeggen dat we in dit themanummer enkel de voorgangers aan het woord hebben gelaten. Dat vertekent het beeld. In hun zelfrapportage zien we om hen heen wel een kerkenraad, een werkgroep ('missionair team'), een commissie, een subgroep van een werkgroep vorming & toerusting of een aantal muziekoördinatoren, maar we zien niet goed hoe missionair kerk-zijn in het dorp een zaak is van de hele geloofsgemeenschap. In één van de praktijkberichten zien we hoe het initiatief tot wat zou kunnen uitgroeien tot een pioniersplek, afkomstig is van een lid van de gemeente en in deze casus speelt de predikant een bescheiden rol, maar we zien gelovigen nauwelijks communiceren over hun geloofs- en gemeenschapservaringen of over hun visie op de werkelijkheid. Ook in de missionaire bijeenkomsten zelf wordt niet duidelijk wat gelovigen zien als het onderscheidende, unieke van het christelijk perspectief op de werkelijkheid, op het heden en op de toekomst. We zien enerzijds een verlangen naar vroeger, 'toen de kerken nog vol zaten', anderzijds bestaat er een reserve om getuige te zijn. Er lijkt, althans naar 'buiten', niet veel geloof (als zienswijze en zijnswijze) gecommuniceerd te worden.

Hoe komt dat? Is het verlegenheid dat gelovigen daarvan weerhoudt, is het een breed gedeelde opvatting dat je een ander, laten we zeggen een dorpsgenoot, niet met geloofsovertuigingen of geloofservaringen moet lastigvallen? Waarschijnlijk wordt het vertellen over God, Jezus, het Koninkrijk van God of over de eigen geloofservaringen onmiddellijk verbonden met het opleggen van een mening aan een ander. Met het bezitten van een waarheid die wordt opgedrongen. Of met morele superioriteit. Daar zou een begrijpelijke en terechte huiver voor kunnen bestaan. Het is ons echter niet helder hoe betrokken kerkleden aankijken tegen de missie van de kerk en, in het verlengde daarvan, van de individuele gelovige.

Stefan Paas spreekt over het grote belang van een 'theologie voor kleine gemeenten in een niet-christelijke omgeving'. Tegelijk lijkt het er op dat de kern daarvan voor de betrokkenen moeilijk te verwoorden valt. Wanneer de kerk echter toegroeit naar een verzameling kleine verstrooide christelijke gemeenschappen, zonder eigendommen en met voorgangers die de taken er naast een ander beroep bij doen, dan zal het er echter op aankomen dat deze gemeenschappen in zekere zin zichzelf opnieuw uitvinden. Juist als geloofsgemeenschappen leven in een overgang van institutionele, voorgegeven, vormen van geloof en kerk-zijn, naar meer subjectieve, creatieve en temporele vormen, komt het neer op een voortgaande *re-invention*. Er zijn immers steeds minder voorgegeven patronen en routines. Het kloppend hart van deze gemeenschappen zal gevormd moeten worden

door vormen en inhouden van geloofscommunicatie, die kunnen leiden tot een gezamenlijk te articuleren visie, een 'kleine leer van de dorpskerk'.

Bij missionair-zijn in het dorp komt het aan op een gezamenlijke terugkeer naar de oorsprong. Het gaat om het voortgaande gesprek over vragen als: Waarom is een dorpsgeloofs-

gemeenschap in een niet-christelijke context, hoe klein ook, überhaupt van belang? Waartoe

bestaat zij en wat beleven de mensen die er meer of minder betrokken bij zijn daar zelf aan? Wat bezielt hen in dit verband? En het gaat om het gezamenlijk te bediscussiëren antwoord op de vraag: waarom en waarin is het christelijk geloof voor mensen heilzaam? Welk perspectief biedt het christelijk geloof op het individuele leven en op het samenleven? Wat spreekt mensen aan in het evangelie? Waar zien zij tekenen van Gods aanwezigheid?

De ontwikkeling van een missionaire visie begint bij de ontwikkeling van een *ordinary ecclesiology* en een *ordinary soteriology*. Dat hoeft overigens niet een 'kom-naar-ons-en-doe-als-wij'-structuur te impliceren. Kerk-zijn kan immers ook gezien worden als 'kerk-voor-andere(n)', in 'anders'-zijn, en heil kan ook *gevonden* worden in het begeleiding bieden aan en delen met mensen in hun zoektocht naar het goede, het ware en het schone. De kerk is ook niet de enige vindplaats van geloof, of van God. Bij een theologie voor kleine gemeenten gaat het daarmee om een gesprek waar vele stemmen aan kunnen meedoen. De antwoorden zijn daarbij, opnieuw, niet langer institutioneel voorgegeven. ▷

Als geloofsgemeenschappen willen aansluiten bij nieuwe vormen van geloof, bij het zoeken naar bezieling en inspiratie, en bij veranderende bindingspatronen ('consumptiegedrag'), maar tegelijk trouw willen blijven aan het christelijk zelfverstaan, dan zal het moeten gaan om de vraag wat dat 'christelijk zelfverstaan' vóór hen en volgens hen inhoudt. Daarbij is er een brede bandbreedte en is er een grote diversiteit aan antwoorden, maar zal er toch ook enige omlijning nodig zijn.

Vijf dimensies binnen missionaire presentie

We keren terug naar de praktijkberichten en de reflecties daarop. Komen we hierin reeds elementen van een christelijk zelfverstaan tegen? Het verrassende is dat wie de vraag stelt naar het christelijk zelfverstaan en het waartoe van een kerk, al snel terecht komt bij de beweging naar buiten, bij de missie van de kerk. Binnen de anglicaanse traditie wordt veel gewerkt met de zogenaamde 'five marks of mission'. Met deze 'marks' heeft men de breedte van de missionaire betrokkenheid van de christelijk gemeente op de samenleving willen markeren. Het gaat om de volgende vijf uitingen of facetten (www.anglicancommunion.org/ministry/mission/fivemarks.cfm):

- to proclaim the Good News of the Kingdom
- to teach, baptize and nurture new believers
- to respond to human need by loving service
- to seek to transform unjust structures of society, to challenge violence of every kind and to pursue peace and reconciliation
- to strive to safeguard the integrity of creation and sustain and renew the life of the earth

Over het eigene van de kerk en haar missionaire presentie is met deze vijf uiteraard niet het laatste woord gesproken, maar de vijfdeling kan fungeren als heuristisch instrument bij het nadenken over de missionaire roeping van de lokale geloofsgemeenschap. Ze kan een eenzijdige invulling van deze roeping of een focus op slechts één facet corrigeren. Ook kan ze helpen om zicht te krijgen op haar praxis. Zo kunnen we de vijf ook hier benutten voor een korte terugblik op de zeven praktijkverhalen. Een aantal zaken valt dan op.

Het eerste is dat de zeven verhalen moeilijk zijn in te delen aan de hand van de vijf facetten. Ze gaan eerder over *vormen* van missionaire presentie dan over inhouden. Inhoudelijk worden we niet veel wijzer. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de beknoptheid van de impressies, maar mogelijk toch ook met de reeds genoemde diffuse missionaire agenda, met het ontbreken van een gezamenlijke doelstelling. Wat beogen de zeven gemeenten met hun missionaire aanwezigheid in hun dorp?

In de tweede plaats valt op dat een deel van de beschreven activiteiten expressies zijn van een heroriëntatie van de gemeente. Oude vormen werken niet meer, nieuwe worden ontwikkeld en uitgeprobeerd. Ook is er een verlangen gastvrij te zijn en open te staan voor zoekers voor wie de klassieke vormen van de kerk niet toegankelijk en/of aantrekkelijk zijn. De dialoog neemt hier een belangrijke plaats in. Het gaat hier om nieuwe vormen van communicatie en openheid die inhoudelijk gezien overwegend (nog?) niet nader worden omschreven.

Als we in de derde plaats kijken naar de vijf afzonderlijke facetten, dan valt op dat het mis-

sionaire handelen vooral op het derde spoor zit, dat van de liefdevolle dienst. Belangeloze presentie en dienstbare aanwezigheid zijn de trefwoorden. Soms wordt deze presentie ingevuld als 'gastvrijheid', in andere gevallen als het bieden van een luisterend oor of het creëren van een nieuwe meditatieve samenkomst, waarin ruimte is voor verschillende meningen en 'geen boodschap wordt opgedrongen'.

Het dorp 'laten delen in wat wij van God ontvangen hebben', waarbij er onder het genot van een stuk taart toch een verrassend diepgaand gesprek kan ontstaan, is wel wat moeilijker onder 'belangeloze presentie' in te delen, maar nergens lezen we over de eerste dimensie, de

(expliciete) verkondiging van het Evangelie. Het Nieuws Huis is hier nog het meest expliciet, maar ook hier is de verwoording behoedzaam. Voor de tweede dimensie, het onderricht aan nieuwe gelovigen, is in de rapportages feitelijk geen aandacht. We komen slechts één keer een Alpha-cursus tegen en dan ook nog terloops. Ook de vierde uiting, die van het maatschappelijk protest, zien we niet terug. Aandacht voor milieu en leefbaarheid, het laatste facet, komen we in expliciete zin alleen in Droogveen tegen.

Overhaaste conclusies passen hier niet. Wat niet genoemd wordt, kan wel degelijk een belangrijke rol spelen en het missionaire handelen van de gemeente fundamenteel kleuren. We krijgen door deze praktijkberichten bijvoorbeeld geen zicht op een evangelieverkondiging met een 'leven dat door de tegenwoordigheid van God is veranderd' (Paus Franciscus in *Evangelii gaudium*, nr. 259) of door de 'kwaliteit

van het christelijk gemeenschapsleven', terwijl we mogen aannemen dat dit wel plaatsvindt. Dat neemt echter niet weg dat het raster van de vijf missionaire facetten ons opnieuw laat zien dat het missionaire handelen van de zeven gemeenten geen scherp inhoudelijk profiel lijkt te kennen. Dat brengt ons op het punt van de soteriologie.

Welke soteriologie?

Stefan Paas constateert in zijn reflectie dat er in de beschreven gemeenten nergens sprake is van een bezinning op de vraag wat het goede nieuws van Jezus Christus in het hier en nu van het eigen dorp betekent. Hij brengt ons zo bij

In de praktijkberichten valt op dat het missionaire handelen vooral op het spoor zit van de liefdevolle dienst

de vraag naar wat geldt als *heil* en *heilzaam*. Achter elke missionaire uiting gaat een bepaal-

de soteriologie schuil. Dat geldt ook als deze helemaal niet wordt geëxpliciteerd.

Dat we in de praktijkberichten geen verwoording van de soteriologie aantreffen, hoeft op zich niet te verbazen. De aanleiding voor de impressies was immers een concrete handelings-situatie en niet een theologische positie. Toch zal bij alle zeven voorgangers het missionaire denken en handelen steunen op een bepaalde opvatting van wat (christelijk) heil is. Mogelijk geldt dat ook voor de gemeenten waarbinnen ze werken, maar het gesprek hierover wordt vaak niet aangegaan. Is dat enkel onwennigheid of is er angst een (te grote) verscheidenheid aan posities tegen te komen (vgl. Noort e.a. 2008, 220-227)?

Op dit punt ligt voor het missionaire handelen van een gemeente een grote uitdaging. Het

brengt ons terug bij de vragen die hierboven al klonken: welk heil kan de christelijke gemeente bieden aan het dorp? Zijn er mogelijk bijdragen die zij als enige kan bieden? En zo ja, welke is of zijn dat dan? Waarin is een lokale kerk uniek?

In dit verband is het een prikkelend gegeven dat bepaalde kerkelijke gemeenten zich presenteren op spirituele beurzen. Doorgaans worden ze daar niet verwacht, maar in de regel zijn ze er wel welkom. De spannende vraag is dan uiteraard wel deze: wat bieden ze daar? Onderscheiden zij zich van andere aanbieders op de spirituele markt van welzijn en geluk? En zo ja, op welke wijze? Veel kerkelijke gemeenten en parochies zullen er niet over piekeren om naar zo'n beurs toe te gaan, maar alleen al het gedachte-experiment kan vruchtbaar zijn. Wie zijn wij als christelijke geloofsgemeenschap en op welke wijze kunnen wij juist vanuit die identiteit in ons dorp, vanuit ons christelijk zelfverstaan, dienstbaar en heilzaam present zijn? Hebben wij een eigen perspectief? Juist het verlangen missionair present te zijn in de eigen omgeving drijft de gemeente onontkoombaar naar soteriologische vragen. Er is daarom alle reden dit geloofsgesprek grondig te voeren.

De stilte voorbij?

Hans Snoek vertelt in zijn boek *Van huis uit protestant* hoe een preek van een predikant die aangaf niet meer in een persoonlijke God te kunnen geloven, aanleiding gaf om in de gemeente eerlijk en open met elkaar te spreken over 'onze kijk op God'. En dat dit de eerste keer was dat dit gebeurde. Hij ziet een verband

met de teloorgang van protestants-christelijke geloofsovertuigingen die hij in zijn boek beschrijft: 'Je hebt het zelden of nooit meer over je diepste overtuiging [en dan kan] op een dag je geloof opeens verdwenen zijn.'

Het opschriftje boven de paragraaf waarin hij dit beschrijft, luidt: 'De stilte in een kerkelijke gemeente' (Snoek 2015, 222vv.). Daarmee raakt hij volgens ons de kern. Het christelijk geloof

blijft levend in de *performance* van het geloofsgesprek. In het gesprek over de geloofservaring en over vorm en inhoud van de geloofspraktijken. Wanneer het daarover stil blijft, ebt het geloof uit het leven weg. Het gelovige bewustzijn, schrijft Friedrich Schleiermacher reeds in 1824, blijft levend door de 'circulatie' van het geloof (Harms 2012, 206).

Er is bovendien nog een andere reden om erover in gesprek te gaan. Onderzoek toont aan dat het praktiseren van geloof en vooral het spreken over geloof ('*religious discussion*') een belangrijke 'voorspeller' vormt voor het bieden van onderlinge hulp, advies en sociaal-emotionele ondersteuning. Daarbij wijzen de onderzoekers erop dat het geloofsgesprek een hoge mate van zelfonthulling impliceert, welke vervolgens kan leiden tot het versterken van zowel intimiteit als vertrouwen (Greene, Derlega and Mathews 2006; Merino 2014). Relaties die hierdoor worden bepaald, worden hiermee tot bronnen waarop mensen een beroep doen. In het gesprek over geloof of geloofservaringen helpen mensen elkaar bovendien om betekenis toe te kennen aan levenservaringen en om geloofsovertuigingen op het alledaagse leven

toe te passen (Krause 2008a; Krause 2008b).

Voor de missionaire communicatie door individuele meer-of-minder betrokken individuele leden van een geloofsgemeenschap geldt onzes inziens mogelijk een gelijksoortig proces: het gesprek over God, Jezus, heil, het christelijk zelfverstaan et cetera, met andere woorden, het intensief met elkaar spreken over de geloofsovertuigingen en geloofservaringen beïnvloedt het gedrag, versterkt de motivatie om missionair te zijn, verlost de voorganger uit zijn of haar isolement en maakt door dit alles missionaire communicatie en het bedenken van missionaire activiteiten tot een missie van de hele geloofsgemeenschap. Ook als deze missie er in kan bestaan om goed te luisteren naar wat niet-christenen bezielt en hen in het leven bij te staan. ◀

Literatuur

- Greene, K., Derlega, V.J., Mathews, A. (2006). Self-disclosure in personal relationships. In: Vangelisti, A., Perlman, D. (ed.), *The Cambridge handbook of personal relationships*, 409-427. New York: Cambridge University Press.
- Harms, S. (2012). *Glauben üben. Grundlinien einer evangelischen Theologie der geistlichen Übung und ihre praktische Entfaltung am Beispiel der 'Exerzien des Alltags'*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Krause, N. (2008a). The social foundation of religious meaning in life. In: *Research on Aging* 30/4, 395-427.
- Krause, N. (2008b). *Aging in the church: How social relationships affect health*. West Conshohocken, PA: Templeton Foundation Press.
- Marris, P. (1974; 2014, revised edition). *Loss and Change*. Psychology Revivals, Londen: Routledge.
- Merino, S. (2014). Social Support and the Religious Dimensions of Close Ties. In: *Journal for the Scientific Study of Religion* 53/3, 595-612.

- Noort, G. e.a. (2008). *Als een kerk opnieuw begint. Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Walls, A., Ross, C. (eds.) (2008). *Mission in the 21st Century. Exploring the Five Marks of Global Mission*. Maryknoll, New York: Orbis Books.

Henk (prof.dr. H.P.) de Roest is hoogleraar Praktische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen.
hpderoest@pthu.nl

Sake (dr. S.) Stoppels is universitair docent Kerkopbouw en diaconiek aan de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam en beleidsmedewerker bij het Expertisecentrum van de Protestantse Kerk in Nederland.
s.stoppels@vu.nl

Joep de Hart is cultuur- en godsdienstsocioloog. Hij is als onderzoeker verbonden aan het Sociaal en Cultureel Planbureau en daarnaast is hij bijzonder hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit. Zijn leeropdracht daar betreft 'Nieuwe en vernieuwende vormen van christelijke gemeenschap in hun betekenis voor de Nederlandse samenleving'. Zijn onderzoeken op het terrein van de godsdienstsociologie zijn gericht op religieuze ontwikkelingen, de relatie van deze met maatschappelijke veranderingen en de betekenis van religie voor de Nederlandse samenleving. Zijn werk op het Sociaal en Cultureel Planbureau is breder gericht, maar aan wat hij schrijft als godsdienstsocioloog ligt volgens hem altijd verwondering ten grondslag. Die begint waar de dingen niet of niet langer vanzelfsprekend zijn, waar alternatieven opdoemen, wanneer de grond onder je voeten begint te bewegen. Wie, zoals De Hart, als katholiek opgroeide in de Kop van Overijssel, kreeg naar zijn mening de onvanzelfsprekendheid van religie met de paplepel ingegoten. Sociologisch onderzoek relateert voortdurend vanzelfsprekendheden. Hij ziet het vooral als een methode om de tijd waarin wij leven beter te begrijpen, ook waar het om religie en religieuze ontwikkelingen gaat.

‘Secularisatie als reorganisatie van religie’

In het boek God in Nederland 1996-2006 constateert u dat de kerken leeglopen en velen de traditioneel-christelijke opvattingen hebben losgelaten. Men heeft de afgelopen tijd de band met de kerkelijke godsdienstigheid massaal laten vieren. Op de vraag waarom het zo slecht gaat met de kerken antwoordt Harry Kuitert: ‘De kerkelijke leer houdt in dat de kerk zichzelf als spreekbuis van boven presenteert, en met die zelfinterpretatie haar gezag over de zielen legi-

timeert. Zo beroven kerkelijke ambtsdragers de gelovigen bewust of onbewust van hun vrijheid om zelf te kiezen.’ Wat vindt u daarvan?

‘Voor wat betreft de hedendaagse gelovigen lijkt mij dat toch een beetje een onderschatting van hun mondigheid. Binnen en buiten de kerken geldt dat je tegenwoordig veel meer zelf zult moeten uitvinden waar het in het leven om gaat; er is wat dat betreft geen ‘his masters voice’ ▷

meer en naar de dominee of pastor wordt sowieso veel minder geluisterd. Nog maar nauwelijks een halve eeuw terug was het van de wieg tot het graf deel uitmaken van een en hetzelfde godsdienstige milieu het overheersende patroon. Dat is niet meer zo.

In plaats van het op een vanzelfsprekende wijze overnemen van een complete traditie, zijn veel hedendaagse Nederlanders een leven lang op zoek naar de antwoorden op de vragen die hen bezighouden. De eigen, vaak zeer persoonlijk gekleurde ervaring en het op een of andere manier emotioneel geraakt worden is daarbij

veel belangrijker geworden. Die groeiende nadruk op wat je de psychologische kant

‘Nederlanders van nu zijn een leven lang op zoek naar antwoorden op de vragen die hen bezighouden’

van religie zou kunnen noemen, zie ik overal terug. Bij de sterke groei van de ‘halleluja-kerken’ (zoals de Pinkstergemeenten), maar ook bij de verkoopcijfers van populaire zelfhulp- en therapieboeken. In het cursusaanbod in bezinningscentra, maar ook bij wat er op de televisie te zien is, en in de rubrieken van kranten en weekbladen.’

Ondanks dat men de kerk de rug toekeert, is de belangstelling voor religie allerm minst verdwenen. De huidige religieuze oriëntaties zijn steeds minder goed samen te vatten in traditionele categorieën als kerkelijk en buitenkerkelijk. Een meerderheid huldigt moeilijker te omlijnen opvattingen over een hogere werkelijkheid. Men bedient zich van een ‘cafetariasysteem’ en voegt elementen uit verscheidene religieuze stromingen samen tot een individuele religie. Deze nieuwe religieuzen hebben weinig of geen

onderlinge band met elkaar, terwijl de ‘gemeenschap’ een wezenlijk onderdeel is van de traditionele kerk. Hoe kun je individueel je religie beleven en vormgeven?

‘Secularisatie betekent niet het einde van de religie; je kunt het ook zien als een reorganisatie van de religie, als een nieuwe fase in de ontwikkeling van de religie. En veel van wat als een bewijs voor secularisatie is beschouwd, komt bij nadere beschouwing neer op vormen van religieuze individualisering.

Waar het echt om puur individuele beleving gaat, ben ik sceptisch of het zal beklijven. Zonder een – wat sociologen noemen – ge-

loofwaardigheidsstructuur, dat wil zeggen: met anderen gedeelde praktijken, bevestiging van je denkbeelden vanuit een sociale omgeving, wordt het toch erg moeilijk een levensvisie te continueren. Dat geldt al helemaal als je je kinderen daarin wilt meenemen.

Maar zo volkomen particulier gaat het er in de praktijk zelden aan toe. Veel meer dan bijvoorbeeld ten tijde van de verzuiling wordt religie gezien als iets dat uit vele bronnen kan opwellen en als iets dat je zelf bijeen zult moeten zoeken uit allerlei stromingen, wijsheidsleren en tradities. En ook als het christelijke erfgoed in beeld komt, wordt daar selectief uit geput. Wel de beloftevolle kanten (zoals dat er wonderen bestaan, dat bidden zinvol is, dat er een leven na de dood bestaat), maar niet de mens als een zondige tobber op de levensweg, gedoemd tot falen.

Er ligt in de hedendaagse religiositeit een sterke

nadruk op het persoonlijke karakter van religie. Religie heeft niet zozeer met een groep, een zuil of kerkgang te maken. Je zult zelf moeten uitvinden wat voor jou van betekenis is en richtinggevend kan zijn. Doorslaggevend daarbij is jouw unieke beleving en ontwikkeling als mens.’

Door de ontwikkeling van de wetenschap hebben we afstand genomen van een geestelijke wereld achter onze materiële. Echter, wat in de moderne fysica werd gewonnen aan wetenschappelijkheid, werd verloren aan relevantie voor de wereldbeschouwelijke behoefte van de mens. Het is een onttovering van de wereld, die zich volgens Auguste Comte in drie fasen voltrekt: de theologische – waarin voor het verklaren van de wereld een beroep wordt gedaan op goddelijke krachten; de metafysische

– waarin men een beroep doet op algemene beginselen; en de positivistische wetenschap – waarin men heeft gebroken met theologisch en metafysische verklaringen. Empirisch onderzoek en logisch nadenken leiden tot wetenschappelijk inzicht. De verwachting van Comte uit de negentiende eeuw is niet uitgekomen.

De vorig jaar gestorven Amerikaanse filosoof Ronald Dworkin vestigt de aandacht op de groeiende groep van religieuze atheïsten. Velen die zichzelf als atheïst beschouwen, hebben overtuigingen en ervaringen gelijkwaardig aan en net zo diepzinnig als gelovigen en degenen die door deze groep als religieus beschouwd worden. Albert Einstein zei dat hij, hoewel atheïst, een zeer religieus man was. Dworkin noemt zulke religieuzen ‘spirituele atheïsten’.

De Britse filosoof Alain de Botton is promotor van een atheïstische kerk. Denkt u dat deze ontwikkeling zich doorzet?

‘Ik weet eigenlijk niet zo goed wat ik mij daar bij voor moet stellen: ‘religieus atheïst’, ‘atheïstische kerk’. Een Nederlandse variant van het boeddhisme? Als bedoeld wordt dat atheïsten wel eens hetzelfde denken of doen als uitgesproken religieuze mensen, dan is dat natuurlijk zo. Daarbij zou ik niet te veel op de oppervlakte afgaan en je er als kerk te snel rijk mee rekenen. Zo’n vier op de tien buitenkerkelijken bijvoorbeeld menen dat er een bovenzintuiglijke werkelijkheid bestaat, maar dat betekent niet dat ze in de bijbelse God geloven. Drie op de tien

‘Religie wordt veel meer dan voorheen gezien als iets dat uit vele bronnen kan opwellen’

buitenkerkelijken geloven in een leven na de dood, maar kan daarbij best aan zoiets als reïncarnatie denken. Een meerderheid zegt wel eens te bidden, maar als je doorvraagt, blijkt men ‘bidden’ te definiëren als een vorm van zelfbezinning, van meditatie.

Overigens: wat de afgelopen decennia is toegenomen in ons land is niet zozeer het percentage atheïsten, als wel het percentage dat belangstelling heeft voor spirituele onderwerpen en zich ook vaak als een religieus mens definieert, zonder dat men zich aan een kerk of godsdienstige groepering wenst te binden. Deze zwevende gelovigen vinden dat je voor religie helemaal geen institutie of organisatie nodig hebt. Ze doen hun inspiratie eerder individueel op of in los-vaste sociale netwerken met gelijkgestemden. En bij dat laatste kan het om van alles gaan: een cursus, een bezinningsweekend, een gespreksgroep, een

internetcommunity et cetera. Hoe dan ook, met de volstrekte toevalligheid en zinloosheid van je bestaan kunnen leven, is maar voor heel weinig mensen weggelegd. “Je wordt geboren en je gaat dood; de rest is vrijetijdsbesteding”, vond de Ierse schrijver James Joyce. Dat is een levensvisie die altijd maar voor weinigen weggelegd zal zijn, een kluitje verlichte intellectuelen en stoïcijnse diehards.

Wat ten slotte de ‘onttovering’ van ons wereldbeeld door de wetenschap betreft, vind ik dat daar vaak tamelijk naïef over wordt geoordeeld. Wetenschappers lijken voor heel veel leken toch welhaast de rol te vervullen van een nieuwe priesterkaste, die geacht wordt overall antwoord op te hebben. Hoeveel mensen kunnen je precies uitleggen waar het bij Einstein om gaat, bij het ontstaan van het heelal, de evolutietheorie, de moderne genetica, de kwantummechanica, het functioneren van je pc? Ik heb de indruk dat het buiten de wetenschappelijke *inner circle* toch vooral aanleiding geeft tot verwondering en ontzag over de wonderlijke en onbegrijpelijke wereld waarin wij leven. Om niet te zeggen: de magische wereld waarin wij leven. Wetenschap lijkt dikwijls ook aanleiding te geven tot ‘herbetovering’. Ik betwijfel of Max Weber, als hij nu zou leven, nog wel op dezelfde manier gesproken zou hebben van de ‘onttovering van de wereld’.

Wat ziet u als nieuwe vorm van christendom?

‘Ik wil die vraag weer in een algemener perspectief plaatsen. Veel hedendaagse spiritualiteit is zoekspiritualiteit. En die draagt de sporen van de wereld waarin wij leven. Mijn kinderen zijn tussen de twintig en dertig jaar oud. Het contrast tussen hun jeugd jaren en die van mij is groot: zij komen uit de moderne Randstad, ik uit het zeer gereformeerde Kampen van de jaren vijftig. Mijn kinderen zijn opgegroeid in een door media gedomineerde cultuur, in een veelgelaagd spiritueel landschap. Ze zijn vertrouwd

met de aanwezigheid van culturen en religies uit heel de wereld, met het gegeven van

een grote pluriformiteit aan levensstijlen. Die grote verscheidenheid en het snelle tempo van maatschappelijke veranderingen stimuleren een reflexieve houding ten aanzien van religie.

In het huidige Nederland komt religie dan ook steeds minder neer op het onderschrijven van vaststaande antwoorden op vaststaande vragen. Religie wordt eerder een optie dan een onomstotelijk gegeven. Ze geldt als (mede) het resultaat van menselijke creatie, open voor herinterpretatie en nieuwe vormgeving. Spiritualiteit wordt dynamisch opgevat. Je zou kunnen zeggen: de spirituele belangstelling richt zich meer op de reis dan de aankomst.’ ◀

*Nico (drs. N.) Krijn werkt bij TNO. Hij is als filosoof gespecialiseerd in de filosofie van de wiskunde en wetenschapsfilosofie.
nico_krijn@hotmail.com*

Psychologie van religie, spiritualiteit en zingeving: verankering en groei

Dit trendbericht beschrijft de recente ontwikkelingen en veranderingen in het domein van de psychologie van religie, spiritualiteit en zingeving. Het gaat om trends die naar voren komen in zowel internationale als nationale publicaties van de laatste vijf jaar. Twee duidelijke ontwikkelingen tekenen zich af. Enerzijds verankert het domein van de religiepsychologie zich meer in andere gevestigde deeldomeinen van de psychologie en anderzijds is er een groeiende interesse vanuit andere wetenschapsdomeinen zoals geneeskunde en verpleegkunde, maar ook neurowetenschappen en positieve psychologie.

Verankering

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie lijkt zich de afgelopen vijf jaar meer te ontwikkelen in de richting van gevestigde subdomeinen van de psychologie. Religie- en zingevingpsychologie staan zo niet langer meer aan de zijlijn van het wetenschappelijk onderzoek en sluiten aan bij erkende theoretische kaders en psychologische modellen. Op deze wijze vindt religiepsychologie meer aansluiting bij het bredere veld van de psychologie en ontwikkelt het zich niet langer los van andere disciplines binnen de psychologie. Zowel onderzoekspublicaties als vakpublicaties komen steeds vaker terecht in algemeen psychologische

tijdschriften in plaats van in specifiek religiepsychologische tijdschriften. Bevindingen uit religiepsychologisch onderzoek kunnen zo een relevante bijdrage leveren aan het veld van de psychologie en kunnen nieuwe discussies en debatten initiëren of beïnvloeden.

Ontwikkelingspsychologie

Deze trend is zeer duidelijk zichtbaar op het gebied van de ontwikkelingspsychologie. In recent verschenen handboeken binnen de religiepsychologie, bijvoorbeeld, wordt aandacht besteed aan onderzoeksresultaten die zich toespitsen op specifieke levensfasen. Het *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (Paloutzian ▶

& Park 2013) bespreekt in drie hoofdstukken de religieuze ontwikkeling die zich afspeelt in een bepaalde levensperiode. Zo komt de kindertijd aan bod, de adolescentie en volwassenheid en de hoge leeftijd.

Ook in andere overzichtswerken is deze interesse in bepaalde fasen van de levensloop merkbaar. Het *Oxford Handbook of Psychology and Spirituality* (Miller 2014) bespreekt modellen van spirituele ontwikkeling in de kindertijd en de adolescentie, maar focust ook op minder voor de hand liggende onderwerpen zoals geloofsontwikkeling en moederschap. Sommige recent gepubliceerde naslagwerken focussen specifiek op religie en spiritualiteit in een bepaalde levensfase zoals *Emerging Adults' Religiousness and Spirituality* (McNamara & Abo-Zena 2014).

Opvallend is ook dat deze hoofdstukken of boeken zich niet beperken tot het bespreken van ontwikkelingsmodellen of denkkaders, maar hun theoretische bijdrage onderbouwen met resultaten uit recente meta-analyses en empirische studies.

Inhoudelijk zien we binnen de religieuze ontwikkelingspsychologie terug vernieuwde interesse voor de gehechtheidsthema's en een sterke interesse in hoe religie en spiritualiteit zich op jonge leeftijd en tijdens de adolescentie ontwikkelen, terwijl aandacht voor onderzoek naar religie en spiritualiteit op hoge leeftijd wat lijkt te stagneren. Wel zijn de studies die verschijnen op het gebied van religie en hoge leeftijd vaak longitudinale studies met grote groepen ouderen waardoor ontwikkeling en verandering over de tijd kan bekeken worden.

Een boeiende ontwikkeling die zichtbaar

wordt, is de interesse in hoe religie en spiritualiteit zich verhouden tot dementie. De studies zijn nog beperkt (elf studies in 2013), maar wijzen wel allemaal in dezelfde richting. In drie studies toont men aan dat cognitieve aftakeling die gepaard gaat met ouder worden een minder sterke impact heeft bij religieuze ouderen, terwijl de overige acht studies aangeven dat religieuze betrokkenheid een positief effect heeft op het aanvaarden van de dementiestoornis en het stimuleren van meer levenskwaliteit.

Sociale psychologie en persoonlijkheid

Ook binnen het veld van de sociale psychologie en de persoonlijkheid zien we meer aandacht voor religie en spiritualiteit. Eerder geciteerde naslagwerken bespreken sociaal-psychologische onderwerpen zoals religie en altruïsme, religie en prosociaal gedrag en de relatie tussen persoonlijkheid en religie/spiritualiteit. Ook hier zien we handboeken verschijnen die zich uitsluitend toelagen op dit domein. *Religion, Personality, and Social Behavior* (Saroglou 2014) biedt een grondig overzicht van recent onderzoek dat religie, persoonlijkheid en sociale psychologie met elkaar in verband brengt. Opvallend is de aandacht voor zowel religie als voor a-religie (*religion and ir-religion*), waarbij beide als boeiend onderwerp van onderzoek gezien worden.

Daarnaast komt de factor 'cultuur' ook steeds vaker prominent naar voren en de mogelijke interactie tussen religie en cultuur wordt steeds vaker als een belangrijk aspect in onderzoek en theorievorming meegenomen. Dit gebeurde al eerder in andere onderzoeksdomeinen van de humane wetenschappen (antropologie, socio-

logie en politieke wetenschappen), maar krijgt pas recent door psychologen meer nadruk. Hierbij worden verschillende mogelijke verhoudingen tussen religie en cultuur naar voren geschoven: (a) religie als een soort cultuur, (b) religieuze cultuur als een onderdeel van een dominante nationale cultuur, (c) nationale cultuur als een onderdeel van een dominante religieuze cultuur, (d) religie en nationale cultuur in conflict.

Daarnaast wordt er steeds meer aandacht besteed aan oosterse culturen en traditie in aanvulling op de onderzoeken die zich toespitsen op westerse cultuur. In VS-onderzoek ziet men steeds meer aandacht voor specifieke etnische subpopulaties zoals 'Asian Americans', 'North American Nativs', en 'African Americans'. Deze ontwikkeling zorgt voor meer inzicht in de universaliteit en de specificiteit van specifieke verbanden en processen in het domein van de religiepsychologie.

Binnen de sociale religiepsychologie ziet men ook een sterke vooruitgang op het vlak van methodologie. Meer en meer sociaalpsychologen gebruiken 'religious priming' als paradigma (zie bijvoorbeeld <http://sharifflab.com/religious-priming-papers/>). De bedoeling van een dergelijk experimenteel design is dat mensen bezig zijn met/denken aan religie zonder zich ervan bewust te zijn. Zo kan men in een experiment vragen aan de participanten om zinnen te maken van losse woorden. In de experimentele groep hebben deze losse woorden een religieuze inhoud, terwijl dit in de controleconditie neutrale woorden zijn. Vervolgens wordt nagegaan hoe de deelnemers scoren op een outcome variabele, bijvoorbeeld hoe vrijgevig ze zijn, of

hoe veel vooroordelen ze hebben. Religieuze inhouden worden op deze manier geprimed en dus niet langer direct bevraagd. Ook bij Belgische onderzoeksgroepen wordt deze 'religious priming'-methodologie toegepast (<http://www.uclouvain.be/en-274207.html>). Dit paradigma slaagt erin licht te werpen op bepaalde discussies in het domein van de religiepsychologie, bijvoorbeeld of en hoe religie en onderdanigheid/onderwerping met elkaar verband houden.

Religie en gezondheid

Onderzoek naar de link tussen religie en gezondheid, zowel geestelijke gezondheid als lichamelijke gezondheid, bleef ook de afgelopen vijf jaar erg belangrijk. Opmerkelijke trend in dit subdomein is dat het onderzoek niet langer hoofdzakelijk vanuit Amerikaanse of Europese onderzoeksgroepen komt (met alle beperkingen naar generalisatie toe), maar dat ook andere groepen onderzoekslijnen rond religie en gezondheid opstarten. Zo is er recent een Institute for Muslim Culture and Health opgericht in China en werken centra in Saoedi-Arabië, Tokio en Turkije rond hoe religie geassocieerd is met welzijn en genezing. Ook de conferentie van de International Association for the Psychology of Religion, die in 2015 in Turkije georganiseerd wordt door Marmara University, Izmir Katip Celebi University en Canakkale Onsekiz Mart University, geeft aan dat nieuwe onderzoeksgroepen buiten de Europa en de Verenigde Staten zich actief engageren in het domein van de religiepsychologie. Handboeken als *Health and Well-being in Islamic Societies* (Koenig & Al Shohaib 2014) bevestigen deze trend.

Als we specifiek inzoomen op hoe religie zich >

verhoudt tot psychiatrische stoornissen, zien we dat deze onderzoekslijnen nog steeds verder worden uitgezet, waarbij de nadruk zowel ligt op het verklaren van bepaalde verbanden als het mogelijk implementeren van bevindingen. Binnen Europa blijven depressieve aandoeningen een belangrijk onderzoeksthema, maar ook de band tussen religie en schizofrenie wordt verder intensief onderzocht. Onderzoek dat de link bekijkt tussen religie en fysieke gezondheid blijft echter dominanter dan onderzoek binnen psychiatrische settings. Onderzoek naar fysieke gezondheid focust de laatste jaren ook op de rol die religie en spiritualiteit spelen bij klachten en herstel van patiënten met meer specifieke aandoeningen en diagnoses zoals bijvoorbeeld bij hartpatiënten of nierdialysepatiënten. Ook hier wordt gebruikgemaakt van sterkere onderzoeksdesigns en worden steeds vaker longitudinale studies uitgevoerd.

Groeiende interesse

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie verankert zich steeds meer in sterkere subdisciplines van de psychologie. Tegelijkertijd wordt er ook steeds meer gewerkt aan een overkoepelend paradigma dat bruikbaar is voor alle onderzoekers binnen het domein van de religiepsychologie. Dit integratieve paradigma wordt uitgebreid besproken in het *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality* (Pargament 2014) en ook in het *Handbook for the Psychology of Religion and Spirituality* (Paloutzian & Park 2013). Kenmerkend voor dit integratieve paradigma is de aandacht voor het concept ‘meaning system’ of zingevingssysteem, dat zowel op het niveau van het individu (per-

soonlijk zingevingssysteem), het macroniveau (cultuur of maatschappij), of het microniveau (neurocognitie) kan geanalyseerd worden. Daarnaast geven verschillende auteurs aan dat een dergelijk paradigma idealiter ‘multilevel and interdisciplinary’ moet zijn, zodat religie op verschillende niveaus en van vanuit verschillende perspectieven bestudeerd wordt.

Een resultaat van deze houding is de openheid voor nieuwe onderzoekstakken en andere disciplines. Zo dringt bijvoorbeeld neuroscience door tot het gebied van de religiepsychologie. Een recent overzichtshandboek (Jeeves & Brown 2009) geeft aan wat de stand van onderzoek is naar de verbanden tussen religie, psychologie en neurowetenschappen. Sommige onderzoekers die de relatie tussen de hersenen en religieuze ervaringen bekijken, spreken van ‘neurotheology’ als nieuw subdomein. In *How God changes your brain*, bijvoorbeeld, leggen Newberg (neurowetenschapper) en Waldman (psycholoog/therapeut) uit hoe actief en positief spiritueel geloof de hersenen ten goede kan komen en kan bijdragen aan een hoger welzijn. Ook de positieve psychologie en de religiepsychologie lijken toenadering te zoeken met thema’s die beide interesseren, zoals vergeving, compassie en hoop. Daarnaast zie je ook ‘spiritualiteit’ als thema steeds vaker opduiken binnen positief psychologisch onderzoekswerk.

Interdisciplinair

De sterkere focus op interdisciplinair werken en de veranderingen in de maatschappij waarbij religie en zingeving toch vaak een belangrijke plek innemen, zorgt voor meer interesse vanuit andere disciplines. Dit was al eerder zichtbaar

in de medische wetenschappen waarbij artsen zich focussen op de vraag welke rol religie en zingeving kan hebben bij ziekte en herstel. Onze multiculturele samenleving zorgt op dit vlak ook voor nieuwe vragen zoals ‘hoe verzorging in het ziekenhuis afstemmen op patiënten met verschillende religieuze voedselvoorschriften of hygiënevoorschriften?’ of ‘hoe omgaan met religieuze theorieën over oorzaak en herstel van ziekte?’. Deze vragen kregen vroeger reeds aandacht in Amerikaans onderzoek, maar worden nu ook steeds meer in Europa naar voren geschoven. Het domein van de palliatieve zorg en de rol die religie speelt in de laatste levensperiode krijgt nog steeds veel aandacht, ook binnen Europa. Opvallend is ook dat verpleegkundigen zich meer en meer interesseren voor de rol van zingeving en religie in zorg.

Conclusie

Het onderzoeksdomein van de religiepsychologie lijkt zich uit de marge van andere domeinen te ontwikkelen en meer aansluiting te zoeken bij gevestigde subdisciplines van de psychologie. Dit leidt tot onderzoek dat theoretisch steviger is ingebed en methodologisch sterker staat. De openheid van de religiepsychologie voor andere subdisciplines binnen de psychologie en voor andere wetenschapsdisciplines zorgt voor een kruisbestuiving waardoor het veld zich verder kan ontplooien. <

Literatuur

- Jeeves, M. & Brown, W. (2009). *Neuroscience, psychology, and religion*. West Conshohocken, Templeton Press.
- Koenig, H. & Al Shohaib, S. (2014). *Health and Well-being in Islamic Societies*. New York: Springer.
- McNamara, C. & Abo-Zena, M. (2014). *Emerging Adults’ Religiousness and Spirituality: Meaning Making in an Age of Transition*. New York: Oxford University Press.
- Miller, L. (Ed.) (2014). *The Oxford Handbook of Psychology and Spirituality*. New York: Oxford University Press.
- Newberg, A. & Waldman, M. (2009). *How God changes your brain*. New York: Ballantine Books.
- Paloutzian, R. & Park, C. (Eds.) (2013). *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. (Ed.) (2014). *APA Handbook of Psychology, Religion, and Spirituality*. New York: American Psychological Association.
- Saroglou, V. (Ed.) (2014). *Religion, personality, and social behavior*. New York: Psychology Press Taylor and Francis.

Jessie (dr. J.) Dezutter is postdoctoraal onderzoeker (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen) aan het Centrum voor Godsdienstpsychologie van de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven en aan de Psychology of Religion Group van Stockholms Universiteit.
jessie.dezutter@ppw.kuleuven.be

Op www.handelingen.com valt een uitgebreider Literatuurbericht Religiepsychologie van de hand van Jessie Dezutter te raadplegen.

Symposium 'Het is mooi geweest'

In dit symposium proberen we 'voltooid leven' niet als eindpunt op te vatten, maar juist als werkwoord of misschien wel als deugd: hoe kunnen mensen tot aan de dood voltooid, dat wil zeggen zinvol en 'at peace' leven? Is 'klaar met leven' mogelijk zonder dat dit de dood tot gevolg heeft? Voor geestelijke verzorgers, professionals in de zorg, FTR alumni en masterstudenten, en andere geïnteresseerden.

19 juni, 12.30-17.00; Collegezalencomplex, Mercatorpad 1 Nijmegen, zaal CC4; Leerstoel Religie en Zorg & Career Service FTR; i.dehaes@ftr.ru.nl; (024) 3611448; gratis; aanmelden voor 15 juni.

Zomercursus 'Ethics in dementia care'

Van 1 tot 3 juli 2015 organiseert het Centrum voor Biomedische Ethiek en Recht van de KU Leuven een zomercursus over ethiek in de dementiezorg. De cursus is interdisciplinair en werkt vanuit de filosofie, de geneeskunde, de verpleegkunde, de gerontologie en de klinische ethiek. Voertaal: Engels.

www.pastoralezorg.be/page/agenda/

Cursus 'Existential Questions Regarding Life'

Existentieel therapeut Yalom onderscheidt vier wezenlijke levensvragen. Ons welbevinden hangt in grote mate af van de antwoorden die wij elke keer opnieuw (moeten zien te) vinden. In deze cursus worden verschillende soorten begeleidingen bekeken. O.l.v. Wim Smeets e.a. Voertaal: Engels.

24-28 augustus; Utrecht City Campus; 2 ECTS; € 385 excl. verblijf, € 585 incl. verblijf.
(024) 3613320; www.radboudumc.nl/expertisecentrumgeestelijkeverzorging

Studiedag 'Levende geloofsgemeenschappen'

Studiedag in Leuven op zaterdag 24 oktober van het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB) samen met het Academisch Centrum voor Praktische Theologie van de KU Leuven over de uitkomsten van het IPB-project 'Levende geloofsgemeenschappen', voor iedereen die betrokken is bij of interesse heeft voor de toekomst van onze christelijke gemeenschappen. Met lancering van de website die deze gemeenschappen in kaart brengt. www.pastoralezorg.be/page/studiedag-24-oktober-2015/

Muziekbijbel.nl

 De website Muziekbijbel.nl geeft een encyclopedisch overzicht van liederen van seculiere popartiesten met bijbelse teksten en thema's. Te downloaden met bijbelverwijzingen, lyrics en videolinks. Bruikbaar voor clubwerk, catechese, bijbelstudie met jongeren, jeugdevangelisatie, (Youth) Alpha-cursus.

Vernieuwde website!

Vertrouwd adres in een kleurig nieuw jasje: www.handelingen.com voor het nieuwste nummer, gratis beeldmeditaties, overzicht van verschenen thema's en literatuurberichten over diverse disciplines.